ИВАН ХРИСТОВ

PRAETORIUM SOSTRA

ПРОУЧВАНЕ НА РИМСКАТА КРАЙПЪТНА СТАНЦИЯ СОСТРА НА ПЪТЯ ЕСКУС – ФИЛИПОПОЛИС II–III ВЕК

IVAN HRISTOV

THE PRAETORIUM OF SOSTRA

A STUDY OF THE ROMAN ROADSIDE STATION OF SOSTRA ON OESCUS – PHILIPPOPOLIS ROAD (II–III CENTURY)

UNICART

PRAETORIUM SOSTRA
Проучване на римската крайпътна станция Сострa на пътя Ескус – Филипополис II–III век

ИВАН ХРИСТОВ

THE PRAETORIUM OF SOSTRA
A study of the Roman roadside station of Sostra on Oescus – Philippopolis road (II–III century)

IVAN HRISTOV

© Иван Христов / Ivan Hristov, 2015, съставител

© Издателство UNICART / Published by UNICART, 2015

ISBN 978-954-2953-41-8

Автор:
Иван Христов

Карти:
инж. Тотьо Ангелов,
инж. Христо Мичев,
инж. Младен Тодоров

Графична документация:
Иван Христов,
Тотьо Ангелов,
Младен Тодоров,
Стилиян Иванов,
Илия Киров

Фотограф:
Иван Христов

Превод:
Цвета Райчевска

Предпечат:
Пламен Кастелов

Художник на корицата:
Анастасия Карталева

Author:
Ivan Hristov

Maps:
engineer Totyo Angelov,
engineer Hristo Michev,
engineer Mladen Todorov

Graphic documentation:
Ivan Hristov,
Totyo Angelov,
Mladen Todorov,
Stiliyan Ivanov,
Iliya Kirov

Photograph:
Ivan Hristov

Translated by:
Tsveta Raychevska

Prepress:
Plamen Kastelov

Cover Design:
Anastasia Kartaleva

PRAETORIUM SOSTRA

Проучване на римската крайпътна станция Сострa на пътя Ескус – Филипополис II–III век

ИВАН ХРИСТОВ

THE PRAETORIUM OF SOSTRA

A study of the Roman roadside station of Sostra on Oescus – Philippopolis road (II–III century)

IVAN HRISTOV

2015

CONTENTS

Foreword 7

I. History of the sources and studies of the roadside station of Sostra 11

II. Archaeological investigation of the praetorium of Sostra

II.1 Location of the Roman station of Sostra 29

II.2. Results of the archaeological excavations and layout of the station 33

II.3. Muslim religious structure over the remains of the Roman station 59

II.4. Coins circulation in the praetorium 63

II.5. Ceramic assemblage from the bath complex 75

II.6. Household items 85

III. Archaeological investigation of a taberna south of the praetorium . 89

III.2. Coin circulation 99

III.3. Ceramic assemblage 107

III.4. Household items 113

IV. Summary of the archaeological investigation. Interpretation of the revealed structures 121

Literature 139

СЪДЪРЖАНИЕ

Предговор 7

I. История на изворите и проучванията на крайпътната станция Состра 11

II. Археологическо проучване на преториума Состра

II.1. Разположение на римската станция Состра 29

II.2. Резултати от археологическите разкопки и планировка на станцията 33

II.3. Мюсюлмански култов обект върху руините на римската станция 59

II.4. Монетна циркулация в преториума 63

II.5. Керамика от комплекса на банята 75

II.6. Предмети от бита 85

III. Археологическо проучване на таберна южно от преториума 89

III.2. Монетна циркулация 99

III.3. Керамика 107

III.4. Предмети от бита 113

IV. Обобщение на археологическите проучвания. Интерпретация на разкритите структури 121

Литература 139

Книгата се издава с любезното съдействие на:

Община Троян

Фирма „*Калинел*“ ЕООД

Ротари клуб – гр. Троян

Музей на занаятите – гр. Троян

ПРЕДГОВОР FOREWORD

Един от най-важните военни пътища (*via militaris*) в римските провинции на Балканският полуостров е този, свързващ долнодунавската граница (*лимес*) на империята в района на Ескус (с. Гиген) с провинция Тракия при гр. Филипополис (гр. Пловдив).

От географска и икономическа гледна точка това е пътна артерия, която позволява по-далечна стратегическа връзка между Карпатите, Хемус, Родопа планина и крайбрежието на Бяло море в почти праволинейна проекция. Историята на построяването и използването на пътя е добре позната от извлечената от епиграфските паметници информация, както и от многобройните археологически проучвания. Всъщост може да се напише, че този път, както и обектите около него са най-добре проучените на територията на дн. България. Най-активно пътят функционира от втората половина на I в. до края на V в., но с известни прекъсвания се използва и през Средните векове (Христов, Камишева, Стойнов 2004). От друга страна прокарването на неговото трасе става върху вече разработен маршрут в предримската епоха, когато през дн. Троянски проход е осъществявана директа връзка между контролираните територии на одри-

One of the most important military roads (*via militaris*) in the Roman provinces of the Balkan Peninsula is the road connecting the Lower Danube frontier (*limes*) of the empire with the province of Thracia, from the region of Oescus (village of Gigen) to the town of Philippopolis (today Plovdiv).

In geographical and economic terms, this was a road which allowed a remote strategic link between the Carpathians, Hemus, the Rhodope Mountains and the coast of the Aegean Sea in an almost rectilinear projection. The history of the construction and use of the road is well known from the information of the epigraphic monuments as well as from the numerous archaeological investigations. Properly speaking, this road and the structures around it are the best studied in the territory of contemporary Bulgaria. The road functioned most actively from the second half of the 1st century to the end of the 5th century, but with some interruptions it was used during the Middle Ages as well (Христов, Камишева, Стойнов 2004). On the other hand, the road was constructed over an existing pre-Roman route, when a direct connection through the

ското царство и земите, населявани от тракийските племена кробизи и гети (Христов 2002, 72–74). Пътят е подсигурен чрез сложна система от станции, укрепления (кастели, президии, бургове и по-малки кули), сателитни селища, пътни разклонения и помощна инфраструктура, чиято локализация и датировка в голяма степен е изяснена (Маджаров 2004; Маджаров 1990, 1990, 18–29; Маджаров 2009).

Епиграфските паметници сочат, че по времето на императорите Нерон (61 г.), Марк Аврелий (175/176 г.), Антонин Пий (около 147 г.) Галиен (253 г.) и Аврелиан (270–275 г.) римската провинциална власт извършва поправки, реконструкции на крайпътните съоръжения, а на върхови места по пътя настанява гарнизони от най-малко 6 известни помощни военни части (кохорти).

Слез близо 13 години (2002–2014 г.) непрекъснати археологически разкопки край с. Ломец са локализирани и частично проучени: кастел (лагер на помощни военни части), останки от най-малко два викуса (цивилни селища), култови постройки (светилище на тракийския конник, мавзолей, раннохристиянска базилика), некрополи, отделни сгради и участък от римския път. До началото на XX в. пред археологическите екипи винаги е стоял въпросът за точното място и параметри на крайпътната станция. Откриването ѝ в североизточната част на комплекса през лятото на 2014 г. позволява да се запълни едно бяло петно в археологическата карта на Централна Северна България.

present day Troyan Pass was carried out between the controlled areas of the Odrysian kingdom and the lands inhabited by the Thracian tribes of the Krobyzoi and Getae (Христов 2002, 72–74). The road was secured by a complex system of stations, forts (castella, presidia, turres and smaller towers), satellite settlements, road forks and supporting infrastructure, whose localization and dating are largely clarified (Маджаров 2004; Маджаров 1990, 1990, 18–29; Маджаров 2009).

The epigraphic monuments indicate that at the time of the emperors Nero (61 AD) Marcus Aurelius (175/176 AD), Antoninus Pius (c. 147 AD) Gallienus (253 AD) and Aurelian (270–275 AD) the Roman provincial government carried out repairs and reconstructions of the roadside facilities, and stationed garrisons of at least six known auxiliary units (cohorts) in the most important places along the road.

After nearly 13 years (2002–2014) of ongoing archaeological excavations near the village of Lometz we localized and partially investigated a castellum (an encampment of auxiliary troops), remains of at least two vici (civilian settlements), religious structures (a sanctuary of the Thracian horseman, a mausoleum, an early Christian basilica), necropolei, separate buildings and a section of the Roman road. By the early 20th century, the archaeological teams had always been facing the question of the precise location and parameters of the roadside station. Its discovery in the summer of 2014 in the north-

Новооткритата станция заедно с изброените структури на крайпътния комплекс вероятно са влизали в състава на един селищен център, който можем да наречем селище с градски компоненти в структурата си или полуградски викус (виж Динчев 2000, 186–187). Под термина „градски компоненти“ или „полуградска инфраструктура“ разбирам наличието на предварителна планираност при построяването на отделните структури; общ замисъл при разгръщане на строителството около трасето на римския път; добре развита на места улична, водопреносна и канализационна система, както и плътно застрояване на площи в рамките на 6 кв. км.

Неслучайно в съвременната историография тези неукрепени селища с признаци на определено градско развитие са наречени „малки градове“ или „градчета“. Може да се предположи, че в определени моменти от своето развитие крайпътният комплекс е имал население, достигащо 2000 души. Така Состра се е отличавала като един от силните романизационни центрове в централната част на Хемус.

Проучваната селищна структура и изброените по-горе структурни звена определено имат за първоосновател структурно ядро, което в конкретния случай е кастелът, построен по времето на император Антонин Пий (за използваната в конкретния случай терминология виж Динчев 1999, 63–65). Централна част на селищното ядро на Состра са принципиите (щабът на военните части), където са се пазели символите на

eastern part of the complex fills a white spot in the archaeological map of Central Northern Bulgaria.

The newly discovered station together with the mentioned structures of the roadside complex had probably been composing elements of a local centre which we could call a settlement with urban components in its structure or a semi-urban vicus (Cf. Динчев 2000, 186–187). The term “urban components” or “semi-urban infrastructure” here denotes existence of prior planning in the construction of the individual structures; a general design when deploying construction work along the Roman road; well-developed street in places, water supply and sewage system, and tightly built up areas within the 6 sq. km.

Not surprisingly, in contemporary historiography these unfortified settlements with certain signs of urban development are called “towns” or townlets.” It can be assumed that at certain times of development the roadside complex had a population reaching 2000 people. Thus Sostra stood out as one of the powerful Romanizing centres in the central part of Hemus.

The investigated urban structure and the above listed structural units had originally had an organic core which in this case was the castellum built during the reign of the emperor Antoninus Pius (Cf. the terminology used in this case in Динчев 1999, 63–65). In the centre of the settlement nucleus of Sostra were the principia (the headquarters building), where the symbols of the military power

военната власт – щандартите на кохортите и, разбира се, императорските статуи – неизменна част от култа към владетелите на Рим. Тук можем да предположим, че важна част от малкото римско градче Сострa след построяването на укрепения лагер започва да играе и крайпътната станция, която обслужва основно римската държавна поща, представители на провинциалната администрация, а защо не и в частни случаи на римския елит. Тук не изключвам възможността по пътя Ескус – Филипополис да са преминавали римски императори и членове на техните семейства.

С настоящията книга се поставя задачата да бъдат обобщени всички резултати от проучването на станцията до лятото на 2014 г. предвид несигурността в последвало продължение на разкопки, които биха засегнали структури в частни застроени имоти. Тя е своеобразно продължение на няколкото монографии, посветени на римската археология в тази част на дн. български земи.

were kept – the standards of the cohorts and of course the imperial statues an integral part of worship to the rulers of Rome. We can assume that after the construction of the fortified camp the roadside station, which served mainly the Roman state mail, representatives of the provincial administration, and why not in private cases the Roman elite, began to play an important part in the small Roman town of Sostra. Indeed, it is quite possible that Roman emperors and their family members might have passed along the road between Oescus and Philippopolis.

The aim of this book is to summarize the results of the investigations in the Roman road station obtained by the summer of 2014, because the further excavations are rather uncertain as they would affect structures in private built-up estates. It is also a kind of continuation for the several monographs dedicated to the Roman archaeology in this part of today's Bulgarian lands.

I

ИСТОРИЯ НА ИЗВОРИТЕ И ПРОУЧВАНИЯТА НА КРАЙПЪТНАТА СТАНЦИЯ СОСТРА

HISTORY OF THE SOURCES AND STUDIES OF THE ROADSIDE STATION OF SOSTRA

Името на Sostra е включено от В. Томашек в списъка на топоними с тракийски произход (Tomashek 1980, 11, 80; виж. Detshew 1957, 293).

Според Н. Ковачев името има тракo-латински произход – costa (c`osta „бряг“ и castrum) castra „цитадела, укрепен връх“ (Ковачев 1992, 454).

Предлагаме и една по-точна етимология на името, като се изхожда от превода на в близкозвучащите древногръцки думи ζωστρα – връзка, превръзка, и Ζωστρον – пояс. По този начин името на Состра илюстрира най-точно географското и стратегическо място на античния комплекс от крайпътна станция, кастел и прилежащи съоръжения в долината на р. Азамус (Осъм) (Hristov 2015 in print).

Тук припомням за съществуването на една нова етимологична теория с автор Д. Георгиев–Даков. Той твърди, че името на крепост-

The name Sostra is included by V. Tomashek in a list of toponyms of Thracian origin (Tomashek 1980, 11, 80; cf. Detshew 1957, 293).

According to N. Kovachev the name has a Thracian-Latin origin – costa (c`osta "coast" and castrum) castra "a citadel, fortified peak" (Ковачев 1992, 454).

We also offer a more accurate etymology of the name, starting from the translation of the ancient Greek words of similar sounding ζωστρα – connection, dressing and Ζωστρον – belt. Thus the name of Sostra illustrates most accurately the geographical and strategic location of the ancient complex of a roadside station, castellum and associated facilities in the valley of the river Asamus (Osam) (Hristov 2015 in print).

Here I should remind of a new etymological theory of D. Georgiev–Dakov. He claims that the name of

та Состра произлиза от „Σως (пазя, спасявам) +Στρατος (армия)“, което в буквален превод означава „пазеща армия“. Такава реална историческа личност съществува далеч в античната епоха като Состратос. Той бил син на Цар Аминтас, бил заподозрян в заговор и съответно екзекутиран впоследствие. Същата по значение, но различна като спелуване, е и латинската дума Castra (в единствено число Castrum), която включва специални конструкции, в които се помещавала армията, натоварена със защитата на строителните съоръжения. Името Состра, макар и такава военна крепост и в качеството ѝ на каструм, не произлиза от нея, даже при спелуването на други езици. Реално различието в етимологичните хипотези се корени в разминаването на един звук, който римляните са могли да отчитат при превод от гръцки: ζωστρα – връзка със Σως+Στρα‘. С други думи, и в двата езика се е държало сметка за разликата при замените на „з“ или „с“.

Името на римската крайпътна станция Состра (Sostra) най-рано е отбелязано върху т.нар. „Певтингерова карта“ (Tabyla Peutingeriana) в края на IV в. (Обр. 1).

Според нея станцията и прилежащите съоръжения са разположени на пътя Ескус – Филипополис и отстоят на 13 мили южно от Мелта (Melta – вероятно северно от гр. Ловеч) и на 10 мили северно от станция Ад радицес (Ad radices – м. „Попина лъка“ – източно от с. Б. Осъм, Троянско) (Маджаров 1990, 23–24; Христов 2002, 135–197).

the fortress Sostra comes from “Σως (keep, save) + Στρατος (army)”, which literally means “guarding army”. Indeed, such a historical figure as Sostratos existed in the distant antiquity. He was the son of King Amyntas, suspected of conspiracy and accordingly executed.

Of the same meaning but of different spelling is the Latin word Castra (singular Castrum), which includes special structures, which accommodated the army tasked with the protection of the construction facilities. Although Sostra was such a military fortress and had the capacity of a castrum, its name does not come from it, even if spelled in other languages.

The actual difference in the etymological hypotheses is rooted in the mismatch of one sound that the Romans could take into account when translating the Greek: ζωστρα – connection with Σως + Στρα ‘. In other words, the difference in replacing of “z” or “s” was considered in both languages.

The earliest occurrence of the name of the Roman roadside station Sostra is on the Tabula Peutingeriana at the end of the 4th century (Fig. 1).

According to the map, the station and the adjacent facilities were located on the Oescus – Philippopolis road and 13 miles to the south of Melta (probably north of Lovech) and 10 miles to the north of the road station Ad radices (in “Popina Laka” locality – east of Beli Osam village, region of Troyan) (Маджаров 1990, 23–24; Христов 2002, 135–197).

Sostra is also mentioned in Noti-

Состра е отбелязана и в Notitia dignitatum. В or. XLII 40 под командването на един dux Daciae ripensis стои tribunes cohortis secundorum Reducun, Siosta. Касае се за трибун на Втора кохорта на възвърнатите войници. Трибунът е споменат след префектът на Пети Македонски легион, разположен в Сукидава (ЛИБИ 1958: 249). Твърде вероятно е Siosta и Sostra да са едно и също укрепление при положение, че името на кохортата се среща в едни новооткрит надпис в чест на император Галиен, открит в принципиите на едноименния кастел (Иванов, Христов 2009, 78–85; Иванов, Христов 2013, 424–428). Сходно на името на Состра е и наименованието на Нова состийска кохорта (cohortis novae Sosticae), изброена в Notitia dignitatum веднага след Сиоста.

Состра се среща в някои западноевропейски карти от XVII до XVIII в., съставени преди всичко въз основа на Tabula Peutingeriana. (Лаков 1984; Христов 2003, 9–17) (Обр. 2).

Споменавайки за наличието на карти, върху които срещаме Состра, трябва да представим и интересна версия на римската пътна карта „Tabula Peutigeriana“, издадена от К. Милер през 1916 г. (Miller 1916, 495).

Любопитното е, че освен традиционното пътно разклонение от Мелта за Никополис, върху картата се забелязва отчетливо пътната връзка между големия римски град и Состра, а от там и продължението за Филипополис. Според нас това е логичното продължение на антично разклонение от Состра в посока на

tia dignitatum. In or. XLII 40 under the command of a dux Daciae ripensis stands a tribune of the second cohort (tribunes cohortis secundorum Reducun, Siosta). This is a tribune of the Second cohort for the returned soldiers. The tribune is mentioned after the prefect of the Fifth Macedonian Legion located in Sucidava (ЛИБИ 1958: 249). It is very likely that Siosta and Sostra are one and the same fort provided that the name of the cohort is mentioned in a newfound inscription in honour of Emperor Gallienus uncovered in the principia of the eponymous castellum (Иванов, Христов 2009, 78–85; Иванов, Христов 2013, 424–428). Similar to the name of Sostra is the name of the Cohortis novae Sosticae, listed in the Notitia dignitatum immediately after Siosta.

Sostra occurs in some West European maps from 17th to 18th centuries based primarily on the Tabula Peutingeriana (Лаков 1984; Христов 2003, 9–17) (Fig. 2).

Having mentioned the existence of maps on which we meet Sostra, we must dwell on an interesting version of the Roman road map “Tabula Peutingeriana”, issued by K. Miller in 1916 (Miller 1916, 495).

Curiously, besides the established road branch from Melta to Nicopolis on the map clearly noticeable is the road link between the large Roman city and Sostra, and hence the continuation to Philippopolis. We think that this is the reasonable continuation of an ancient road branch from Sostra towards the present day villages of Dobrodan – Vrabevo – the river val-

дн. села Добродан – Врабево – долината на р. Видима – Севлиево, а от там и за с. Никюп.

Хипотезата за това разклонение се подкрепя от характера на удобния за преминаване планинския терен и концентрацията на археологически паметници (новооткритите селища и укрепления) от римската епоха (виж последно: Стоев, Христов 2015).

Както добре вече се знае, Состра е локализирана в околностите на с. Ломец от унгарския пътешественик и историк Феликс Каниц. При едно от своите преминавания на Стара планина, от Ловеч през Троян – Ново село (гр. Априлци) – Русалийския проход за Казанлъшкото поле, Каниц подробно описва руините на „някакъв град", разположен до с. Ломец. Пътешественикът отбелязва, че „ключът на този град е бил един стар кастел, който сигурно е охранявал горното течение на Осъм, заедно с един втори на отвъдния бряг при възвишенията край Добродан (село, разположено югоизточно от Ломец на другия бряг на Осъм, със средновековна крепост" (Kanitz 1882, 96–97).

Ф. Каниц определя развалините (крепостни стени и една добре запазена порта) като ранновизантийски вероятно подведен от факта, че през XIX в. все още на много места по крепостните стени са били запазени тухлени редове, препознати като византийски архитектурен ред. Според него кастелът е служил за охрана на римския път за Пловдив, а неговото име е било Состра „която според Певтингеровата карта е отстояла на 13 римски мили от Мелта (Ловеч)

ley of Vidima – Sevlievo, and from there on to the village of Nikyup (the ancient Nicopolis).

The hypothesis about this road branch is supported by both the nature of the mountainous terrain convenient for crossing and the concentration of archaeological monuments (the newly discovered settlements and fortifications) from the Roman era (cf. Стоев, Христов 2015).

As it is already known, the Hungarian traveller and historian Felix Kanitz located Sostra in the vicinity of the village of Lometz. During one of his crossings of the Balkan Mountains from Lovech via Troyan – Novo selo (now the town of Apriltzi) – the Rusalya pass to the Kazanlak valley, Kanitz described in detail the ruins of "a city", situated near Lometz. He also noted that "the key to this city was an old castellum, which probably guarded the upstream of Osam, together with a second castellum on the other bank at the hills near Dobrodan (a village with a medieval fortress on the other bank of Osam and southeast of Lometz" (Kanitz 1882, 96–97).

F. Kanitz defined the ruins (fortress walls and a well-preserved gate) as early Byzantine probably misled by the fact that in the 19th century brick rows were still preserved at many places in the fortress walls, viewed as Byzantine architectural order. In his opinion the castellum served to guard the Roman road to Plovdiv and its name was Sostra "which according to Tabula Peutingeriana was situated 13 Roman miles from Melta (Lovech) and 18 miles away from the

и е била отдалечена на 18 мили от прохода“. Понятието град е точно определение и не е пресилено, тъй като Каниц познава големи римски селища като Никополис ад Иструм например. Твърде вероятно е освен руините на крепостта Каниц да е забелязъл и други старини в околностите на дн. м. „Ломешки ханчета“ до с. Ломец.

Първият теренен изследовател на пътя Eckyc – Филипопол, В. Аврамов, отбелязва, че римският път „излизал от Българенското землище, пресичал река Осъм, спирал в шестата пътна станция Состра, грамадните развалини на която се издигат до самата река, близо до с. Ломец, на 22 км. по шосето от Ловеч за Троян“ (Аврамов 1914, 231). За съжаление този добър познавач на трасето на античния път и съоръженията край него се задоволява само да повтори локализацията на станцията, без да остави подробни описания на развалините до троянското село.

Каниц, Аврамов, а и други историци смесват името на Состра с това на станцията и кастела. Механичното споменаване на станцията, визирайки обаче укрепения лагер, се случва и в наше време.

Първите организирани археологически проучвания в района на Состра се провеждат през лятото на 1979 г. под ръководството на Георги Китов, Петър Теодосиев, Павел Павлов и Тотю Тотевски.

Проучени са три надгробни могили от римската епоха (част от южния некропол на станцията) и плосък некропол, в близост до правоъгълно архитектурно съоръжение, което из-

pass”. The term city used by Kanitz City was a precise definition and was not far-fetched as he knew large Roman settlements as Nicopolis ad Istrum for example. Very likely, Kanitz might have noticed besides the ruins of the fortress other antiquities in the vicinity of the contemporary locality “Lomeshki hancheta” near the village of Lometz.

V. Avramov, the first field researcher of the road Oescus – Philippopolis notes that the Roman road “went out of the Balgarene land, crossed the river Osam, and stopped at the sixth road station Sostra, the large ruins of which rise at the very river, near the village of Lometz, 22 km on the road from Lovech to Troyan” (Аврамов, 1914, 231). Unfortunately, this connoisseur of the route of the ancient road and the facilities associated with it satisfied himself only to repeat the localization of the station, without leaving detailed descriptions of the ruins at the Troyan village.

Kanitz, Avramov, and other historians confuse the name of Sostra with that of the station and castellum. However such mechanical reference to the station when having in mind the fortified camp is happening in our time as well.

The first planned archaeological researches in the area of Sostra were held in the summer of 1979 under the guidance of Georgi Kitov, Petar Teodosiev, Pavel Pavlov and Totyu Totevski.

We uncovered three tombs from the Roman period (part of the southern necropolis of the station) and

следователите определят като гробница – мавзолей от римската епоха (Обр. 10) (Китов 2003, 72–140).

Началото на целенасочени археологически проучвания на укрепения лагер Сострa са поставени през 1990 г. от Т. Тотевски от Музея на занаятите в гр. Троян. През следващите няколко години Тотевски проучва източната порта на кастела и разкопава траншейно външното лице на всички крепостни стени, като по този начин определя най-точно външната планировка на съоръжението (разположение на порти, фланкиращи правоъгълни и кръгли ъглови кули) (Тотевски 1994, 73–75; Тотевски 1995, 103–104; Тотевски 1996, 70–71).

След кратко поредно прекъсване археологическите проучвания са възобновение през 2002 г. и продължават и до сега (Обр. 3–4). Проведени са археологически разкопки на едноименния кастел под ръководството на доц. д-р Иван Христов и доц. д-р Сергей Торбатов. Проучени са отделни структури от фортификацията на кастела (фланкиращи кули при източната и южна порта; югоизточна кръгла кула, южна половина на източна куртина; източна половина на южна куртина), цялостно е проучена щаба на кастела (principia), частично проучени са войншики бараки, склад за зърнени храни (horreum), жилище на командващ офицер (praetorium), късноантични помещения в източната половина на лагера (Торбатов, Христов 2003, 77–79; Христов 2006; Христов 2011, 60–81; Торбатов, Иванова, Иванов 2014, 333–335).

Освен археологически разкопки, в кастела са извършени теренни

a flat necropolis near a rectangular architectural structure, defined by the researchers as a tomb-mausoleum from the Roman time (Fig. 10) (Китов 2003, 72–140).

The planned targeted archaeological investigation of the fortified camp Sostra was initiated in 1990 by T. Totevski from the Museum of Folk Crafts and Applied Arts in Troyan. Over the next few years Totevski explored the eastern gate of the castellum and exhibited via trenches the outer face of all the walls, thereby determining the exact outer layout of the facility (position of gates flanking rectangular and round corner towers (Тотевски 1994, 73–75 Тотевски 1995, 103 to 104; Тотевски 1996, 70–71).

After yet another short break the archaeological investigations were restarted in 2002 and they continue until now (Fig. 3–4). The excavations in the castellum of the same name are conducted under the direction of Prof. Dr. Ivan Hristov and Assoc. Prof. Dr. Sergey Torbatov. Separate structures from the fortification of the castellum were revealed (flanking towers of the eastern and southern gates, a south-eastern round tower, southern half of the eastern curtain, the eastern half of the southern curtain) and fully explored were the headquarters of the castellum (principia), partially explored were some legionaries' quarters, a granary (horreum), a commanding officer's lodging (praetorium), Late Antique premises in the eastern half of the camp (Торбатов, Христов 2003, 77–79; Христов 2006; Христов

обходи и сондажни проучвания извън крепостните стени. В долината на р. Осъм е локализирано голямо селище и крайпътно съоръжение. Проучена е пещ за битова керамика и стопанска постройка.

През 2003 г. са проведени спасителни археологически разкопки на раннохристиянска базилика в м. „Гергюва черква“, разположена на 1 км южно от кастела, под ръководство на автора на тази книга (Обр. 5).

През 2010 г. под ръководството на Иван Христов се проучва участък от трасето на римския път за Филипополис пред източната крепостна стена, както и най-ранната крепостна стена на Состра (Обр. 6–7).

Нов момент в археологическите разкопки на крайпътния комплекс Состра е проучването на светилище на тракийския конник, разположено североизточно от кастела (Обр. 8–8а–9). Разкопките започват през лятото на 2012 г. под ръководството на автора на тази книга и активното участие на доц. Сергей Торбатов, Биляна Иванова и Стилиян Иванов (Христов, Торбатов, Иванова, Иванов, Нинов 2013, 1–264).

Извършени през зимата на 2007 г. теренни наблюдения позволяват да се определи приблизително мястото на т.нар. крайпътна станция (комплекс от сгради, обслужващи търговския поток покрай трасето на пътя за Филипополис). Тя е била е разположена върху втора речна тераса в близост до водослива на р. Ладъна (Ломешка река) с р. Осъм, на 200 м източно от кастела Состра. По спомени на очевидци на това място

2011, 60–81; Торбатов, Иванова, Иванов 2014 333–335).

Besides the archaeological excavations in the castellum, field surveys and test trenching were conducted outside the fortress walls. A large settlement and roadside facility were localized in the river valley of Osam. Also a pottery kiln and an outbuilding were investigated.

In 2003, rescue excavations under the guidance of the author of this book were conducted of an early Christian basilica in the “Gergyuva cherkva” locality, 1 km to south of the castellum (Fig. 5).

In 2010, again Ivan Hristov led a team that explored a section of the Roman roadbed outside the eastern wall, as well as the earliest wall of Sostra (Fig. 6–7).

A new element in the archaeological excavations of the roadside complex Sostra was the sanctuary of the Thracian Horseman located northeast of the castellum. (Fig. 8–8a–9). The excavations began in the summer of 2012 under the author’s direction and with the active participation of Ass. Prof. Sergey Torbatov, Bilyana Ivanova and Stilian Ivanov (Христов, Торбатов, Иванова, Иванов, Нинов 2013, 1–264).

The field surveys carried out in the winter of 2007 made it possible to pinpoint the location of the supposed roadside station (a complex of buildings serving the trade flow along the road to Philippopolis). It was located on a second river terrace, near the confluence of the river Ladana (the Lometz River) with the Osam River, 200 m to the east of the castellum of

е била разположена каменна кула, запазена на два етажа с площ от 150–200 кв.м. От юг е била прикрепена каменна стълба. Била запазена отчасти бойна площадка и „малки отвори в стената, широки отвътре, стеснявайки се навън“.

Външното лице е било изградено от ломени камъни с хоросан. Възрастните жители на махалата, които се заселват към 1900 г., си спомнят, че отвътре в градежа на кулата е имало тухли. Кулата е била прилепена до зид, ориентиран на запад към крепостта. При разрушаването на кулата през 1917 г. целият строителен материал се използва за построяването на съседните къщи и стопански постройки. В една от античните сгради, разположена в двора на Димитър Ненов, през 1943 г. е открита оброчна плочка на Тракийския конник (Обр. 15). Местонамирането ѝ е на около 100–120 м североизточно от кастела (Тотевски 1991, 19), като днес става ясно, че култовият предмет произхожда от някое от помещенията на въпросната станция.

При строежа на гараж на мястото, където е била ситуирана кулата, са открити огромно количество римска строителна керамика, антични тръби от водопровод. При оглед на мястото тези наблюдения се потвърдиха, което ни кара да допуснем, че в случая става дума за добре запазена антична постройка с верижно подредени помещения. Постройката е заемала площ приблизително 300 кв.м, като дългата страна е била оритентирана юг–север. През 2004 г. на това място са открити фрагменти от епиграфски

Sostra. As far as the eyewitnesses could recollect, a two-storey stone tower of an area of 150–200 sq. m. stood in this place. A stone staircase was attached to the south wall. They remembered a partly preserved battle ground and “small holes in the wall, wide inside, and narrowing outwards”.

The outer face was built of broken stones and mortar. The older inhabitants of the neighbourhood, who settled here around 1900, remember that they saw bricks in the inner masonry of the tower. In their words, the tower was attached to a wall, orientated westward to the fortress. In 1917, when the tower was demolished, the entire building material was used in the construction of the neighbouring houses and ancillary buildings. In 1943, a votive tablet of the Thracian Horseman was found in one of the ancient buildings located in the yard of Dimitar Nenov (Fig. 15). The place in which it was found is about 100–120 m northeast of the castellum (Тотевски 1991, 19). Today it is assumed that the cult object came from one of the premises of that station.

During the construction of a garage where the tower was situated, a huge amount of Roman building ceramics and antique plumbing pipes were found. The survey of the place confirmed these observations, which led us to assume that it was a well-preserved ancient building with a chain arranged rooms. The building occupied an area of approximately 300 sq. m., its long side was orientated south-north. In 2004, fragments

паметник с латински букви. Съдейки по палеографските особености на надписа можем да допуснем, че паметникът се датира най-общо в II в. (Христов 2008, 14–15).

На юг сградата е завършвала с допълнителни стопански помещения, основи на които се откриват и до днес при изкопни работи в дворните места на съвременните сгради.

Въпреки описаните по-горе наблюдения върху случайно разкрити структури, до миналата година все още не беше установено със сигурност разположението на крайпътната станция, отбелязана отчетливо в т.нар. Певтингерова карта.

Рядка възможност за подобна локализация се яви през месец април 2014 г., когато стартираха спасителни разкопки в дворното място на г-н Ненко Димитров, разположено в м. „Ломешки ханчета“, землище на троянското село Ломец. Имотът се намира на 200 м североизточно от кастела Состра и е разположен на втора надзаливна тераса на р. Осъм, заключен между коритото на планинската река и по-малък неин приток – река Ломешка (Обр. 12).

Проучванията протекоха на два етапа: първи – през м. април–май, и втори етап – през юли и август 2014 г. Необходимостта от разкопки се появи след иманярска интервенция в двора на частния имот и предприети известни строителни дейности, свързани с преустройство на стопанска постройка. Разкопките протекоха чрез залагането на 8 сондажа и цялостно проучени 13 квадрата от план-квадратна мрежа, развита в източната част на съвремения

of an epigraphic monument in Latin were found in the place. Judging by the palaeographic features of the inscription we can generally date the monument from the 2nd century AD (Христов 2008, 14–15).

To the south the building was completed with additional premises the foundations of which people reveal even today when digging in the yards of the contemporary buildings.

Despite the above observations on the structures accidentally discovered until last year, the location of the roadside station marked clearly on the Tabula Peutingeriana has not yet been conclusively established.

In April 2014, a rare opportunity appeared to localize the station when rescue excavations were carried out in Nenko Dimitrov' yard situated in the "Lometz hancheta" locality within the Lometz lands. The property is 200 m northeast of the castellum Sostra and is located on a second terrace above the river Osam locked between the bed of the mountain river and its small tributary – the river of Lometz (Fig. 12).

The excavations were conducted in two stages: the first one in April – May and the second in July and August 2014. The excavations became imperative after treasure hunters' intervention in the private courtyard and because of some construction works connected with the rehabilitation of an ancillary building. The excavations were carried out by setting 8 test pits and by thoroughly investigating 13 squares of the plan-square grid comprising the eastern part of the real estate and the arable field

частен имот, както и обработваема нива, собственост на Ненко Димитров, разположена южно от първия имот (Обр. 13–14).

В края на археологическия сезон районът на разкопките бе посетен от две работни комисии, които приеха работата на терен и предложиха на Министъра на културата да обяви станцията Сострa за паметник на културата от национално значение.

owned by Nenko Dimitrov and situated to the south of his other property (Fig. 13–14).

At the end of the archaeological season the excavations area was visited by two working committees which approved the field work and suggested to the Minister of Culture to declare the station of Sostra a cultural monument of national importance.

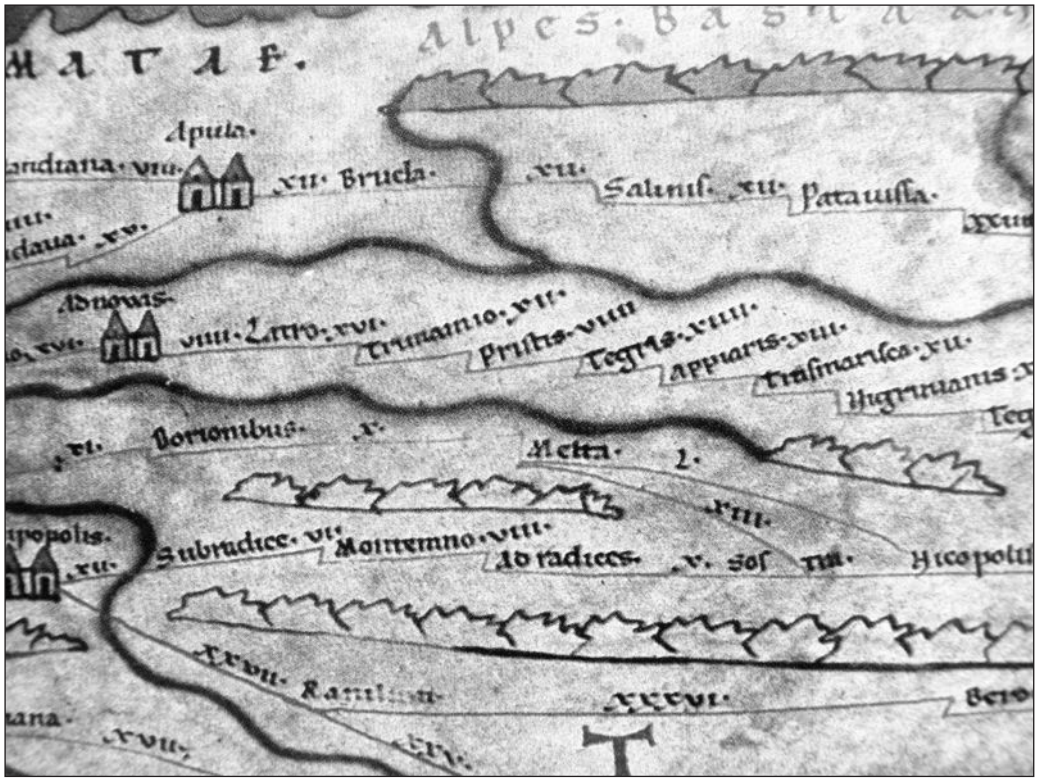

Обр. 1. Фрагмент от т.нар. Певтингерова карта с обозначение на станциите по пътя Ескус – Филипополис.
Fig. 1. A fragment of the so-called Tabula Peutingeriana with the stations on the Oescus – Philippopolis road.

Обр. 2. Карта на Гърция от Г. Делил – нач. на XVIII в.
Fig. 2. Map of Greece by Guillaume de L'Isle – early 18th century.

Обр. 3. Кастелът Состра – поглед от североизток.
Fig. 3. The castellum of Sostra – view from northeast.

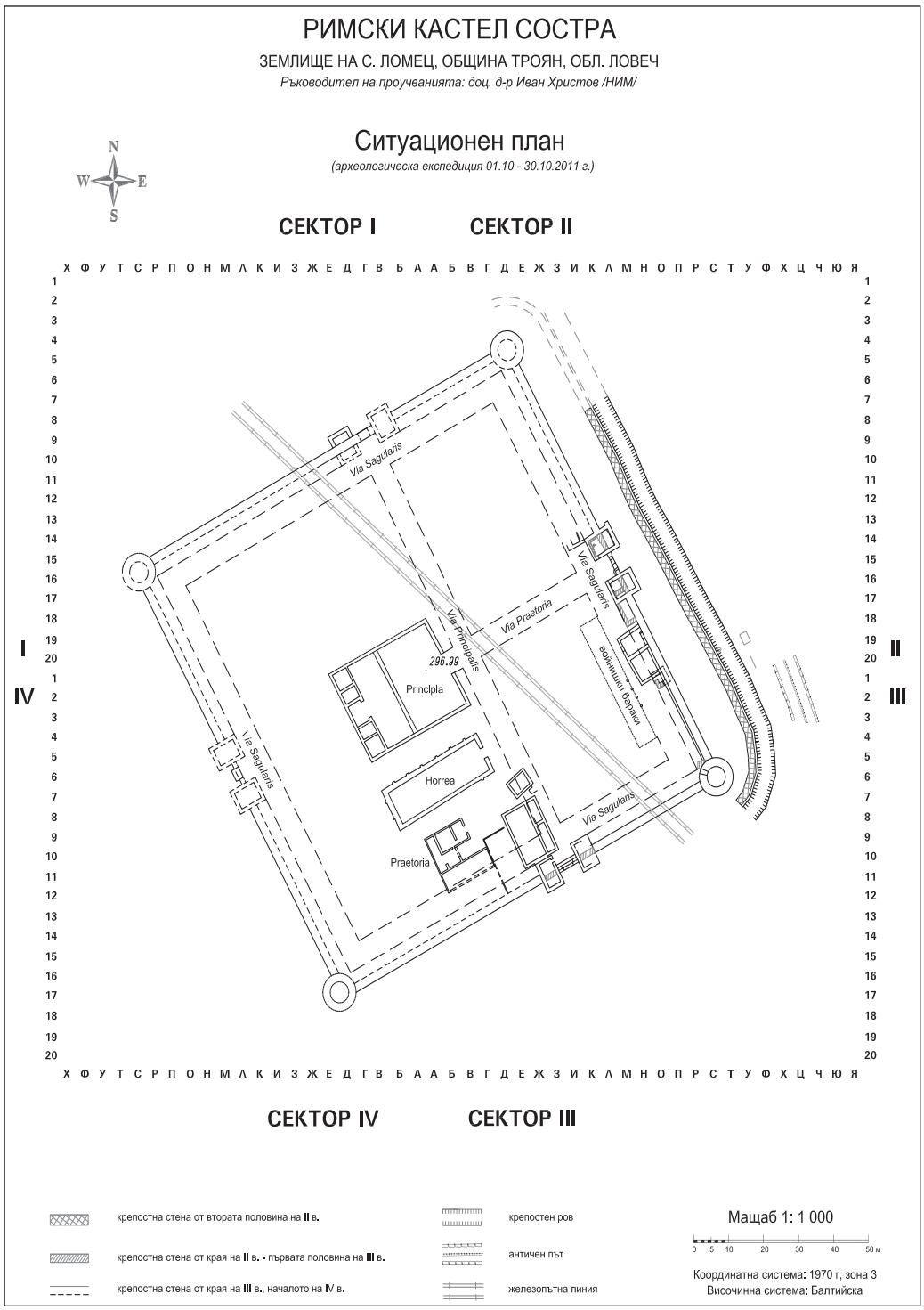

Обр. 4. План на по-важните разкрити структури в кастела Состра.
Fig. 4. Layout of the most important structures revealed in the castellum of Sostra.

Обр. 5. Основи на раннохристиянска базилика в м. „Гергюва черква“ – южна периферия на крайпътния комплекс Состра.
Fig. 5. Foundations of an early Christian basilica in the „Gergyuva cherkva“ locality – the southern periphery of the roadside complex of Sostra

Обр. 7. Разкрит участък пред крепостните стени на кастела.
Fig. 7. Revealed area in front of the walls of the castellum.

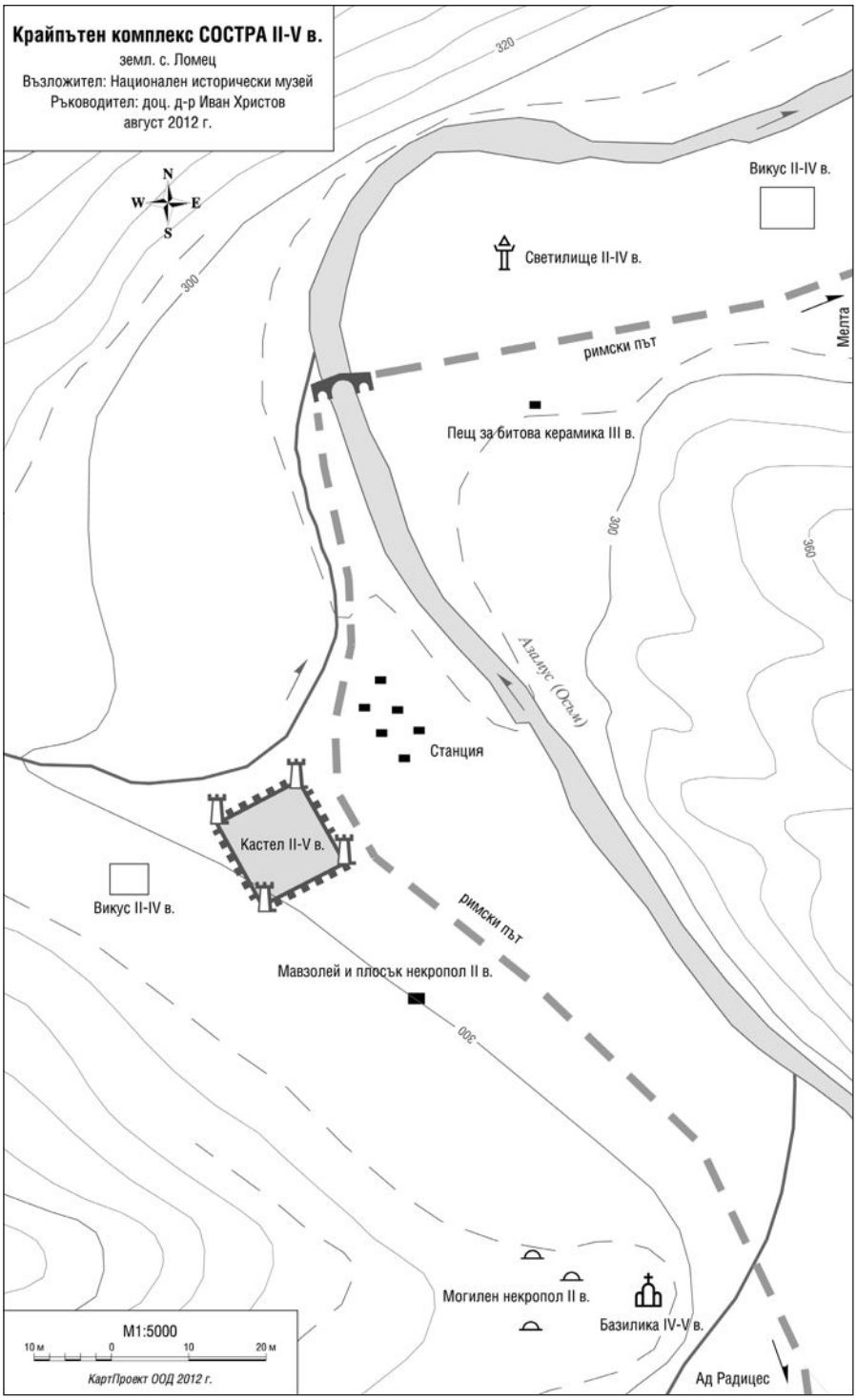

Обр. 6. План на по-важните елементи от крайпътния комплекс Состра.
Fig. 6. Layout of the more important elements of the roadside complex of Sostra.

Обр. 8. Основи на помещения от светилището на Тракийския конник в м. „Калугерското“, землище на с. Лешница.
Fig. 8. Foundations of premises in the sanctuary of the Thracian Horseman in the „Kalugerskoto“ locality, territory of Leshnitsa village.

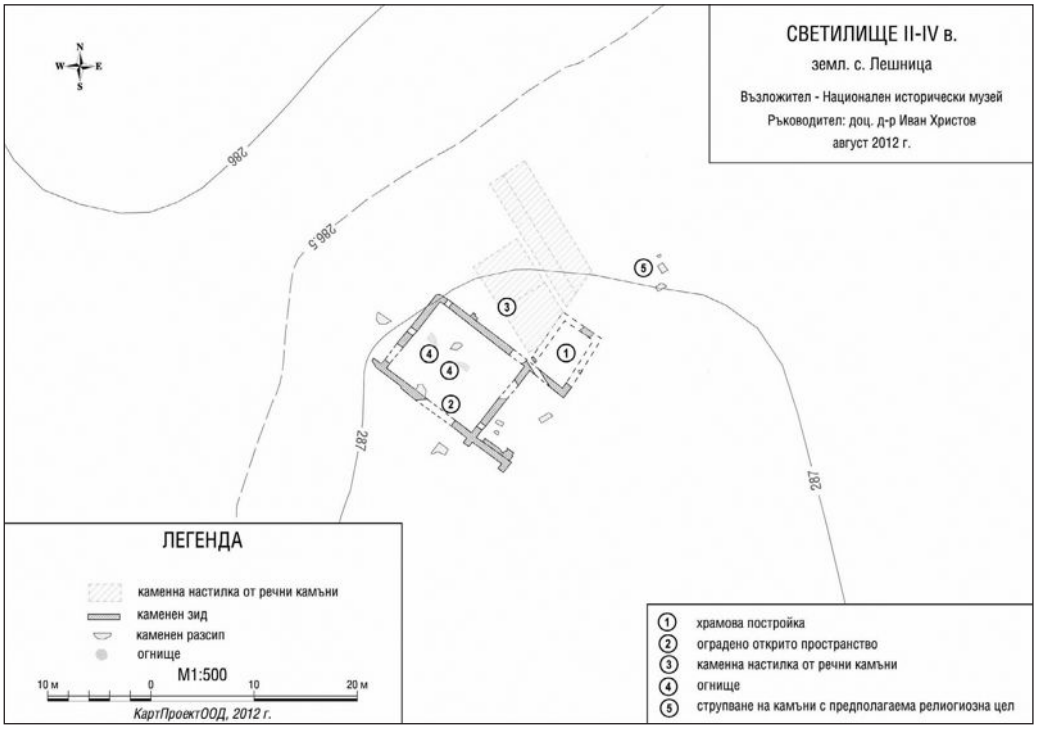

Обр. 8а. План на светилището на Тракийския конник – североизточна периферия на крайпътния комплекс Состра.
Fig. 8a. Layout of the sanctuary of the Thracian Horseman – northeast periphery of the roadside complex of Sostra

Обр. 9. Основи на дървена конструкция на път над р. Осъм между станция Состра и светилището на Тракийския конник.
Fig. 9. Foundations of the wooden construction on the road over the river Osam between the station of Sostra and the sanctuary of the Thracian Horseman.

Обр. 10. Основи на римски мавзолей южно от кастела Состра.
Fig. 10. Foundations of a Roman mausoleum south of the castellum of Sostra.

Обр. 11. Общо поглед към долината на р. Осъм и крайпътната станция.
Fig. 11. General view of the river valley of Osam and the roadside station.

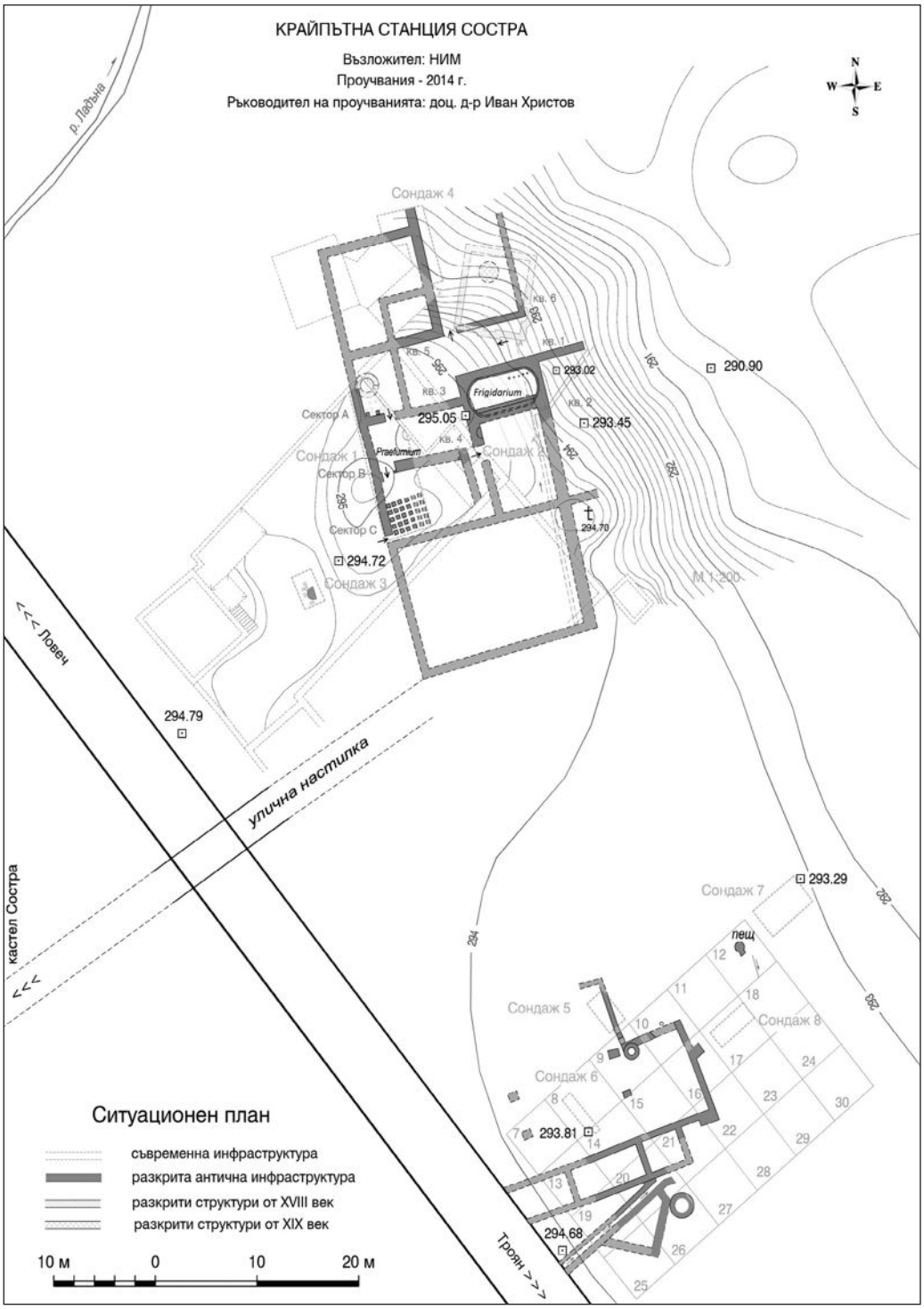

Обр. 12. План на крайпътната станция.
Fig. 12. Layout of the roadside station.

Обр. 13. Теренът на т.нар. претория преди започване на разкопките.
Fig. 13. The terrain of the assumed praetorium before starting the excavation.

Обр. 14. Теренът на разкопките южно от претория –
в далечен план съвремени сгради от мах. Ломешки ханчета.
Fig. 14. The terrain of the excavations south of the praetorium –
in the background modern buildings of "Lomeshki hancheta" neighbourhood.

Обр. 15. Оброчна плочка на Тракийския конник, открита в района на крайпътната станция.
Fig. 15. Votive tablet of the Thracian Horseman found near the roadside station.

II

АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ПРЕТОРИУМА СОСТРА

ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATION OF THE PRAETORIUM OF SOSTRA

II.1

Разположение на римската станция Состра

Location of the Roman station of Sostra

Римската станция Состра е разположена на 12 км северно от гр. Троян и на 28 км южно от гр. Ловеч. Тя се намира върху относително равен терен в долината на р. Осъм, с лек наклон по посока на реката от 5° до 10°. Долината, в която е разположен, е заобиколена от хълмовете: Трапезица (Саръгюне) 550 м. н. в. на север, разклонение на Микренските височини (Попина могила и Поника) 500 м. н. в. на запад и Сулашкото – Калето 500 м. н. в. на изток. На юг долината се „отваря“ между землищата на селата Дълбок дол и Добродан.

Станцията е построена в бли-

The Roman station Sostra is located 12 km north of the town of Troyan and 28 km south of the town of Lovech. It is situated in the river valley, on a relatively flat terrain slightly sloping towards the river Osam (from 5° to 10°). The valley in which it is located is surrounded by the hills called Trapezitsa (Saragyune) 550 m asl to the north, which are a branch of the Mikrenski heights (Popina mogila and Ponika) 500 m asl to the west and the stronghold Sulashko kale 500 m. asl to the east. The valley “opens” to the south between the lands of the villages of Dalbok Dol and Dobrodan.

зост до водослива на р. Ладъна (Ломешка река, която тече в непосредствена близост до северната крепостна стена на едноимения кастел) с античното коритото на р. Осъм.

Притокът на р. Осъм е и северна граница на комплекса, а е твърде вероятно източната граница на станцията да е била голямата река предвид честите разливи на р. Осъм в миналото и промяната на коритото й.

Тук ще споделя своите теренни наблюдения, при които ясно се очертава, че след III в. сградите, разположени в непосредствена близост до западния разлив на река Осъм, представат да съществуват. При разкопките през 2014 г. на редица места е установено наличето на наносни пластове в дълбочина, съставени от речни обли камъни. Вероятно от природен катаклизъм (придошли води на планинската река?) са унищожени част от зидовете на източните помещения на преториума.

В този смисъл се забелязва изместване на живота през късната античност на запад към кастела и крайните равнинни площи западно от него. Какви са причините естествено бъдещите проучвания ще покажат.

Средната надморската височина на станцията е 294 м. Въпросната речна долина е част от района на „Троянския Предбалкан“. Той се състои от ниски хълмисти ридове с посока на простиране изток – запад, прорязани от реките, какъвто е случая с долината на р. Осъм през с. Ломец.

От две до три надзаливни тераси внасят разнообразие в терена между селата Лешница и Дълбок дол. Върху тях се срещат предимно сиви горски

The station was built near the confluence of the river Ladana (the Lometz river that runs near the northern wall of the castellum of the same name) with the ancient river bed of Osam.

The tributary of the river Osam is also the northern boundary of the complex and very probably the large river was the eastern boundary of the station considering the frequent floods of the river Osam in the past and the change of its bed.

I would here share my field observations which made me assume that the buildings located near the western spill of the river Osam ceased to exist after the 3rd century. During the excavations in 2014, we found out that in a series of places sediment layers composed of rounded river stones occurred in depth. Part of the walls of the eastern premises of the praetorium was destroyed probably by some natural disaster (flood waters of the mountain river?).

In this sense, life in late antiquity seems to have shifted westwards to the castellum and the extreme flat lands to the west of it. Naturally, the future studies will show what caused that change.

The average altitude of the station is 294 m. The river valley is part of the region of the “Troyan Balkan foothills”. It consists of low rolling hills spreading in east – west direction, cut by rivers, as is the case with the river valley of Osam through the village of Lometz.

Two to three non-flooded terraces import some variety in the terrain between the villages of Leshnitza and

почви и алувиални в близост до реката. Последните са особено подходящи за развитие на планинско земеделие. Към природните богатства на района на Сострa следва да добавим и здравите пясъчникови материали от старите каменоломни на с. Ломец и с. Лешница. Твърде вероятно е те да са използвани в древността.

Със сигурност е датирано използването на камъка от Ломец за бордюри, цокли на мостове за последните 200 години.

Климатът в региона на Сострa е умереноконтинентален. Силно пресечената от възвишения местност (направление изток–запад) създава неколкократна бариера, почти срещуположна на главната посока на атмосферна циркулация от запад–северозапад. Резултатът от това разположение на хълмове около долината на р. Осъм в близост до с. Ломец е намаление на ветровете. Умереноконтиненталният климат в конкретния регион се характеризира с мека зима и сравнително умерено на големи горещини лято, което е било допълнителна предпоставка римляните през II в. да развият богат и значим крайпътен комплекс.

Dalbok dol. Mostly gray forest soils occur on them and alluvial soils near the river. The latter are particularly suitable for the development of mountain farming. To the natural resources of the area of Sostra we should add the strong sandstone material from the old quarries of Lometz and Leshnitza. Very likely they were used in ancient times.

It is established with certainty that the stone from Lometz has been used for the last 200 years to make curbs and bridge plinths.

The climate in the region of Sostra is temperate. The terrain, strongly rugged by hills (direction east–west), creates repeatedly a barrier, almost opposite to the main direction of the atmospheric circulation from west - northwest. The result of this arrangement of the hills surrounding the valley of the river Osam near Lometz is the winds decrease. The temperate climate in this region is characterized by mild winters and relatively moderate high heat in summer, which was an additional prerequisite the Romans in the 2nd century to develop a rich and important roadside complex.

II.2

РЕЗУЛТАТИ ОТ АРХЕОЛОГИЧЕСКИТЕ ПРОУЧВАНИЯ И ПЛАНИРОВКА НА СТАНЦИЯТА

RESULTS OF THE ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATION AND LAYOUT OF THE STATION

Луксозната част на станцията заема приблизителна площ от 1 дка.

Забелязана е ясно изразена тенденция на изграждане на жилищни и стопански структури на поне две нива – южно, по-високо, и северно, терасирано на по-ниско ниво към коритото на река Ломешка.

На този етап на проучванията включва 12 помещения, чието кратко описание представям в следващите редове с ясната уговорка, че ако след десетилетия бъде проучена южната част на т.нар. преториум, интерпретацията би придобила промени (Обр. 1–2).

Помещение „А“. То е разположено най-северно в комплекса и граничи с коритото на ломешка река. Липсват данни за планировка и функционалност.

Помещение „В“. Попада в голямата си част в застроен частен имот и обхваща площ приблизител-

The distinguished part of the station occupies an area of approximately 1 decare and is of a clearly displayed tendency to construct residential and commercial structures on at least two levels – a higher southern and a northern level terraced lower to the bed of the river Lometz.

At this stage, the investigations included 12 premises whose brief description is made in the following lines with the clear stipulation that if after decades the southern part of the assumed praetorium is explored the interpretation may be modified. (Fig. 1–2).

Room "A" is situated in the northernmost part of the complex and borders on the bed of the river Lometz. No information is available on its layout and functionality.

Room "B" falls largely in a built-up private property and covers an area of approximately 100 sq. m. As I have

но 100 кв. м. Както вече споменах по-горе, през 2004 г. при строителни дейности в него са открити огромно количество римска строителна керамика, антични тръби от водопровод. При оглед на мястото тези наблюдения се потвърдиха, което ни кара да допуснем, че в случая става дума за добре запазена антична постройка с вероятно подредени помещения. В северният край на тази сграда се е намирало помещение, отоплявано с хипокауст, от който са намерени *in situ* глинени тръби. Открити са фрагменти от епиграфски паметник с латински букви, и глинена играчка във формата на орел (Обр. 3–4).

При разкопките през 2014 г. от помещението са разкрити детайли от източния зид. Открит е зид в направление север-юг с вътрешен перпендикулярен зид с дебелина 0,70 м. (Обр. 5–6). Зидовете са открити в субструкция, вкопани в глинест стерилен пласт до 2 реда камъни. Всички зидове са споени с хоросан. Върху терена се откриват разхвърляни без контекст фрагменти от строителна римска керамика и битова от II–IV в.

Помещение „С“. Размерите му са малки (25 кв.м.) Днес попада в пределите на поредната съвременна стопанска постройка. Вътрешните му стени са били измазани с хидрофобна замазка, дъното е с релефен перваз. Хипотетично можем да напишем, че това вероятно е малка баня.

Помещение „D“. Със сигурност това е крайното североизточно помещение на станцията. От него добре е проучена южната част, попадаща в квадрати №5 и №6. Откриването му е свързано с откриването на

already mentioned during construction works in 2004 a huge amount of Roman building ceramics and antique plumbing pipes were found in it. The survey on the place confirmed these observations, which leads us to assume it is a well-preserved ancient building with a sequence of premises. At the northern end of this building there was a room, heated by hypocaust, clay pipes of which were found in situ during construction works in that area of the private estate. Also the fragments of an epigraphic monument in Latin were uncovered as well as a clay eagle-shaped toy (Fig. 3–4).

Details of the eastern wall of the room were revealed during the excavations in 2014. Uncovered was a wall foundation orientated north-south with a 0.70 m thick interior perpendicular wall (Fig. 5–6). The walls were found in substructure dug into a sterile clay layer up to 2 rows of stones. All walls were mortared. Fragments of 2nd–4th century Roman building ceramics and pottery were found scattered without context on the terrain.

Room “C”. Its dimensions are small (25 sq. m) Today it falls within the next ancillary building. The interior walls were plastered with a hydrophobic coating; the bottom had a relief ledge. Hypothetically, we can assume that this was probably a small bathroom.

Room “D”. Surely this is the extreme north-eastern room of the station. Best researched is the southern part of the room, which falls in squares №5 and №6. Its finding was connected with the revelation at a dis-

разстояние 3,90 м от външното лице на басейна на успореден зид на него в направление изток–запад с известни отклонения и дължина 7 м. Зидът е дебел 0,78 м. Притежава добре оформен под от квадратни тухли. Малък сондаж в североизточното антично помещение на пода в кв. №5 показва, че дебелината на настилката е 0,40 м., която освен счукан хоросан и тухли най-отдолу включва ломени камъни, обилно залети с хоросан. Следва стерилна пръст – глина. При това помещение очевидно липсва хипокауст (Обр. 7).

Входът на помещението е от юг, водещ към широк коридор между басейн и късата южна страна. При почистване на зидовете в кв. 5 е установено, че късна преправка – зид, е запушил вход в североизточното помещение на север от основния зид. Зидът е широк 1,20 м и е на фуга. Извън него стените са измазани с хоросан (Обр. 8–9–10). Вероятно се касае за късноантично преграждане. Върху югоизточните зидове на помещението стъпват основите на мюсюлмански храм. Наличието на множество фрагменти от червенолакова керамика, цяла и фрагментирани лампи, и силно корозирал железен предмет за приготвяне на храна върху огън, говори за жилищните функции на коментираното помещение. Датиращ материал за времето на изграждането на помещенията освен фрагментираната керамика и тук са две бронзови провинциални монети, сечени по времето на Марк Аврелий и Фаустина Млада. Те са открити в залята с хоросан фуга между подови тухли в северозападното помещения.

tance of 3,90 m from the outer face of the pool of a parallel wall 7 m long and with some deviation orientated east-west. The wall was 0,78 m thick. It had a well-shaped floor of square bricks. A small test pit in the floor of the north-eastern antique room in square №5 showed that the flooring was 0,40 m thick and besides on crushed mortar and bricks it was laid on break stones with a great amount of mortar. Sterile clay followed. This room obviously lacked a hypocaust (Fig. 7).

The entrance to the room was from the south and led to a wide corridor between the pool and the short southern side. While cleaning the walls in square 5 we recognized that a later wall blocked the entrance to the north-eastern room north of the main wall. It was 1,20 m wide and abutting on a joint to one another. Outside it, the walls were plastered with mortar (Fig. 8–9–10). Probably, it was a late antique partition. The foundations of a Muslim temple stepped on the south-eastern walls of the room. The presence of a large amount of fragments of red-gloss ware, an intact lamp and some fragmented ones as well as of a heavily corroded iron object for cooking on fire suggested the residential functions of the room. Besides the pottery shards, two provincial bronze coins issued during the reign of Marcus Aurelius and Faustina the Younger could serve as dating evidence of the time when the premises were built. The coins were found in a plastered mortar joint between the flooring bricks in the northwestern room.

Помещение „E“. Размери на този етап на проучванията са 5 х 6,80 м.

Открито при залагането на сондаж №1, обособен на три сектора, пресичащ по дължина дворното място с размери 10 х 3 м. Той попада в зоната на най-големи поражения от нерагламентирани изкопни дейности, при които след разкопаване на отделни участъци пръстта е върната обратно в изкопите. В сектор „А“ е зачистена от пръст югозападната част на помещение, изградено от ломени камъни, споени с хоросан, отоплявано с хипокауст с използването на глинени тръби под висящия под (tubae) и тубули (tubuli) на стените, както и tegula mammate. Върху незасегнат участък от suspensura в горял пласт беше открита малка провинциална бронзова монета с лика на император Септимий Север. Събраната в сектора керамика дава относителна датировка на използването на помещението – втора половина на II – първа половина на III в. В северният край на сектор „А“ е документирано вкопавано на кръгло отходно съоръжение, датирано за средата или края на XIX в. Хронологически следва изграждането в североизточната част на имота на стопанска постройка (плевня с обор) в средата на XX в.По всяка вероятност коментираното помещение е било жилищно. Входът е бил от юг, но впоследствие е зазидан при някоя поредна реконструкция на комплекса (Обр. 11–15).

Помещение „F“. В сектор „В“ на сондаж №1 е документирана голяма пещ praefurnium, служеща за отопление на някое съседното южно помещение с неуточнени размери.

Room “E”. At this stage of investigation its dimensions are 5 x 6,80 m.

The room was uncovered during test trenching №1, that was carried out in three separate sectors and crossed longwise a yard measuring 10/3 m. The trench fell into the area worst hit by unregulated excavation works where after digging up the individual sections the trenches were backfilled with the excavated earth. In sector “A” the team cleared the south-western part of a room built of stones and mortar, heated by a hypocaust using clay pipes beneath the suspended floor (tubae), tubules (tubuli) on the walls and tiles (tegula mammate). A small provincial bronze coin with the image of Emperor Septimius Severus was found on an untouched stretch of piers (suspensura) in a burnt layer. The ceramic assemblage from the sector relatively dates the use of the room from the second half of the 2nd to first half of the 3rd century. A dug circular latrine dated from the middle or the end of the 19th century was registered in the northern end of sector “A”. Chronologically next was the mid–20th century construction of an outbuilding / a barn or a barn with a cattle-shed in the north-eastern part of the property. Probably the room was residential. The entrance from the south was subsequently walled up during a reconstruction of the complex (Fig. 11–15).

Room “F”. In sector “B” of test pit №1 a large furnace (praefurnium) was registered evidently serving to heat a neighbouring south room sized.

The access to the furnace was

Входът на пещта е от север с широчина 1,70 м. При разкопките е документирана пропаднала входна арка, изградена от тухли, стъпваща на страници, направени също от тухли. За горивен материал вероятно е използван дървен материал, с който околностите на планинската станция Сострa са били несъмнено богати. Продължително подържаната висока температура от огъня в пещта допълнително е нарушила тухлената зидария (Обр. 16).

Помещение „I“. Размерите му са приблизително 10 х 7 м. Запазено е само в субструкция, но със сложна система за отопление. Попада в сектор „С“ на сондаж №1от проучванията през 2014 г. Помещението е разположено непосредствено на юг от пещта (помещение F).

По стара римска традиция е възможно това да са приземни останки от помещение, нуждаещо се от много топлина, вероятно лакониум, судаториум или калдариум. При него е документирано подово ниво (suspensura) и хипокауст, състоящ се от аркадо-сводеста конструкция. Подовото ниво е с дебелина 0,40 м и съдържа два основни пласта: настилка от един ред тухли, върху който е излят дебел хоросанов пласт, съдържащ късчета от тухли и керемиди (Обр. 17–21а).

Аркадо-сводестата конструкция е изградена от тухли. Колоните на арките са с квадратна основа. Височината на сводовете с тухли е 1 м. и те са изградени от тухли с размери 0,31 х 0,30 м. Срещат се и тухли с наполовина размери от квадратните. Разстоянието между колоните за арките е 0,33 м.

from the north and measured 1,70 m in width. The excavations also registered a collapsed entrance arch built of bricks and of brick surround. Wood, of which the vicinity of the mountain station Sostra was undoubtedly rich, was probably used as combustible material. The prolonged maintenance of high temperature by fire in the furnace had further damaged the brickwork (Fig. 16).

Room “I”. Its dimensions are approximately 10/7 m. It is preserved only in substructure but with a complex heating system. It falls in sector “C” of test pit №1 from the research in 2014. The room is located immediately to the south of the furnace (room F).

By the ancient Roman tradition this might have been the ground remains of a room which needed a lot of heat, probably laconium, sudatorium or caldarium. There was registered a floor level (suspensura.) as well as a hypocaust consisting of arcade-vaulted structure. The floor level was 0,40 m thick and contained two main layers: a row of flooring bricks with a thick layer of mortar containing pieces of bricks and tiles (Fig. 17–21a).

The arcade-vaulted structure was built of bricks. The piers of the arches had a square base with sides of bricks (There the height of the brick arches was 1 m. They were built of bricks and measured 0.31 x 0.30 m. There also occurred half-narrow bricks. The distance between the piers of the arches was 0,33 m.

Room “G” – a bathing pool.

The excavation of six squares

Помещение „G“ – басейн. Най-интересни резултати поднесе разкопаването на шест квадрата източно от сондаж №1, разположени извън ограденото дворно място върху сравнително равна площадка, останала незасегната от строителни дейности, протичащи в спомената махала през последните 170 години. При разкопките беше открит басейн с вътрешни размери 7 х 3,50 м. Басейнът е запазен на места до естествена си дълбочина от 1,20 м и притежава две успоредни екседри (Обр. 22–23). Дебелината на западния краен зид е 1 м. Дебелината на източния зид е 0,67 м. Дебелината на южния разбит зид на басейна е 0,53 м. Прави впечатление в дълбочина големите рушевини от западната екседра. На места ясно личи каменна зидария с редуване на къси и дълги каменни дялани блокчета, следвана после от тухлен градеж (Обр. 24–24а). Накрая вътрешността е измазана от два вида замазка: едната по-груба, червена на цвят, с едри примеси, и фина, бяла на цвят. Южната стена на басейна е разрушена по всяка вероятност в средата на III в. при готските нашествия. Основание за това ни дава малка колективна монетна находка и идентични други монети, отсечени от градските управи в Тракия и Мизия през първата половина на III в., намерени в горял пласт както на дъното на басейна, така и на пода в съседното помещение (Обр. 25–26). Стратиграфската ситуацията е следната:

1. Обща дълбочина на културни напластявания в средата на южния профил – 1,60 м.

2. Горният 0,60 м слой е хумусен.

east of test pit №1 offered the most interesting evidences. They were located outside the fenced yard on a relatively flat plot that had remained unaffected by the construction activities taking place in the said neighbourhood for the last 170 years. The excavations uncovered an open pool with internal dimensions 7 x 3,50 m. In places the pool was preserved at its natural depth of 1,20 m and had two parallel exedrae (Fig. 22–23). The thickness of the western and probably ending wall was 1 m. The thickness of the eastern wall was 0,67 m and that of the southern broken wall of the pool was 0,53 m. In depth, the considerable ruins of the western exedra were indeed impressing. The stonework exposed in places, was of alternating short and long hewn stone blocks, followed by brick masonry (Fig. 24–24a). Finally, the interior was plastered by two types of coating: one rough red with coarse impurities and the other fine and white in colour. The southern wall of the pool was destroyed, probably in the middle of the 3rd century by the Gothic raids. The reason for this suggestion is the dating small coin hoard as well as other identical coins issued by the cities in Thracia and Moesia during the first half of the 3rd century and found in the burned layer both on the bottom of the pool and on the floor in the next room (Fig. 25–26).

The stratigraphic situation is the following:

1. Total depth of cultural layers in the middle of the southern profile was 1,60 m.

2. The upper 0,60 m thick layer

3. Следва тънка горяла линия с дебелина 0,10 м.

4. Следва средно дебел пласт 0,30 м, състоящ се от хоросан, парчета тухли и горели петна.

5. Следващият пласт, около 0,50 м дебелина, е характерен с нападали камъни и парчета керемиди.

6. Следва втори горял пласт с пепел и накрая идеално подравнения под (Обр. 27–28).

Тук следва да се отбележи, че в североизточния ъгъл на пространството е открит отвор, служещ за източване на вода или за други практични нужди. Според мен басейнът е от типа frigidarium – тоест при него е използвана студена вода за къпане, като не изключвам възможността някое от съседните помещения да са основа на топли басейни. Банята подчертава определения лукс на комплекса по стара римска традиция. Като традиция в дн. български земи могат да се посочат паралели с обществените бани, разкрити при канабите на Дуросторум – (Доневски 2006, 220); баните в три вилни комплекса в околностите на Монтана; попадащи под общия знаменател вили с представителна част (Александров 1981, 46; Динчев 1997, 37–42); банята в преториума на крайпътна станция Суб радицес и разбира се много други (Обр. 29–30).

Помещение „J“. То е съседно помещение на басейна, развиващо се на юг, и е неделима част от по-голям бански комплекс – вероятно съблекалня (apoditerium) На юг от басейна в западната част е открита малка екседра със седалка за сядане. Още по на юг следва по всяка вероятност

was of humus.

3. Next was a thin burned line 0,10 m thick.

4. Next was a medium thick layer of 0,30 m consisting of mortar, brick rubble and burned spots.

5. The next layer was about 0,50 m thick and characterised by fallen stones and pieces of tiles.

6. Then a second burned layer of ash and finally the perfectly levelled floor (Fig. 27–28).

It should be noted that in the northeast corner of the space an opening was uncovered serving as water drainage or for other practical needs. I think the pool was a cold bath of the type frigidarium – i.e. where cold water was used for bathing, not excluding some of the adjacent rooms to have been plunge-pools. The bathroom set emphasized the luxury of the complex according to an old Roman tradition. As a contemporary tradition in the Bulgarian lands we may indicate some public baths uncovered in the canabae of Durostorum – (Доневски 2006, 220); the baths in three villa complexes in the vicinity of Montana under the common denominator of “villas with representative part” (Александров 1981, 46; Динчев 1997, 37–42), the baths in the praetorium of the roadside station Sub Radices and of course many others (Fig. 29–30).

Room “J” It was adjacent to the pool area and developed southwards an integral part of a larger bath complex – probably used for undressing (apodyterium). To the south of the pool and in the western part a small exedra with a stone seat was uncov-

вход, водещ към проученото частично второ помещение с хипокауст в оградения съвременен двор. Размери на малката екседра на запад са:

– широчина 1,20 м.
– дълбочина 0,50 м.
– дълбочина до под 0,30 м.

Направен сондаж в помещението до басейна предоставя рядък късмет да се открие под дебел 0,30 м хоросанов под зидан канал с тухли и глинени капаци, част от по-голямо хидросъоръжение, имащо за цел както да снабдява с вода басейна, така и да позволява неговото източване. В случая е използван принципът на скачените съдове, направата на сифони чрез стесняване отворите на каналите и възможност на спиране притока на вода в различни направления. Самият канал е с височина 0,90 м и широчина 0,50 м. Над него има подложка на суспензура и самата суспензура с дебелина от 0,15 до 0,25 м. Каналът е изграден от тухли в 12 реда във височина с размери 33 х 16 х 4 см. Каналът е измазан с хидрофобна мазилка. Той има три сечения на входовете: овално от долу и горе; триъгълно горе и овално долу; и на буквата „П“ при прохода под южния зид на басейна. Като паралел мога да посоча канал под източното cardo при храма на Фортуна в римския град Ескус (Иванов 2006, 34), както и канала в централната част на Деултум (Обр. 31–38).

Тук трябва да предположа, че при някое от южните помещения на комплекса е имало и басейн с топла вода. Това предположение са базира на традицията в римската империя басейните с топла и гореща вода да са построени. Further to the south most likely was the entrance leading to a partially researched second room with a hypocaust located in the fenced modern garden.

The small western exedra measured as follows:

– Width 1,20 m.
– Depth 0,50 m.
– Depth at the floor 0,30 m.

Also a test pit made in the room next to the basin provided a rare opportunity to find under a 0,30 m thick mortar floor a brick-built channel with clay covers, part of a larger hydro facility aimed both at supplying the pool with water and allowing its draining. In the case, the principle of communicating vessels was used, making drains through narrowing the openings in the channels and the possibility of stopping the water flow in different directions. The channel itself was 0,90 m high and 0,50 m wide. Over it was the suspended floor (suspensura) and the suspensura itself was thick between 0,15 and 0,25 m. In height, the channel was built in 12 rows of bricks measuring 33 x 16 x 4 cm. The channel was coated with hydrophobic plaster. It had three cross-sections of the inputs: oval beneath and above; triangular above and oval beneath and “П”–shaped in the passage under the southern wall of the basin. The channel under the eastern cardo in the temple of Fortuna in the Roman town of Oescus (Иванов 2006, 34) and the channel in the central part of Deultum are good parallels (Fig. 31–38).

In my opinion a warm water pool may be assumed to have existed at

явани от южната страна на комплексите (Иванов; Бояджиев 2006, 76).

При демонтирането на хоросановия под в неговия пълнеж бе открита нециркулирала бронзова монета на императрица Фаустина Млада, отсечена във Филипополис. Монетата според мен е пример на съзнателно маркиране на строителни дейности чрез запечатване в основата на градежа. Допълнителни податки за датиране на времето на изграждането на банята, а от там и на целия крайпътен комплекс, са намерените множество дребни бронзови монети с лика на император Антонин Пий в канала. На дъното на канала в чист утаен речен пясък открихме златно мънисто, фрагменти от антропоморфен керамичен балсамарий, костни игли и фрагменти от типична за II в. червенолакова керамика. Червенолакова керамика обхваща 92% от общия масив фрагменти. Изработена е от пречистена глина с оранжево-червен цвят на повърхността и покритие от плътен червен или червеникаво кафяв лак.

Помещение „Н“. Разположено е източно от басейна. Запазена дължина на западната му стена е 15 м. Не е ясно колко е била дължината на северните и южни зидове на изток поради денивелацията на терена и вероятното разрушаване на зидовете от придошлите води на р. Осъм в миналото. Зидовете са запазени в по-голяма си част в субструкция. В северния му край преминават част от разклоненията на зидания канал. Той е със същите параметри като този във вътрешността на банята. За съжаление покривната му конструк-

one of the southern premises of the complex. This assumption is based on the tradition of the Roman Empire the plunge-baths with warm and hot water to be constructed in the southern side of the complex (Иванов; Бояджиев 2006, 76).

Upon removal of the mortar flooring a bronze coin in mint condition was found in its fill. The coin of Empress Faustina the Younger was struck in Philippopolis. I think the coin is an example of deliberate marking the construction by inserting a coin in the base of the building. Additional clues for dating the construction of the bath, and hence the entire of the complex, were the many small bronze coins with the image of Emperor Antoninus Pius found in the channel. On the bottom of the channel in clean river sand we found a gold bead, fragments of anthropomorphic ceramic balsamarium, bone pins and fragments of the typical for the 2nd century red-gloss ceramics. The latter comprised 92% of the total solid fragments. It was made of fine clay orange-red on the surface and a coat of thick red or reddish brown gloss.

Room “H” was situated to the east of the pool. Its west wall was preserved at a length of 15 m. The length of the northern and southern walls to the east was not established due to level difference in the terrain and the probable destruction of the walls by the flood waters of the river Osam in the past. The walls were preserved in their greater part in substructure. A portion of the channel branches passed through the north end of the room. It had the same parameters as

ция е разрушена също поради рязката денивелация на терена и свличане в миналото на терена. При почистване на канала в тинестия слой са открити керамични фрагменти от червенолакови съдове и едно малко златно мънисто, част от по-голям накит (Обр. 39).

Помещение „K“. Можем само да гадаем за неговите параметри поради факта, че то попада в зоната, за която няма разрешение на собствениците за разкопки и едва ли някога това би се случило. Съдейки по някои сполии от добре обработени варовикови бели на цвят квадри в зидовете на частния имот, може да се предположи, че тук може да се очаква добре запазена архитектура. При изкопни работи за поправка на пътната настилка на шосето за Троян и прокарване на оптичен кабел е открито пътно разклонение на главния път източно от кастела, водещо към описваното помещение, широко 3 м. (diverticulum).

При разкопките беше заложен и един малък сондаж (№3) който на този етап показа наличието на жилищно помещение с пещ от III в. извън масивния западен зид на станцията. Като цяло сондажът на запад от помещения „F“ и „I“ маркира западната граница на преториума (Обр. 40–41).

that in the interior of the bath. Unfortunately, its roofing structure was also destroyed by the sharp displacement of the terrain and landslides in the past. When cleaning the channel, ceramic fragments of red-gloss vessels and a small gold bead, part of a larger ornament were found in the silt layer (Fig. 39).

Room “K”. We could only speculate about its parameters because it fell within the area in which the excavations were not authorized by the owners and they would hardly ever be permitted. Judging by some spolia from well processed white limestone quadrae in the walls of the private property, we assumed that well preserved architecture could be expected there. A fork of the main road leading eastward from the castellum to the described 3 m wide room (diverticulum) was revealed during repair works on the pavement of the road to Troyan and optic cable laying.

During the excavations a small test pit (№3) was set, which at that stage showed the presence of a 3rd century living room with an oven outside the solid western wall of the station. Generally speaking, the test pit west of premises “F” and “I” marked the western boundary of the praetorium (Fig. 40–41).

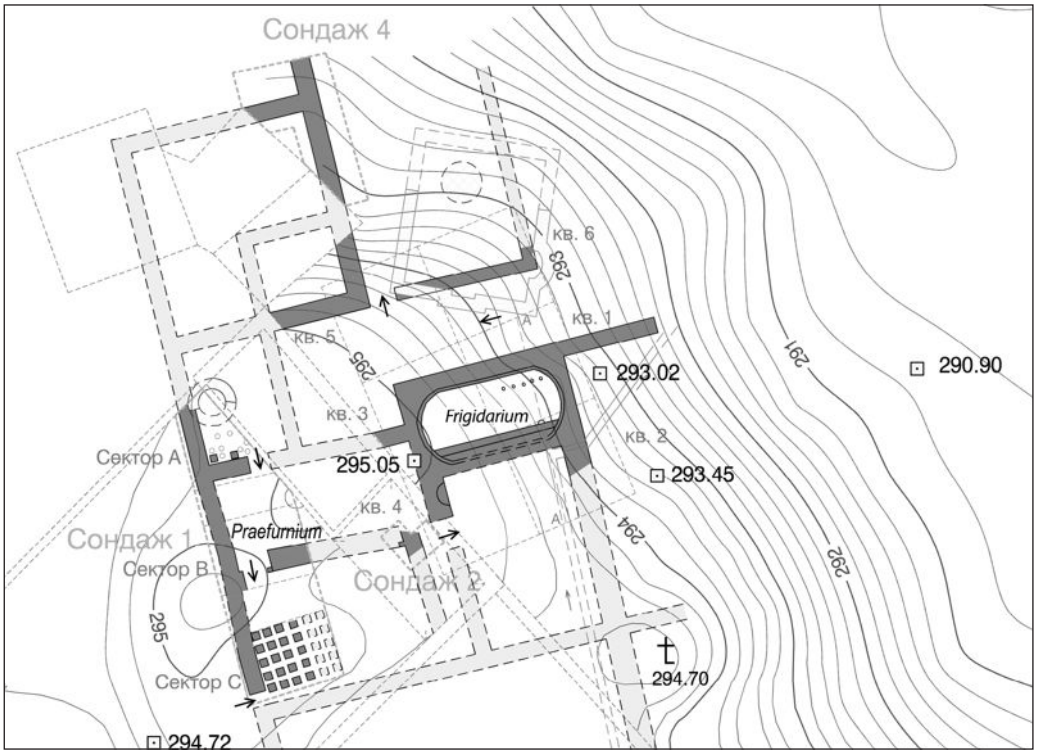

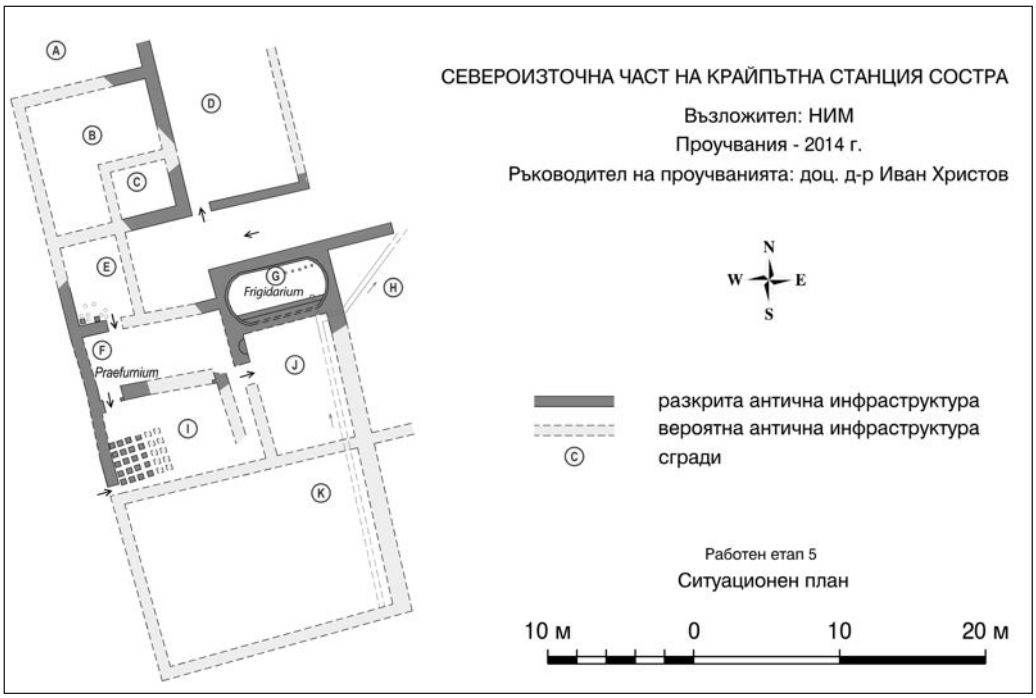

Обр. 1, 2. План на разкрити структури в крайпътната станция Состра – т.нар. преториум.
Fig. 1, 2. Layout of revealed structures in the roadside station Sostra – the assumed praetorium.

Обр. 3. Основи на помещение „B“ – снимка 2007 г.
Fig. 3. Foundations of room „B“ – photo 2007.

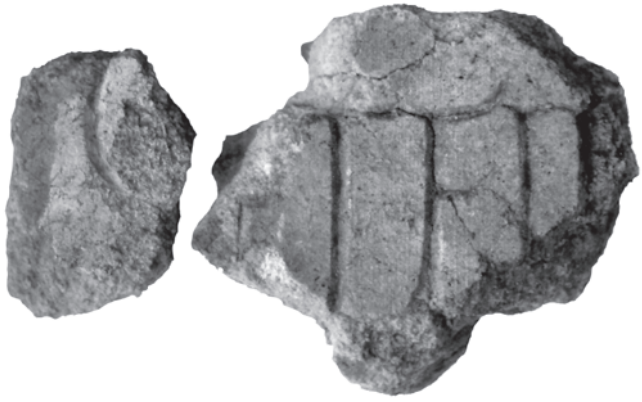

Обр. 4. Фрагмент от епиграфски паметник от помещение „B“.
Fig. 4. Fragment of an epigraphic monument from room „B“.

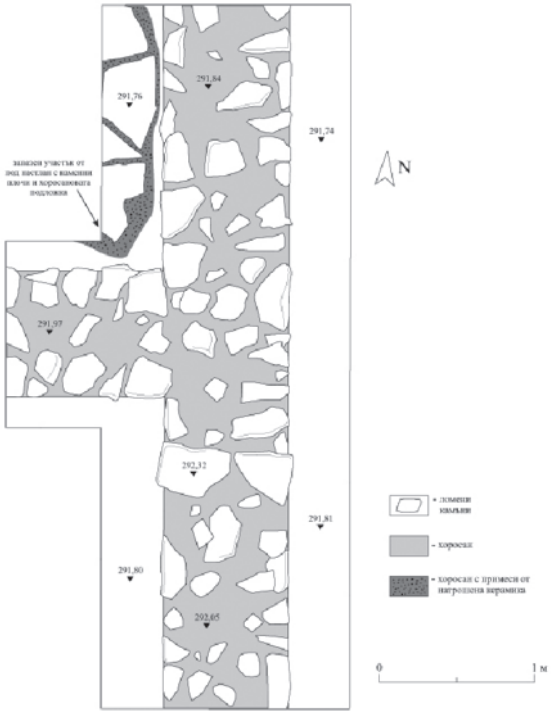

Обр. 5, 6. Основи на западен зид в помещение „D“.
Fig. 5, 6. Foundations of a western wall in room „D“.

Обр. 7. Подова настилка в помещение „D“.
Fig. 7. The flooring of room „D“.

Обр. 8. Вход на южната стена на помещение „D“.
Fig. 8. Entrance on the south wall of room „D“.

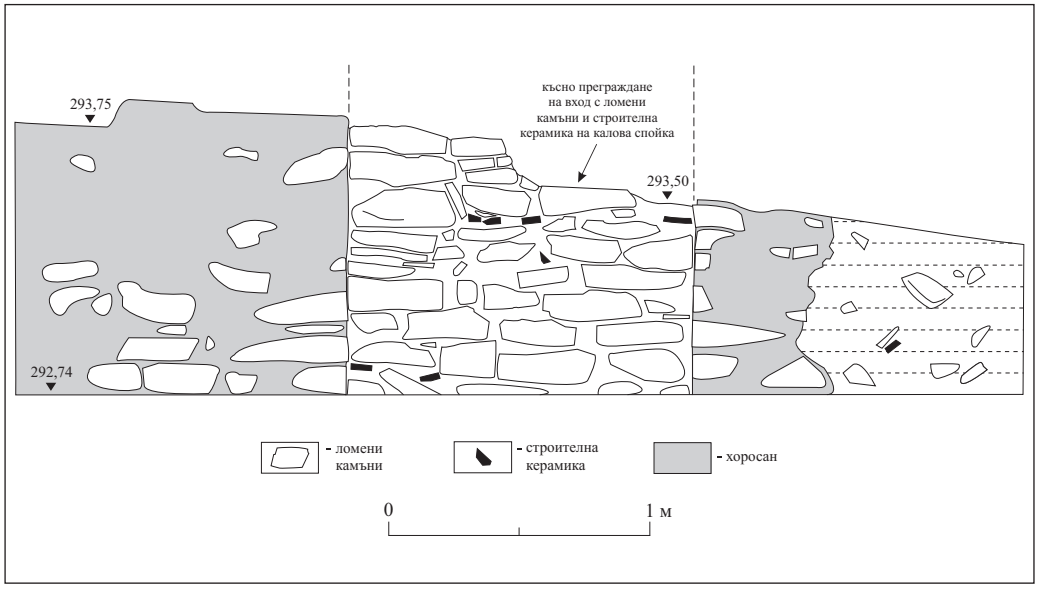

Обр. 9, 10. Вход на южната стена на помещение „D“.
Fig. 9, 10. Entrance on the south wall of room „D“.

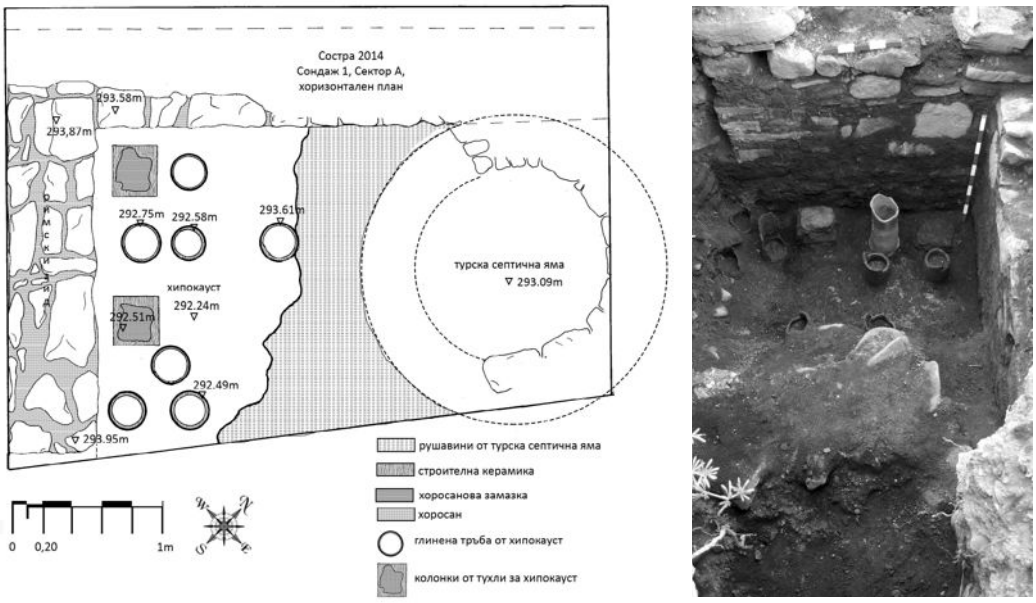

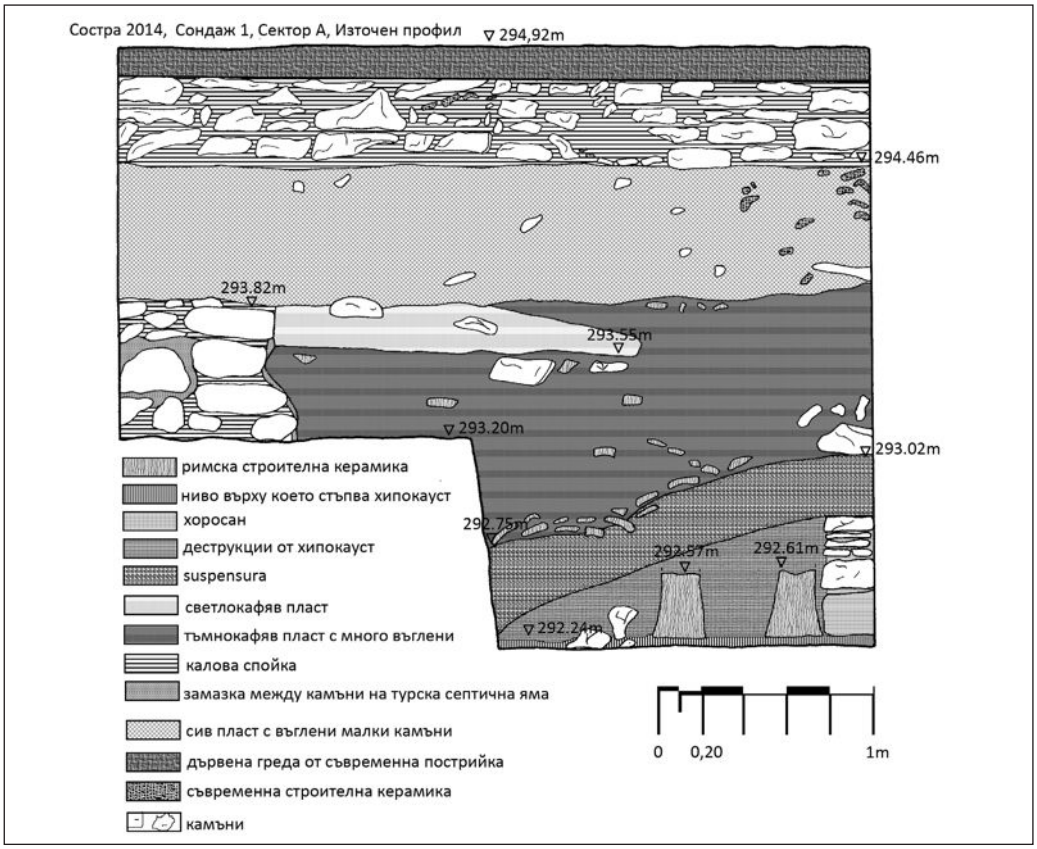

Обр. 11, 12, 13. Помещение „Е“.
Fig. 11, 12, 13. Room „E“.

Обр. 14. Глинена тръба за подово отопление в помещение „E“.
Fig. 14. Clay pipe of a floor heating system in room „E“.

Обр. 15. Глинени тръби за стенно отопление в помещение „E“.
Fig. 15. Clay pipes of a wall heating system in room „E“.

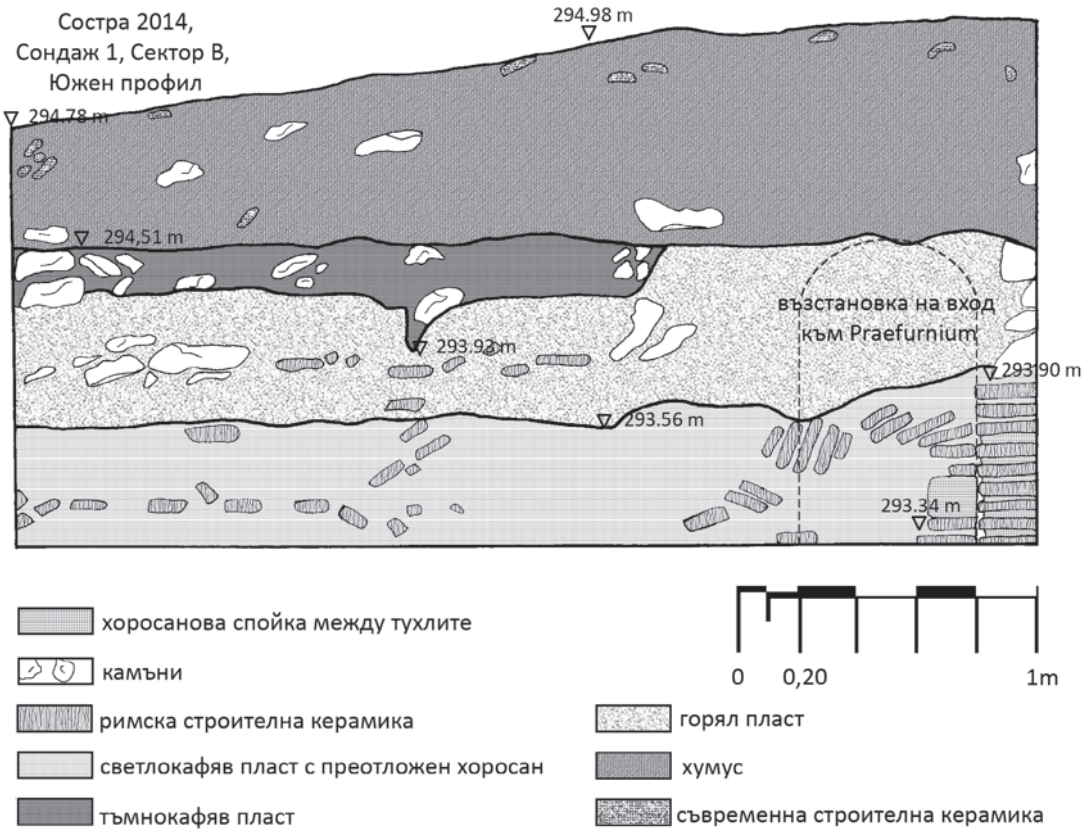

Обр. 16. Вход на префурниум в помещение „F“.
Fig. 16. Praefurnium input in room „F“.

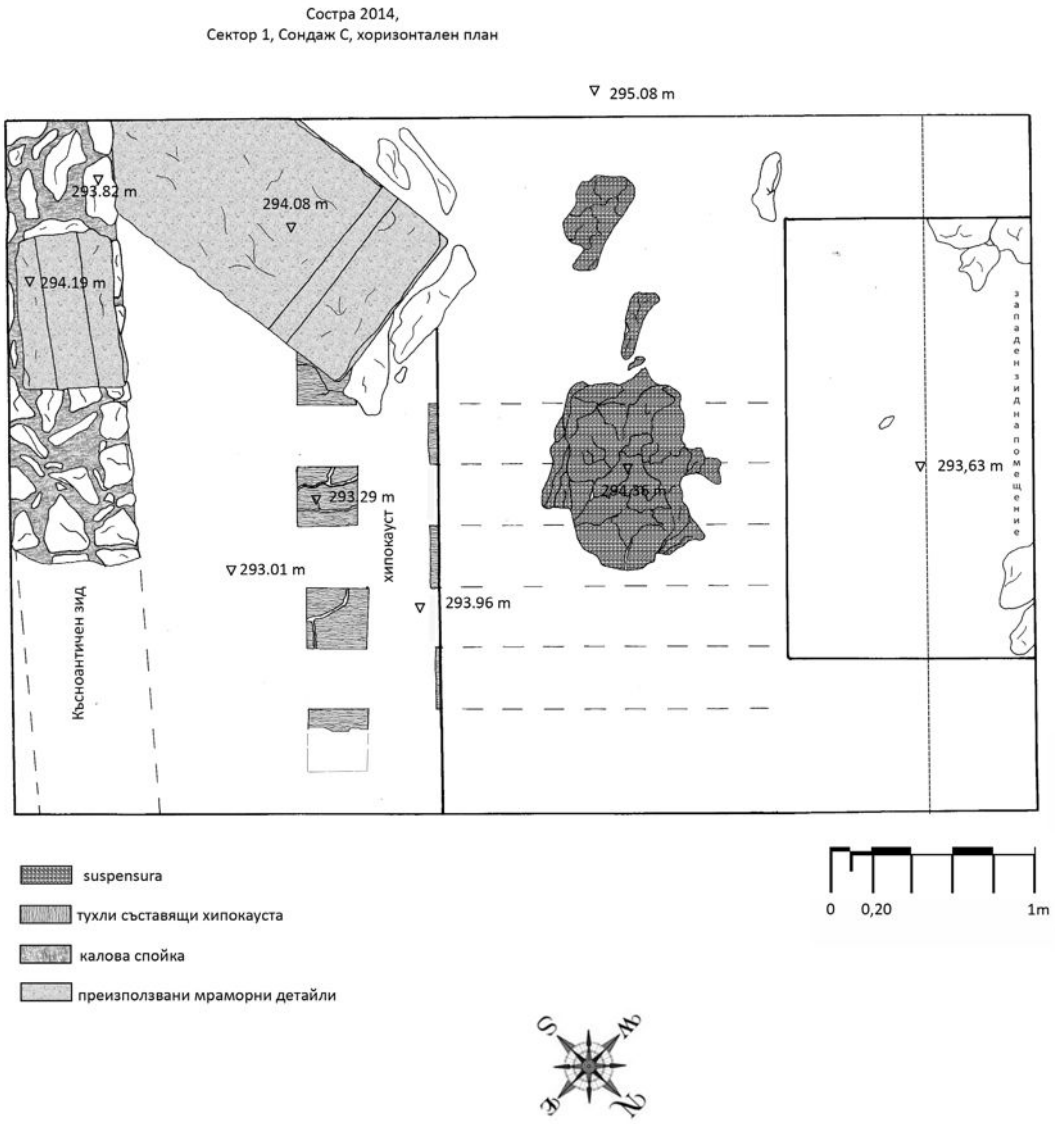

Обр. 17, 18, 19. Структури в помещение „I“.
Fig. 17, 18, 19. Structures in room „I“.

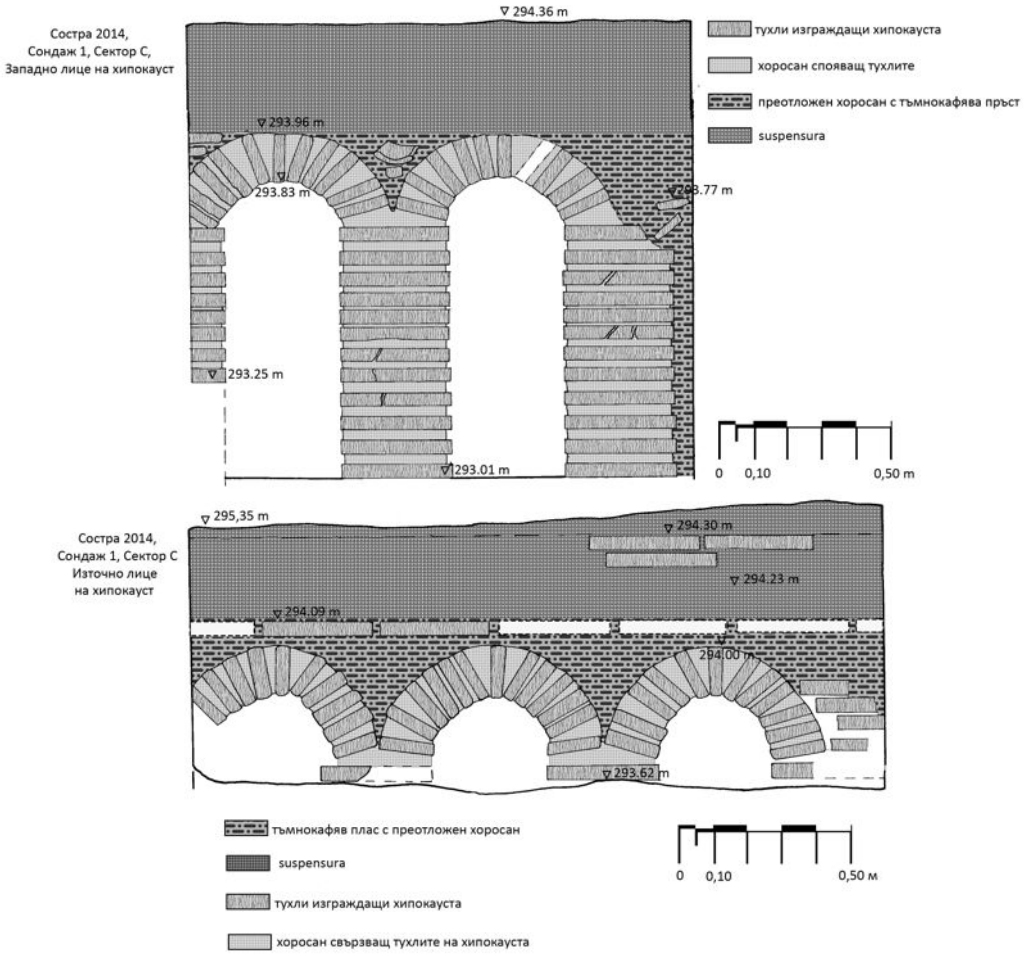

Обр. 20, 21. Структури в помещение „I“.
Fig. 20, 21. Structures in room „I“.

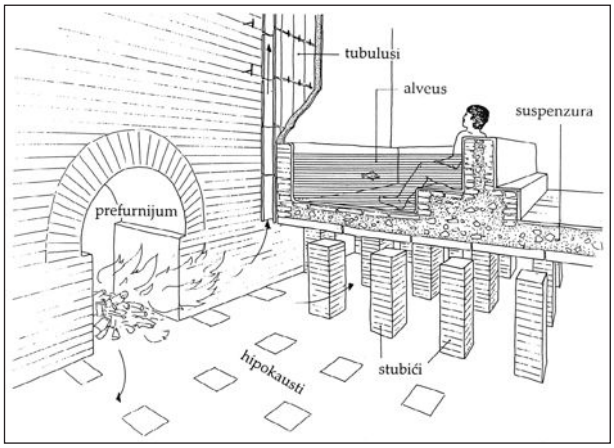

Обр. 21а. Реконструкция на помещение, отоплявано от хипокаст (по Adam 1995, 293, fig. 633).
Fig. 21a. The reconstruction of a room heated by hypocaust (in Adam 1995, 293, fig. 633).

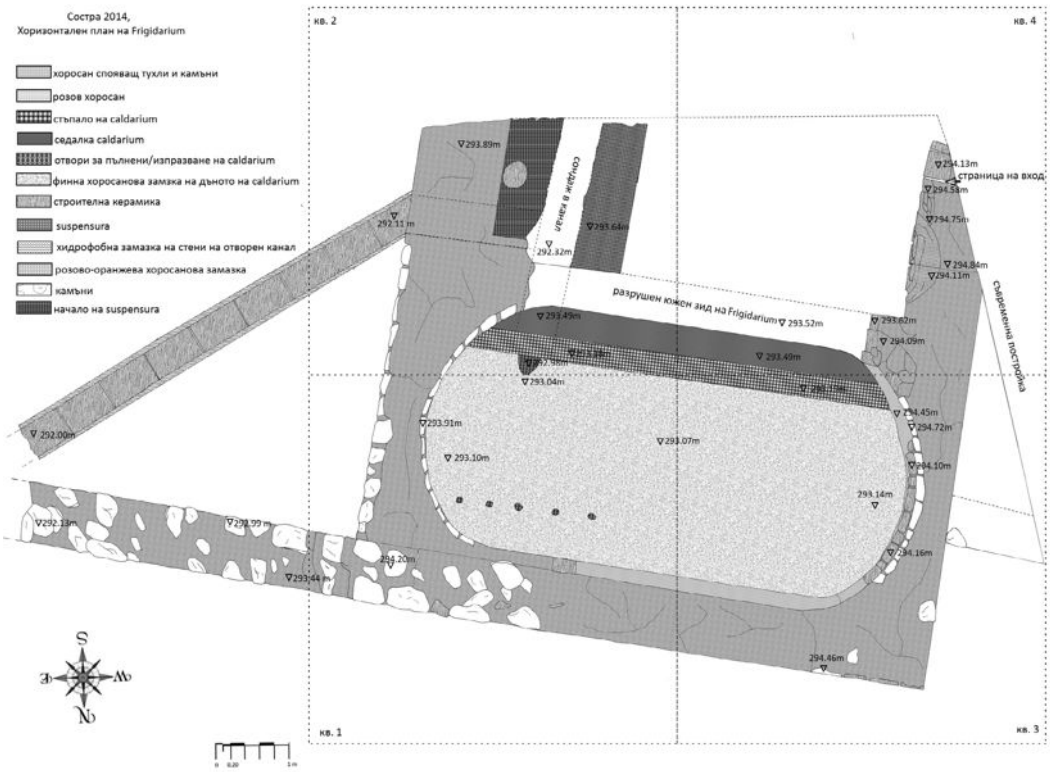

Обр. 22. План на разкрит басейн – помещение „G“.
Fig. 22. Layout of the revealed pool – room „G“.

Обр. 23, 24. Западна екседра на басейна.
Fig. 23, 24. West exedra of the pool.

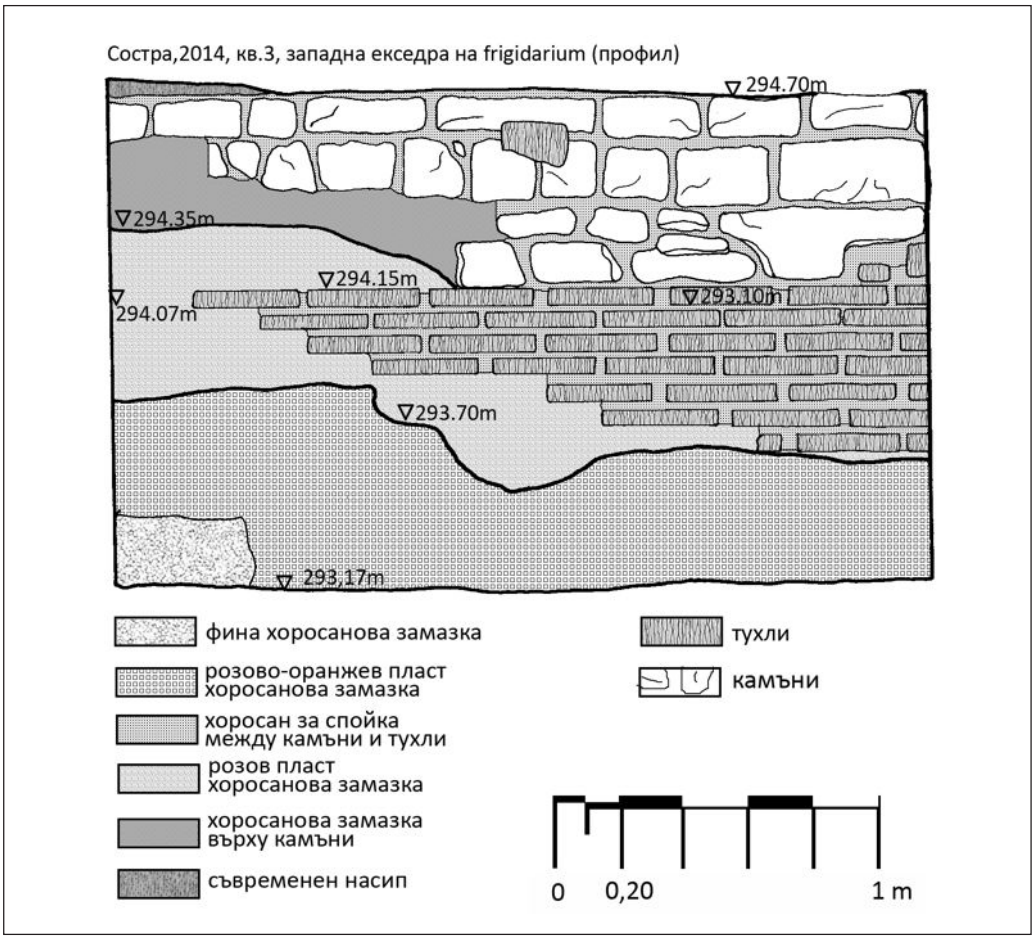

Обр. 24а, 25. Западна екседра на басейна.
Fig. 24a, 25. West exedra of the pool.

Обр. 26. Западна екседра на басейна.
Fig. 26. West exedra of the pool.

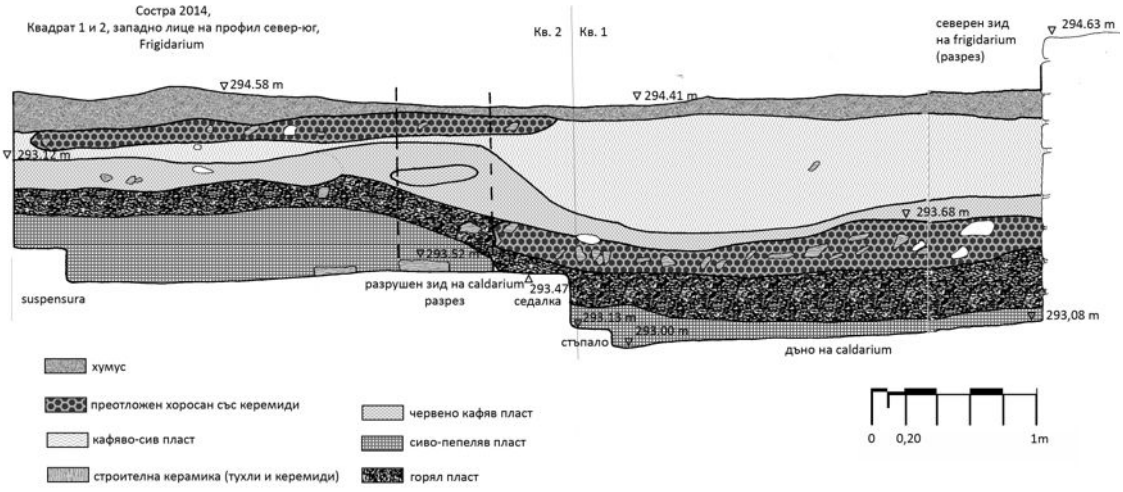

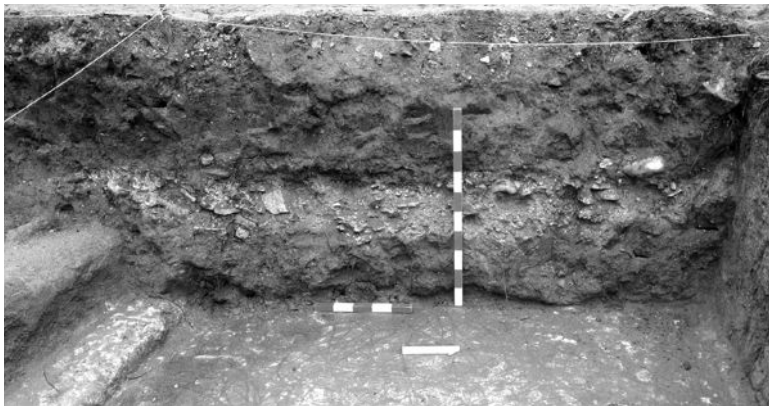

Обр. 27, 28. Профил във вътрешността на помещение „G“.
Fig. 27, 28. Profile inside room „G“.

Обр. 29. Западни екседри на помещения „G“ и „J“.
Fig. 29. Western exedrae in rooms „G“ and „J“.

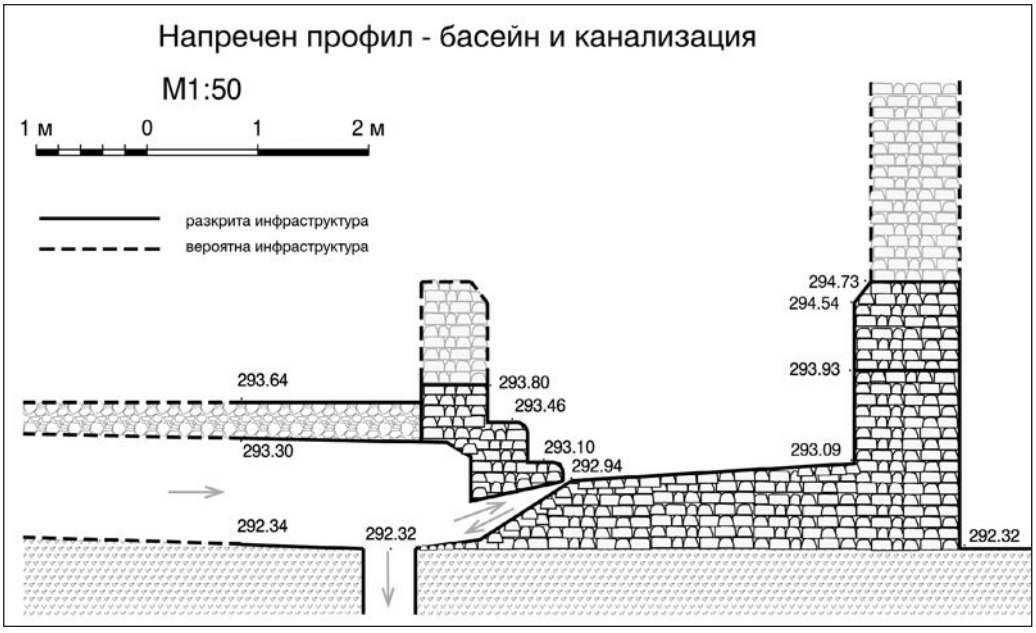

Обр. 30. План на басейна с напречен разрез.
Fig. 30. Plan of the pool with a cross-section.

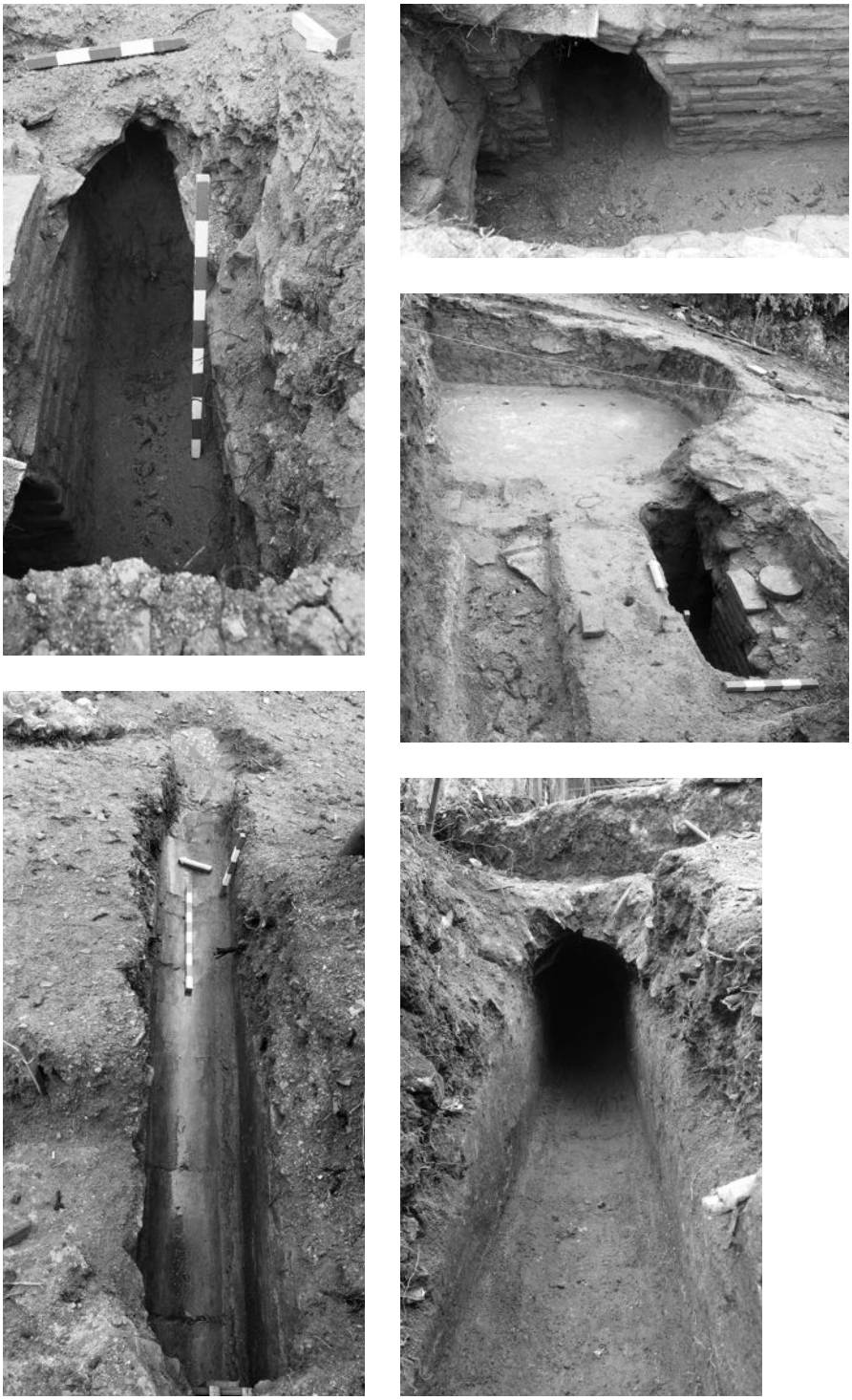

Обр. 31–35. Фотоси и планове на разкрит зидан канал в помещение „J“ и „H“.
Fig. 31–35. Photos and layouts of the revealed masonry channel in rooms „J“ and „H“.

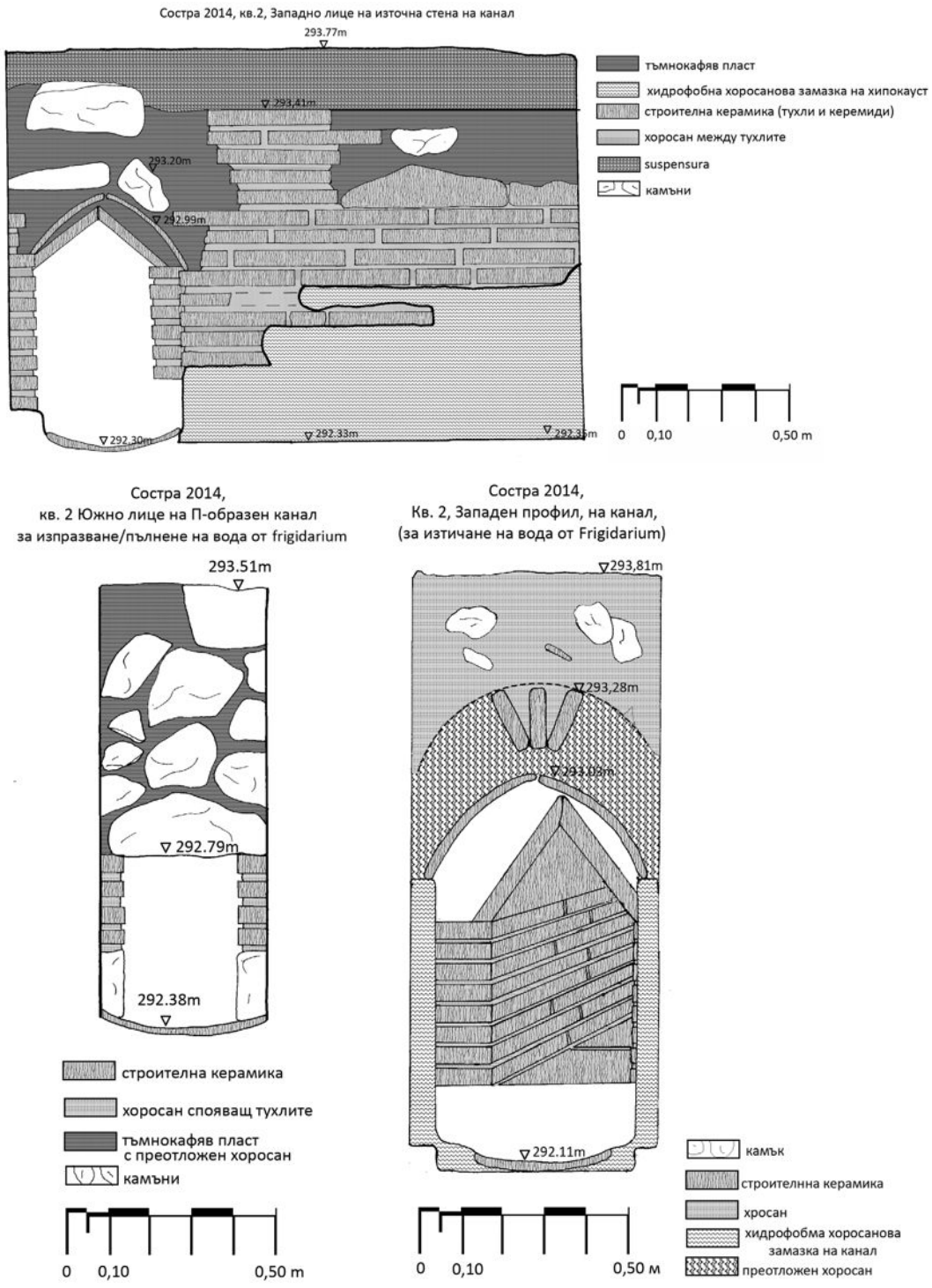

Обр. 36–38. Фотоси и планове на разкрит зидан канал в помещение „J“ и „H“.
Fig. 36–38. Photos and layouts of the revealed masonry channel in rooms „J“ and „H“.

Обр. 39. Северен зид на помещение „Н“.
Fig. 39. North wall of room „H“.

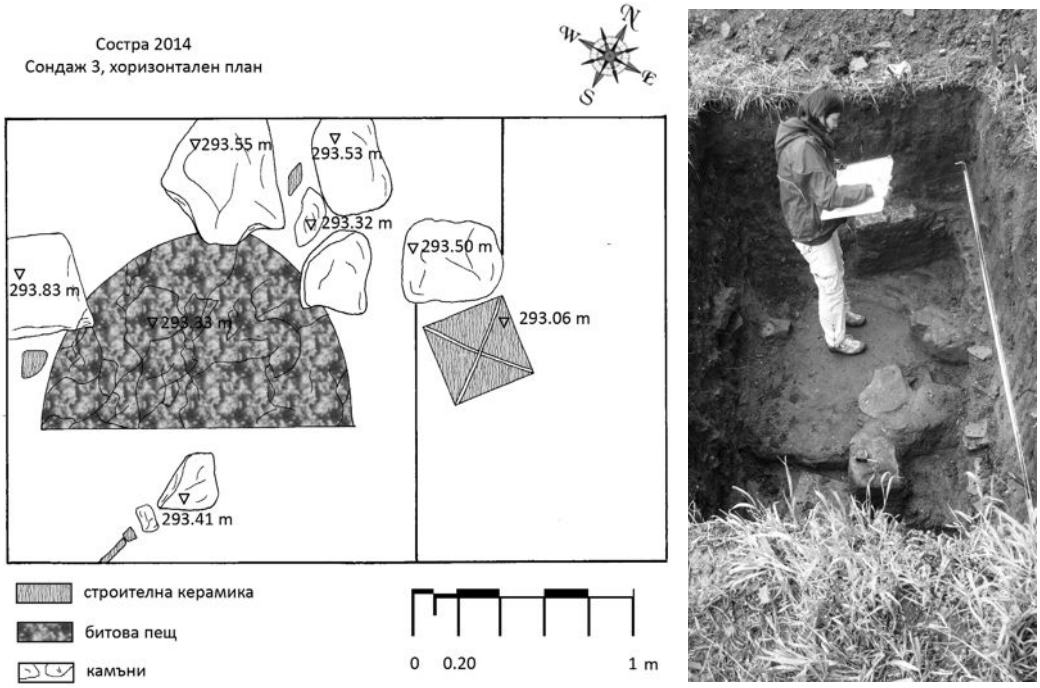

Обр. 40, 41. План на сондаж №3 – огнище от жилищно помещение западно от преториума.
Fig. 40, 41. Plan of test trench №3 – fireplace in the living room west of the praetorium.

II.3

МЮСЮЛМАНСКИ КУЛТОВ ОБЕКТ ВЪРХУ РУИНИТЕ НА РИМСКАТА СТАНЦИЯ

MUSLIM RELIGIOUS STRUCTURE OVER THE RUINS OF THE ROMAN STATION

В споменатите квадрати в античните структури е вкопана късна сграда, заемаща площ около 60 кв.м. Южната страна на постройката е с дължина на зидовете 6,5 м. Тя е унищожила част от зидовете на помещенията северно от банята (Обр. 1–4). Самата сграда е изградена от плочести камъни на калова спойка с изявено вътрешно лице и трудно идентифицирано външно. Сградата притежава полукръга ниша на източната стена (михраб) и правоъгълна на южната. Би могло да се предположи, че това е малък мюсюлмански храм (mesdjit), предназначен за ежедневни молитви. Като близък паралел на откритата постройка може да са посочи джамията на нос Калиакра, която е с размери 12,30 х 6,95 м. Тя притежава на източната страна, както при случая с Ломец, полукръгла ниша с широчина 1,25 м и дълбочина едва 0,60 м (Йосифова 1998, 568–590; Петрунова 2005, 54–58).

A later building occupying an area of about 60 sq. m was revealed in the squares set in the ancient structures. The southern side of the building was a 6.5 m long wall. It had destroyed part of the walls of the premises north of the bath (Fig. 1–4) The building itself was of slab stones and mud with marked inner face and a hardly identified external one. It also had a semi-circular recess (mihrab) in the eastern wall and a rectangular one in the south. It could be assumed that this was a small Muslim temple (masjid) designed for everyday prayers. The mosque on the cape of Kaliakra that measured 12,30 x 6,95 m may be offered as a close parallel of the structure mentioned above. Like the structure in Lometz, it also had in the eastern side a semi-circular niche 1,25 m wide and only 0,60 m deep (Йосифова 1998, 568–590; Петрунова 2005, 54–58).

Откритият мюсюлмански храм е съществувал, ако се съди по оскъдните фрагменти керамика, през XVIII–XIX в. в пределите на т.нар. Черкезка махала. По всяка веротност описаната по-горе кула в мах. Ломешки ханчета, просъществувала до 1917 г., е била част от контролен турски пост до трасето на римския път, който както е известно, претърпява известни преустройства по време на управлението на Митхад Паша в Дунавския вилает (Обр. 5).

The revealed Muslim worship place existed if judging by the scanty fragments of pottery in the 18th–19th centuries within the so-called Circassian neighbourhood. Most likely, the tower in the Lomeshki hancheta neighbourhood that existed until 1917 was part of a Turkish control post at the route of the Roman road which as is known underwent minor reconstructions during the reign of Midhad Pasha in the Danube province (Fig. 5).

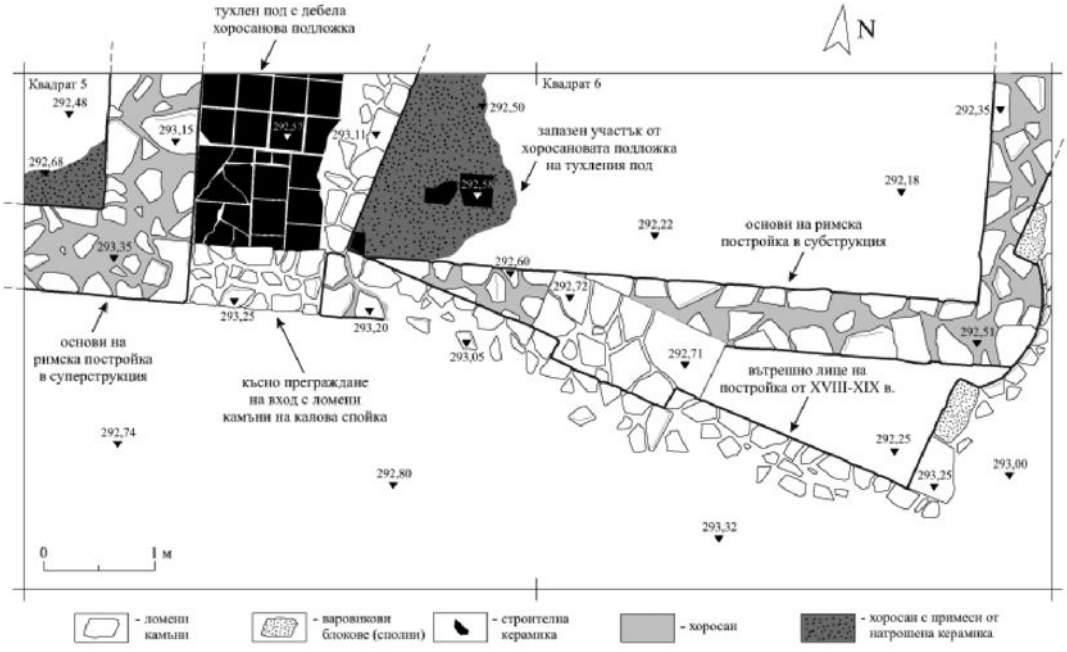

Обр. 1, 2. Разкрити структури в кв. 5 и 6 – късносредновековна джамия и основи на зидове от антично помещение.
Fig. 1, 2. Revealed structures in squares 5 and 6 – a late medieval mosque and foundations of walls of an ancient room.

Обр. 3, 4. Правоъгълна ниша на южен зид на джамията. Под нея основи на античен зид.
Fig. 3, 4. A rectangular recess on the southern wall of the mosque.
Below it the foundations of an ancient wall.

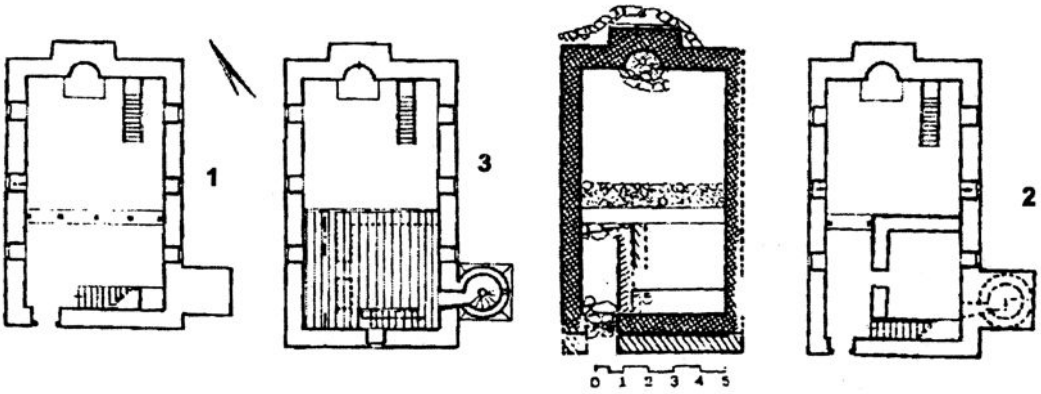

Обр. 5. Джамията при Калиакра – различни строителни периоди (по М. Йосифова).
Fig. 5. The mosque at Kaliakra – different construction periods (in M. Yosifova).

II.4

МОНЕТНА ЦИРКУЛАЦИЯ В ПРЕТОРИУМА

COIN CIRCULATION IN THE PRAETORIUM

При разкопките на т.нар. преториум през 2014 г. са открити 48 на брой монети. От тях две са златни, а останалите сребърни, бронзови и медни. Хронологически са свързани с три периода: времето на Антонините, времето на Северите, и целия IV – началото на V в.

Най-ранната монета е бронзова. На лицевата страна са изобразени допрени една до друга главите на император Август и неговата съпруга Ливия. На обратната страна е представен бюстът на одриския цар Реметалк I и неговата съпруга. Монетата се датира за периода 10 г. пр. Хр. – 12 г. сл. Хр. (Юрукова 1992, 293–294). Трябва да отбележим, че въпросната монета не бива да служи за датиране на най-ранния период на функциониране на станцията. Както личи добре от снимката в каталога, тя е силно износена и по-скоро е преизползвана в общия паричен поток през II в., когато вероятно предметът е препознат като бронзов ас или провинциална монета.

In 2014, during the excavations 48 coins were found in the assumed praetorium. Two of them were gold, and the others were silver, bronze and copper. Chronologically they were related to three time periods: the time of the Antonines, of the Severuses and the entire 4th – early 5th centuries.

The earliest coin is bronze. The obverse depicts the adjacent heads of Emperor Augustus and his consort Livia. The reverse presented a bust of the Odrysian King Rhoemetalces I and his wife. The coin dates from 10 BC – 12 AD (Юрукова 1992, 293–294). It should be noted that the coin in question should not be used as dating evidence for the earliest period of operation of the station. As shown better in the catalogue it is heavily worn out and was rather re-used in the common currency flow of the 2nd century, when the object was likely accepted as a bronze assarius or provincial coin.

One of the most interesting coins found during excavations was

Една от най-интересните монети, открити при разкопките, е бронзовата монета на Фаустина II, отсечена във Филипопол и открита в хоросановия пълнеж на пода на помещение „J“. Тя може да послужи за датиране времето на изграждане на преториума на Состра. Описанието на предмета е следното:

Л. ΦΑΥCTEINA / CEBACTH

Бюст на императрицата надясно, с драпирана дреха и сложна прическа, с коси на кок на тила.

Оп. ΦΙΛΙΠΠΟ / ΠΟΛΕΙΤΩΝ

Диаметър на монетата 2,2 см; тегло 10,1 гр.

Деметра права, наляво. В дясната ръка, протегната напред и надолу, държи два житни класа, в лявата ръка – дълга пламтяща факла (Мушмов, 1926, с. 49, №133, Табл. XIV, същият номер; 23 мм.; Мушмов, 1912, с. 294, №5163, за Фаустина II – с. 293, №5136, за Марк Аврелий, виж и №139, но е от др. печат).

Датирането на монетата може да бъде извършено въз основа на съпоставка на прецизираното градско монетосечене на император Марк Аврелий във Филипопол. [1]

Н. Мушмов разделя подобни монети най-общо на големи, средни и малки номинали. При М. Аврелий е описан екземпляр (Мушмов 1926, с.44, №91, среден номинал, 24 мм) с изображение на лицевата страна на М. Аврелий цезар, с титулатура AYPHΛIOC/ OYHPOC KAICAP; на реверса с етникона на града и бюст на Фаустина. Според титулату-

1 Благодаря на колегата Радослав Гущереклиев (РИМ Ловеч) за ценните бележки около монетосеченето на Филипополис при Антонините.

a bronze coin of Faustina II, minted in Philippopolis that occurred in the mortar fill of the floor in room “J”. It can serve as dating evidence of the time when the praetorium of Sostra was built. There follows the description of the coin:

Obverse:

ΦΑΥCTEINA / CEBACTH

Bust of Empress to the right, in draped dress and elaborate hairstyle with hair in a bun at the back of the head.

Reverse:

ΦΙΛΙΠΠΟ / ΠΟΛΕΙΤΩΝ

Demeter standing, left. The outstretched right hand holds two ears of wheat, in the left hand – a long flaming torch (Мушмов, 1926, s.49, №133, Tab. XIV, the same number; 23 mm; Мушмов, 1912, p. 294, №5163 for Faustina II – s.293, №5136 for Marcus Aurelius. Cf. №139, but of another stamp).

The coin can be dated through the comparison with the datable urban coinage of Emperor Marcus Aurelius in Philippopolis.

N. Mushmov divides the coins similar to this one generally into large, medium and small denominations. At M. Aurelius an exemplar is described (Мушмов 1926, pp. 44, №91, medium denomination, 24 mm) on the obverse bearing the image of M. Aurelius Caesar and the titulature AYPHΛIOC/ OYHPOC KAICAP; on the reverse the ethnicon of the city and the bust of Faustina. According to the titulature of M. Aurelius, the specimen was cut at the time of his reign as Caesar, i.e. between 139 and 161.

рата на М. Аврелий, екземплярът е отсечен по времето на неговото цезарство, т.е. 139–161 г.;

Върху всички екземпляри от среден номинал, титулатурата на Марк Аврелий е M AYPH(ΛIOC) OYHPOC KAICAP, т.е. отсечени са в периода 139–161 г.; диаметър и тегло на екземплярите – 22 мм (10,80 г); 25 мм; 26 мм (8,45 г); 22 х 27 мм (9,40 г); 27 мм (9,42 г); 23 мм; 24 мм (8,05 г).

Всички екземпляри на Фаустина II Мушмов описва като номинал среден. Мушмов описва и други варианти за Деметра при Фаустина II (№134 – Деметра насреща с две къси факли; №135 – в дясната ръка, вдигната към лицето, (букет от) класове и мак, в лявата къса факла; №136 – същото като при №135, но пред нея има олтар и т.н. до №143).

Въпреки многото условности и липсата на легат върху монетите на Фаустина за Филипопол, може да се предположи на настоящият етап, че коментираната монета е отсечена в периода на цезарството на М. Аврелий (139–161 г.), най-късно до времето на легата Q. T. Maximus (163–169 г.).

В началото на самостоятелното му управление интензитетът на неговото градско монетосечене рязко намалява преди да прекъсне напълно ок. 166–167 г. Монети от името на М. Аврелий, респективно за Фаустина II, не са сечени след този период. В останалите тракийски монетарници този хиатус, свързан с катастрофалните за икономиката маркомански войни, е много по-продължителен.

Това означава най-вероятно,

On all exemplars of the medium denomination, the titles of Marcus Aurelius are M AYPH (ΛIOS) OYHPOS KAISAP, i.e. the coins were issued between 139 and 161; diameter and weight of the exemplars – 22 mm (10,80 g); 25 mm; 26 mm (8,45 g); 22 x 27 mm (9.40 g); 27 mm (9.42 g); 23 mm; 24 mm (8,05 g).

Mushmov defines all exemplars of Faustina II as having medium face value. He also describes other variations of Demeter on the coins of Faustina II (№134 – Demeter opposite with two short torches; №135 – with right hand raised to her face holding (a bunch of) wheat ears and poppies, a short torch in the left hand; №136 – the same as №135, but with an altar in front of her etc. to №143).

Despite the conventionality and the missing name of the legatus on the coins of Faustina for Philippopolis, it can be assumed at this stage that the commented coin was minted during the reign of M. Aurelius (139–161) as Caesar and by the time of the legatus QT Maximus (163–169) at the latest.

At the beginning of his independent rule, the intensity of his urban coinage sharply decreased before completely discontinued around 166–167. Coins on behalf of M. Aurelius, respectively Faustina II were not minted after this period. In the other Thracian mints this hiatus associated with the economically catastrophic Marcomannic Wars was much longer.

This means most likely that the coinage of the other city councils in the province of Thracia, located in

че монетосеченето на останалите градски управи от провинция Тракия, разположени в същите области, също прекъсват своите монетосечения. Т.е. вероятно най-дългата хронологическа граница за сечения от Фаустина тип във Филипопол, може да стигне до 166–167 г.

Бронзовите монети, сечени от градските управи на градовете в Тракия и Мизия, са сред най-често откриваните монети в целия комплекс Состра. В сравнение може да посочим нумизматичната картина в кастела. Голямо количество монети са открити за кратък период от време (1999–2001 г.) във вътрешността на кастела – по непотвърдени данни това са над 500 броя бронзови монети, датирани за първата половина на III в. (Христов 2006, 81–84).

Според достигналата до нас информация при тях са застъпени голям брой монетарници: Никополис ад Иструм, Марцианопол, Хадрианопол, Августа Траяна, Пауталия, Одесос, Виминациум, Траянопол, Никея.

През 2005 г при разкопките във вътрешността на кастела са открити 82 монети. От тях 47 монети са от времето на Принципата.

Към централното римски монетосечене спадат една сестерция от времето на император Нерон (54– 68 г.), пет медни аса, обхващащи епохата от I в. и целия II в. (асове на императорите Нерва (96–98 г.), Траян (98–117 г.), Комод (180–192 г.) и три силно обгорели денария от края на II – началото на III в. Следва да добавим сребърни и медни антониани от втората половина на III в.

the same areas also interrupted their coinage. I.e. probably the longest chronological limit of the coinage of Faustina type in Philippopolis, can reach 166–167.

The bronze coins minted by the cities in Thracia and Moesia are among the most frequently found coins in the whole complex of Sostra. The numismatic picture in the castellum can serve as a comparison. A large amount of coins were found in a short period of time (1999–2001) inside the castellum – according to some unreliable data they were over 500 bronze coins dated from the first half of the 3rd century (Христов 2006, 81–84).

According to the available information they were struck in a large number of mints: Nicopolis ad Istrum, Marcianopolis, Hadrianopolis, Augusta Traiana, Pautalia, Odessos, Viminacium, Trajanopolis, and Nicaea.

In 2005, during the excavations inside the castellum we found 82 coins. Of these 47 coins were from the time of the Principate.

The central Roman coinage was represented by a sestertius from the time of Emperor Nero (54–68 AD), five copper asses covering the period from the 1st c. AD and the entire 2nd century (asses of the emperors Nerva (96–98 AD), Trajan (98–117 AD), Commodus (180–192 AD) and three heavily charred denarii from the end of the 2nd and the beginning of the 3rd century. We should here add the silver and copper antoniniani from the second half of the 3rd century.

Ранните бронзови монети на градските управи в Тракия са представени с няколко малки номинала на Филипополис, сечени по времето на Домициан (81–96 г.) и Антонин Пий (138–161 г.). Най-често срещаните бронзови монети, отсечени от градските управи на провинциите Тракия и Долна Мизия, са от т.нар. трети номинал (тетраасарий) с диаметър средно 2,5 см. Този често срещан номинал замества т.нар. сестерций – монета, отсичана под контрола на сената. От откритите бронзови монети през 2005 г. могат да бъдат разпознати тези, носещи ликовете на императорите Септимий Север (193–211 г.), Каракала (211–217 г.), Гета (211–212 г.), Север Александър (222–225 г.), Гордиан III (238–244 г.) и Филип I Араб (244–249 г.).

От сравнително добре запазените екземпляри могат да са разчетат имената на градовете Маркианопол, Никополис ад Иструм, Виминациум и Хадрианопол. Като цяло бронзовите монети, открити или откривани през всичките години на редовни разкопки, са силно износени, повечето обгорели, но с добра патина. Всъщност това са монети, отсечени през първата половина на III в., но активно циркулирали и през целия IV, дори и V в.

Сравнително голямо е количеството на монетите, открити през 2011 г.

Броят на монетите от първата половина на III в. е 26. От тях 11 са колективна находка на бронзови монети – провинциално монетосечене. Всъщност монетите, открити през 2011 г., дават една добра картина на

The early bronze coins of the city authorities in Thracia were presented by several small denominations of Philippopolis, struck during the reign of Domitian (81–96) and Antoninus Pius (138–161). The most common bronze coins minted by the cities in the provinces of Thracia and Moesia were the so called tetra-assarius type with an average diameter of 2,5 cm. This common denomination replaced the sestertius, a coin struck under the control of the Senate. Of the retrieved bronze coins in 2005 we could identify those bearing the images of the emperors Septimius Severus (193–211), Caracalla (211–217) Geta (211–212), Alexander Severus (222–225), Gordian III (238–244) and Philip I the Arab (244–249).

The names of Marcianopolis, Nicopolis ad Istrum, Viminacium and Hadrianopolis could be read on the relatively well-preserved specimens. On the whole, the bronze coins found in all the years of regular excavations are badly worn, most of them seared but with good patina. Actually, these are coins minted during the first half of the 3rd century, but actively circulating even throughout the 4th and 5th centuries.

Relatively large is the amount of the coins found in 2011.

The number of coins from the first half of the 3rd century was 26. Of these, 11 were a collective hoard of bronze coins – provincial coinage. Actually the coins discovered in 2011 give a better picture of the coin circulation in the castellum because they were found primarily in two squares within the area of the military

монетната циркулация в кастела, защото те са открити преди всичко в два квадрата, попадащи в обсега на войнишките бараки. Преобладаващият брой монети от първата половина на III в. се свързват с разцвета на укрепения лагер при Северите. Като цяло монетите от средата на II в. до средата на III в. се свързват с рекрутирането на първите военни части в Состра до времето на готските нашествия. От този период, макар и по-рядко, се срещат монети, отсечени в края на I в. и първата половина на II в., силно износени и циркулиращи в общия поток от монети. Най-късните монети от времето преди готските нашествия са бронзова и сребърна монета на император Филип I Араб (244–249г.).

Най-късните открити засега монети в станцията са два солида на император Хонорий, датирани за периода 402–403 г.

През същия период са укрити до входа на югоизточната кръгла кула на кастела Состра 6 медни късноантични монети. Според откривателя монетите били слепени една в друга (Христов 2003, 41–42). В края на IV и през V в. в Состра циркулират малки медни монети на императортие Грациан (367–383 г.), Теодосий I (379–395 г.) и неговите синове Аркадий (383–408 г.) и Хонорий (393– 423 г.), Валентиниан II (375–392 г). и Теодосий II (402–450 г.).

Споменатите златни монети от станцията вероятно са укрити при някое от големите нашествия на хуни през първата половина на V в. А такива, освен от писмените извори, са освидетелствани въз основа на

barracks. Predominant was the number of coins from the first half of the 3rd century associated with the heyday of the fortified camp in the time of the Severan dynasty. Generally, the coins from midd–2nd century to midd–3rd century are associated with the recruitment of the first military units in Sostra prior to the Gothic invasion. From this period, though not often, we find coins minted in the late 1st century and the first half the 2nd century – badly worn and circulating in the common stream of coins. The latest coins from the time before the Gothic raids were one bronze and one silver coin of Emperor Philip I the Arab (244–249).

The latest coins found so far in the station are two solidi of Emperor Honorius dated from 402–403.

In the same period, six late antique copper coins were concealed at the entrance to the south round tower of the castellum Sostra. According to the finder, the coins were glued together (Христов 2003, 41–42). At the end of the 4th and through the 5th century, small copper coins of the emperors Gratian (367–383), Theodosius I (379–395) and his sons Arcadius (383–408) and Honorius (393–423), Valentinian II (375–392) and Theodosius II (402–450) circulated in Sostra.

The gold coins from the station were probably concealed in some of the major invasions of the Huns in the first half of the 5th century. Apart from the Hun incursions described in the written sources such were attested by hidden hoards of coins at fortified key locations of the em-

укриването на монетни находки на възлови укрепени пунктове на империята на север от Хемус. Достатъчно е да припомня случаят с монетното съкровище от Сукидава (северно от Ескус), датирано за 408 г.; укритите монети в Димум, при които най-късната е от 423 г.; датираното с монети опожаряване в скамнум трибунорум на Нове; укритите монети в банята западно от принципиите на Нове, при които най-късната отново е от 408 г. и хипотетично свързани с идването на Аларих; укритите монети в началото на V в. в Ятрус, Трансмариска и мн. др. (виж обобщено Иванов 1999, 142).

Географски погледнато най- близикият исторически паралел с времето на укриване на златните монети при Сострa е известната битка на Атила при Утус (дн. с. Гулянци, Плевенско), при която са разбити елитни войски на Източната римска империя през 423 г. (Велков 1959, 41).

pire north of Hemus. It is sufficient to mention the case of the treasure from Sucidava (north of Oescus) dated back to 408; the concealed coins in Dimum of which the latest is from 423; the burning down of the Scamnum Tribunorum at Novae dated by means of coins, the coins concealed in the bath west of the principia of Novae of which the latest is again from 408, and the concealed coins hypothetically associated with the arrival of Alaric; the coins hidden at the beginning of the 5th century in Iatrus, Transmariska and many others (cf. review in Иванов 1999, 142).

Geographically, the closest historical parallel to the time of gold coins concealment in Sostra is the famous battle of Attila in Utus (today Gulantsi village, Pleven region) in which elite troops of the Eastern Roman Empire were defeated in 423 (Велков 1959, 41).

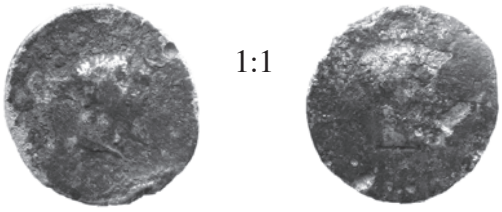

Обр. 1. Бронзова монета на тракийския цар Реметалк I (10 г. пр. Хр. – 12 г. сл. Хр.), диаметър 2.5 см, тегло 9.0 гр.
Fig. 1. Bronze coin of the Thracian king Rhoemetalces I.

Обр. 2. Бронзова монета на император Антонин Пий, отсечена във Филипопол (138–161 г.), диаметър 1.8 см, тегло 4.0 гр.
Fig. 2. Bronze coin of Emperor Antoninus Pius minted in Philippopolis.

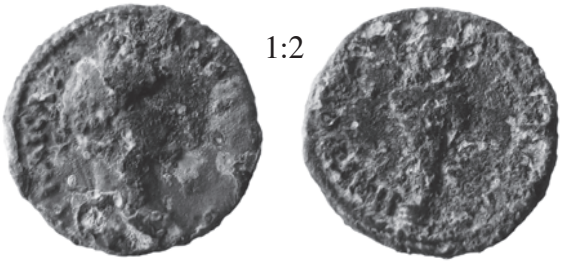

1:2

Обр. 3. Бронзова монета на император Антонин Пий (138–161 г.), диаметър 1.7 см, тегло 3.2 гр.
Fig. 3. Bronze coin of Emperor Antoninus Pius.

1:1

Обр. 4. Бронзова монета на императрица Фаустина II, отсечена във Филипопол (от 8 март 161 като съимператрица; от март 169 като пълновластна императрица – 175 г.), диаметър 2.2 см, тегло 10.1 гр.
Fig. 4. Bronze coin of Empress Faustina II minted in Philippopolis.

1:1

Обр. 5. Бронзова монета на императрица Фаустина II, отсечена във Филипопол (от 8 март 161 г. като съимператрица; от март 169 г. като пълновластна императрица – 175 г.), диаметър 2.2 см, тегло 6.4 гр.
Fig. 5. Bronze coin of Empress Faustina II minted in Philippopolis.

1:2

Обр. 6. Бронзова монета на императрица Фаустина II, отсечена във Филипопол (от 8 март 161 г. като съимператрица; от март 169 г. като пълновластна императрица – 175 г.), диаметър 1.8 см, тегло 2.8 гр.
Fig. 6. Bronze coin of Empress Faustina II minted in Philippopolis.

1:2

Обр. 7. Бронзова монета на император Септимий Север, отсечена във Филипопол (193–211 г.), диаметър 1.8 см, тегло 3.5 гр.
Fig. 7. Bronze coin of Emperor Septimius Severus minted in Philippopolis.

Обр. 8. Бронзова монета на император Септимий Север, отсечена в Никополис ад Иструм (193–211 г.), диаметър 2.7 см, тегло 11.6 гр.
Fig. 8. Bronze coin of Emperor Septimius Severus minted in Nicopolis ad Istrum.

Обр. 9. Сребърен денарий на император Каракала (211–217 г.), диаметър 1.7 см, тегло 3.0 гр.
Fig. 9. Silver denarius of Emperor Caracalla.

Обр. 11. Бронзова монета на император Каракала, отсечена в Маркианопол (211–217 г.), диаметър 1.7 см, тегло 3.0 гр.
Fig. 11. Bronze coin of Emperor Caracalla minted in Marcianopolis.

Обр. 12. Бронзова монета на император Гордиан III, отсечена в Адрианопол (238–244 г.), диаметър 2.1 см, тегло 4.8 гр.
Fig. 12. Bronze coin of Emperor Gordianus III minted in Adrianopolis.

Обр. 14. Медна монета на император Галиен (253–268 г.), диаметър 1.9 см, тегло 3.2 гр.
Fig. 14. Copper coin of Emperor Gallienus.

Обр. 13. Колективна монетна находка от помещение „J“, първата половина на III в.

Обр. 15. Златен солид на император Хонорий (393–423 г.), диаметър 2.0 см, тегло 4.5 гр.
Fig. 15. Gold solidus of Emperor Honorius.

Обр. 16. Златен солид на император Хонорий (393–423 г.), диаметър 1.9 см, тегло 4.4 гр.
Fig. 16. Gold solidus of Emperor Honorius

II.5

КЕРАМИКА ОТ КОМПЛЕКСА НА БАНЯТА

CERAMIC ASSEMBLAGE FROM THE BATH COMPLEX

Керамичният комплекс от т.нар. преториум принадлежи към римската провинциалната керамика, характерна за периода II–III в. Една част от съдовете могат да се определят като продукция на римските керамични центрове при Бутово и Павликени, нищожна част импорт, а останалите са местно производство.

Документирани са над 550 керамични фрагмента, които дават добри предпоставки за изготвяне на класификация и типология според запазените профили.[1]

По отношение на технологичните особености и цвета на керамичната повърхност откритите образци могат да се разделят в два основни класа:

– Червенолакова керамика (92%). Изработена е от пречистена глина с оранжево-червен цвят на повърхността и покритие от плътен

1 Подробна публикация на керамичния материал ще бъде извършена от докторант Стилиян Иванов (ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“. Благодаря за Стилиян за обработката на керамичния материал и предоставаната графична документация)

The ceramic assemblage from the assumed praetorium belongs to the Roman provincial pottery typical of the period between the 2nd and the 3rd centuries. Part of the vessels can be defined as output of the Roman ceramic centres in Butovo and Pavlikeni and the rest of them are local production.

Over 550 ceramic fragments were registered, which was a good precondition for a classification and typology according to the preserved profiles.

As to the technological characteristics and the colour of the ceramic surface, the collected samples can be divided into two main classes:

– Red-gloss ceramics (92%) made of fine orange-red clay and coated by thick red or reddish brown gloss, dating from the 2nd–3rd century.

– Gray-black pottery (8%) made of clay mixed with large and small sand particles, gray-black surface after firing, dating from the 4th–5th century.

червен или червеникаво-кафяв лак. Датировка II–III в.

– Сиво-черна керамика (8%). Изработена е от глина, примесена с едри и дребни пясъчни частици със сиво-черен цвят на повърхността след изпичане. Датировка IV–V в.

Червенолакова керамика.

Откритата червенолакова керамика се разделя на четири групи: трапезна (подноси, купи, кани и чаши), кухненска (гърнета), амбалажна (амфори) и керамика със специално предназначение (лампи).

Подносите са представени с традиционите варианти – правоъгълен поднос, върху чиято периферия е разположен релефен фриз с растителни и животински стилизирани орнаменти; и елепсовиден поднос.

Сред купите можем да разпознаем четири основни типа: полусферични купи с врязан жлеб под вътрешния ръб на устието; конични купи със сълно извит навън и сложно профилиран ръб на устието; полусферични купи със слабо извит навън ръб на устието и врязан жлеб върху горната му повърхност; и цилиндроконични купи със заоблен ръб на устието и барботинна украса.

Според формата на устието каните са представени от четири типа: кана – ойнохое с една дръжка, захванатa горе и долу за шията; кана със слабо удебелен ръб на устието, цилиндрична шия и една дръжка, захванатa горе за шията; кана с конична шия и две малки дръжки; кана с конична шия и силно извит навън ръб на устието.

Чашите са представени от три типа:

– Чаши с тяло във форма на два

Red-gloss pottery.

The red-gloss ware is divided into four groups: table (trays, bowls, jugs and cups), kitchen (pots), storage (amphorae) and ceramics with special functions (lamps).

Trays are represented by the traditional variants:

An oval tray and also a rectangular tray on whose periphery a relief frieze of stylized plant and animal ornaments was shaped.

Among the bowls four basic types can be recognized:

Hemispherical bowls of incised groove under the inner mouth lip; conical bowls of a mouth lip strongly curved outwards and intricately shaped; hemispherical bowls of slightly curved outward mouth lip and incised groove on the upper surface and cylindroconical bowls of a rounded mouth lip and barbotine decoration.

According to the mouth shape, the jugs are represented by four types:

A jug – oinochoe with a handle attached above and below the neck; a jug of a slightly thickened mouth lip, cylindrical neck and a handle attached above the neck; a jug with a conical neck and two small handles; a jug with a conical neck and a mouth lip strongly curved outwards.

The cups are represented by three types:

– Cups with a body shaped as two truncated cones glued in the wide bases. The mouth lip is slightly curved outwards. Two handles with a circular or elliptical cross-section attached to the body; concave or flat

слепени в широката си основа пресечени конуса. Устието е слабо извито навън. Две дръжки с кръгло или елипсовидно напречно сечение, захванати за тялото. Конкавно или плоско дъно с малък диаметър. Някои от фрагментите имат барботинна украса.

– Чаши с цилиндрична шия и сферично тяло. Устието е слабо извито навън. Две дръжки с кръгло или елипсовидно напречно сечение, захванати горе за шията, а долу – за тялото. Конкавно или плоско дъно с малък диаметър.

– Чаши с конично тяло и плоско дъно.

По време на проучването се откриха общо четири фрагмента от керамични лампи с неясни изображения. Те принадлежат към вида на лампите, които са произведени на калъп. Тук следва да добавим и една случайно открита след разкопките еднофитилна лампа, попаднала в изхвърлената пръст от помещение „D“ на станцията (Обр. 6).

От червенолаковата керамика се разпознава само един фрагмент от горната част на гърне. То е с плосък, издаден навън и навътре, ръб на устието и дъговидно оформена шия. Върху горната плоска част на устието – две врязани концентрични окръжности. Върху шията и тялото – пояси от врязани вълнообразни линии и една релефна лента с коси насечки.

Амфорите са представени от няколко фрагмента, но с подчертан импортен характер и предполагаема датировка II в.

Сиво-черна керамика.

Откритата сиво-черна керамика се разделя на две групи: трапезна

bottom with a small diameter. Some fragments have barbotine decoration.

– Cups with cylindrical neck and a spherical body; the mouth lip is slightly curved outwards. Two handles with a circular or elliptical cross-section above attached to the neck and below to the body; concave or flat bottom with a small diameter.

– Cups with conical body and flat bottom.

A total of four fragments of ceramic lamps with unclear images were found during the excavations. They belong to the type of the mould made lamps. We should add here also a one-wick oil lamp accidentally found post-excavations into the earth thrown out of room “D” of the station.

Of the red-gloss ceramics recognizable was only a single fragment of the upper part of a pot. It has a mouth lip, flat and curved inward and outward and an arch-shaped neck. Atop the flat part of the mouth there are two incised concentric circles; on the neck and the body – a belt of incised wavy lines and an embossed band of slanting hatches.

The amphorae are represented by several fragments with strong features of imports and assumed dating from the 2nd century.

Gray-black pottery.

The gray-black pottery is divided into two groups: table (shallow bowls) and kitchen (pots).

The bowls of this group are broad and shallow with conical body. The mouth is strongly curved outward and the bottom is flat. The

(паници) и кухненска (гърнета).

Паниците от тази група са широки, плитки, с конично тяло. Устието е силно извито навън, а дъното е плоско. Гърнета със силно извит навън ръб на устието. С една или без дръжки.

Гърнета с устие във формата на обърнат с широката си основа нагоре пресечен конус.

pots are with a mouth lip strongly curved outward, with or without handles.

Pots with a mouth lip in the form of a reversed truncated cone.

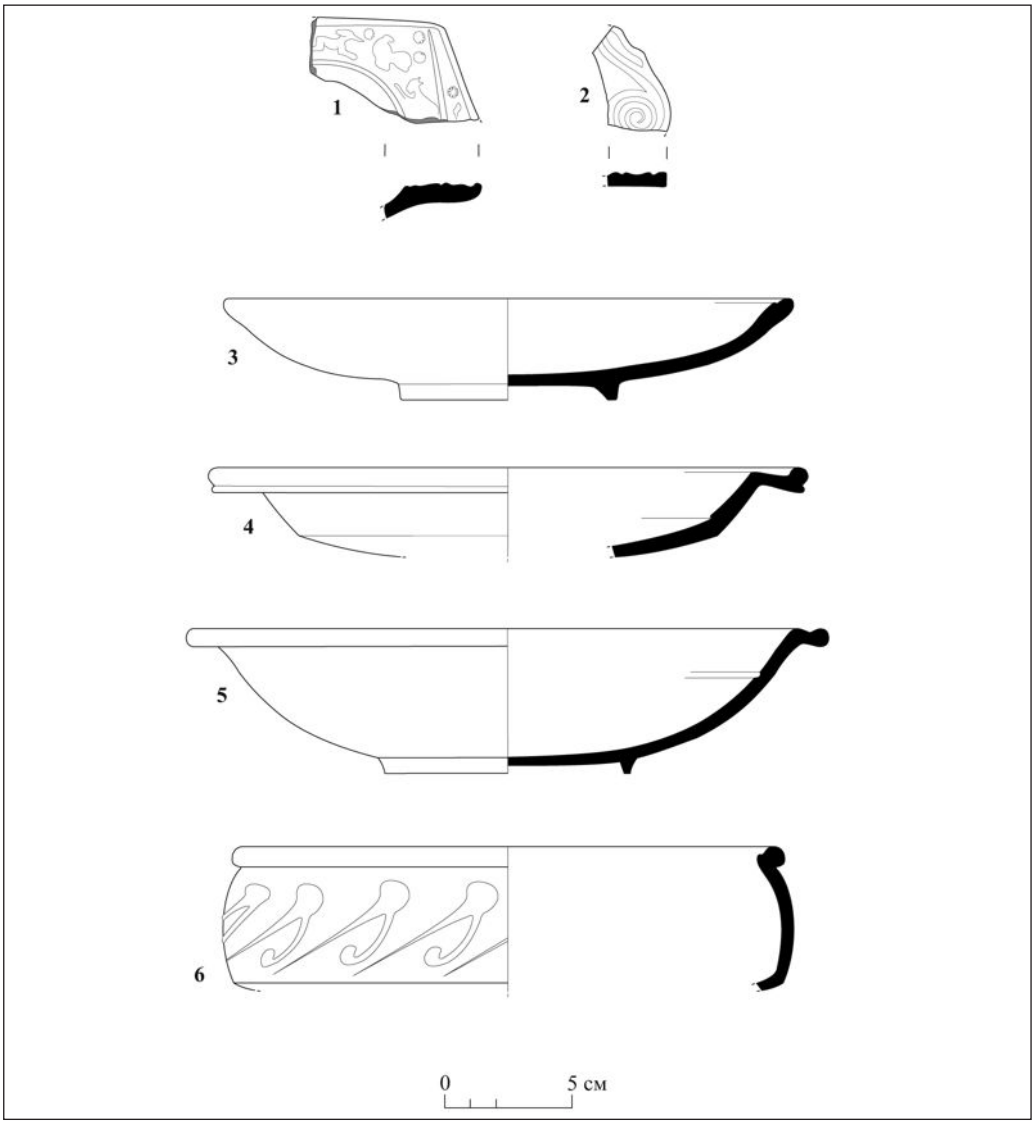

Обр. 1. Червенолакова керамика.
Fig. 1. Red-gloss pottery.

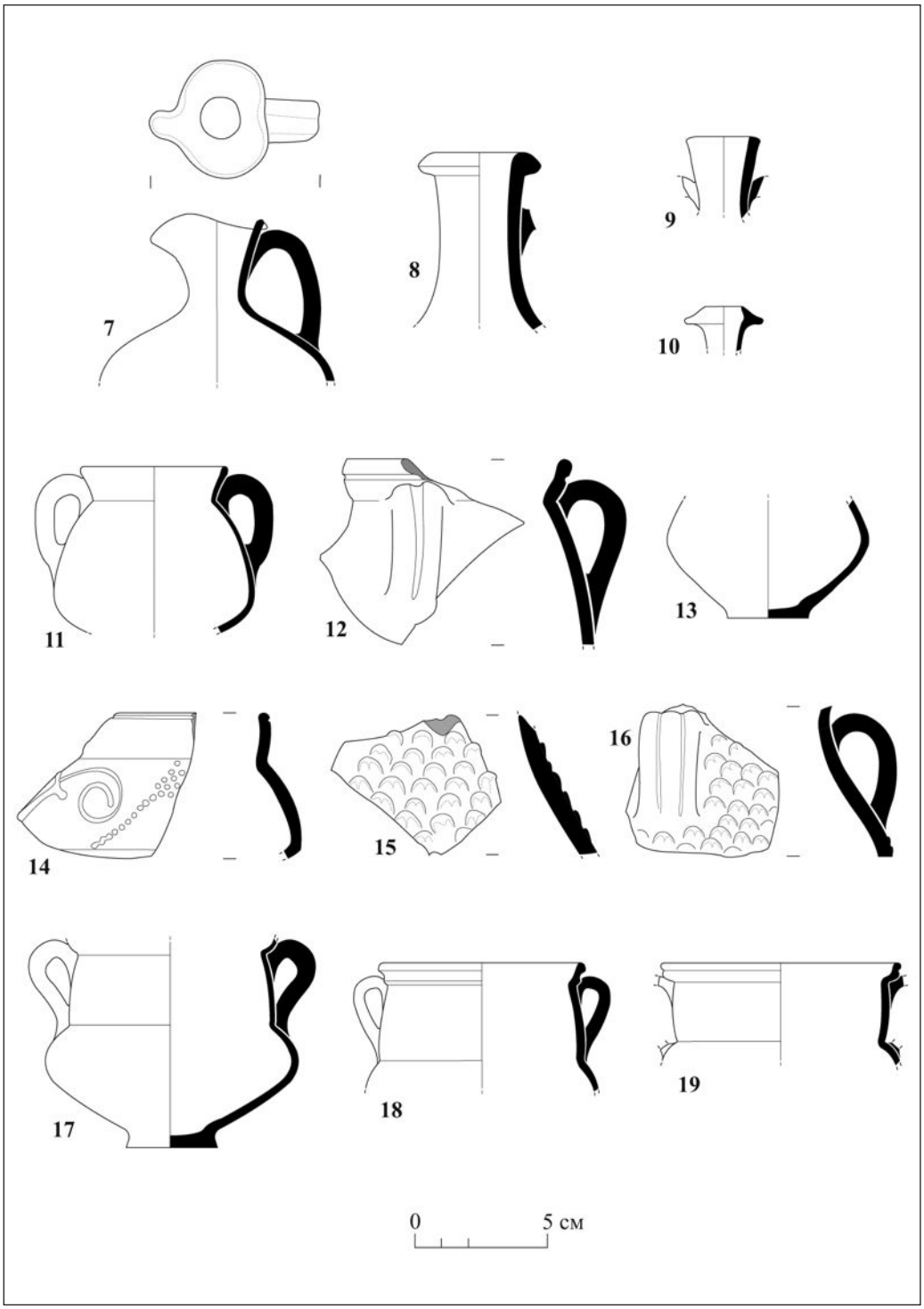

Обр. 2. Червенолакова керамика.
Fig. 2. Red-gloss pottery.

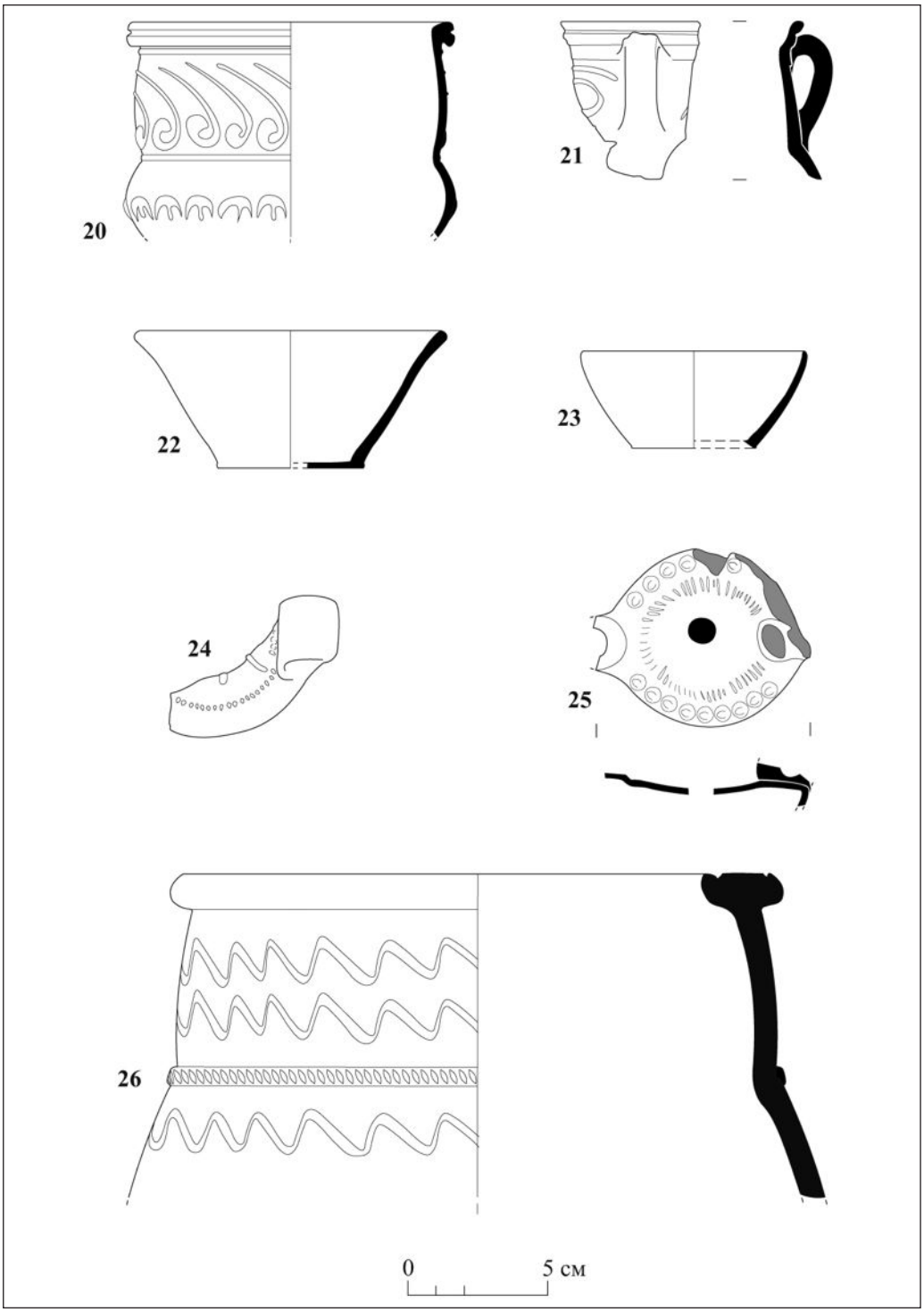

Обр. 3. Червенолакова керамика.
Fig. 3. Red-gloss pottery.

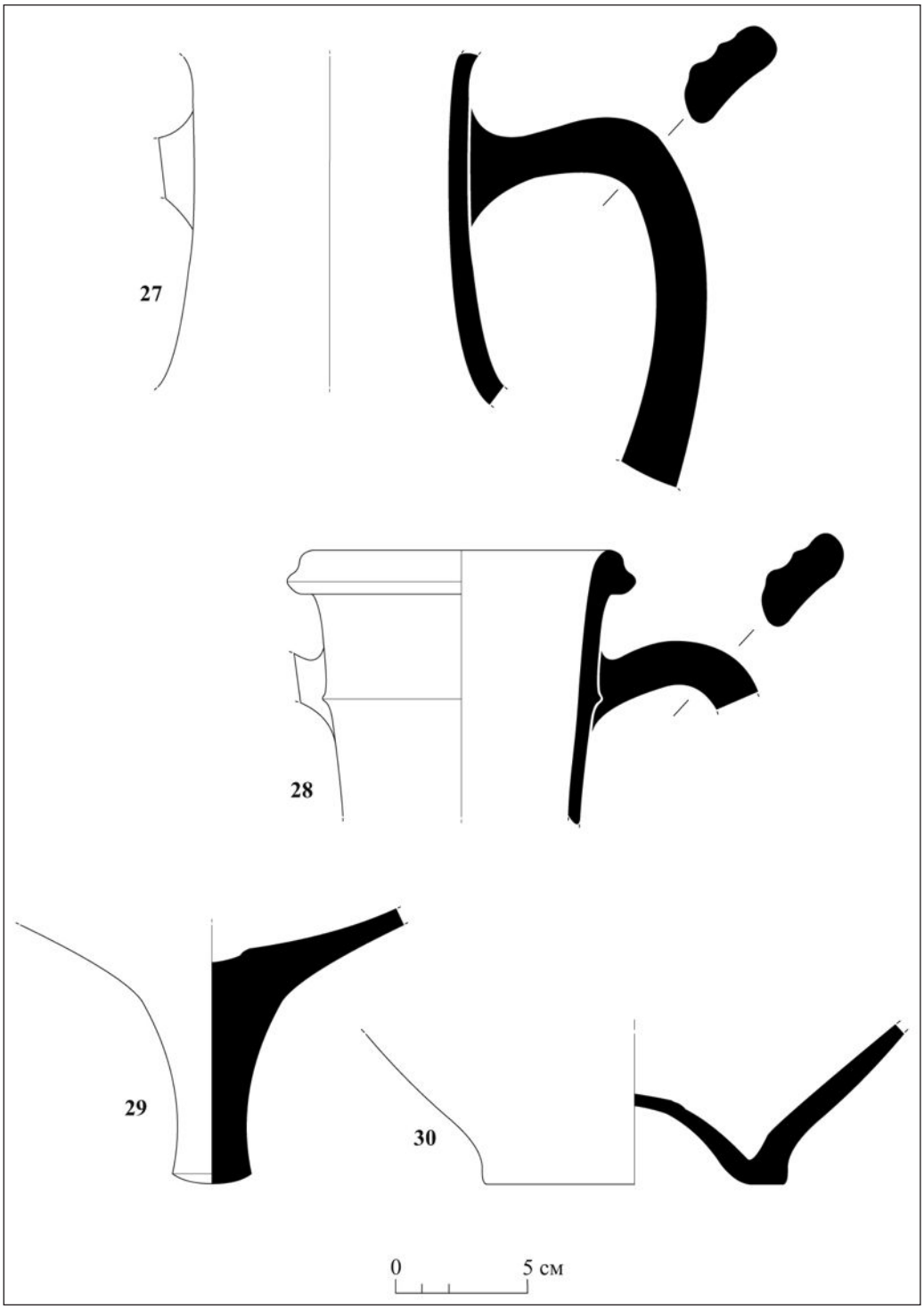

Обр. 4. Червенолакова керамика.
Fig. 4. Red-gloss pottery.

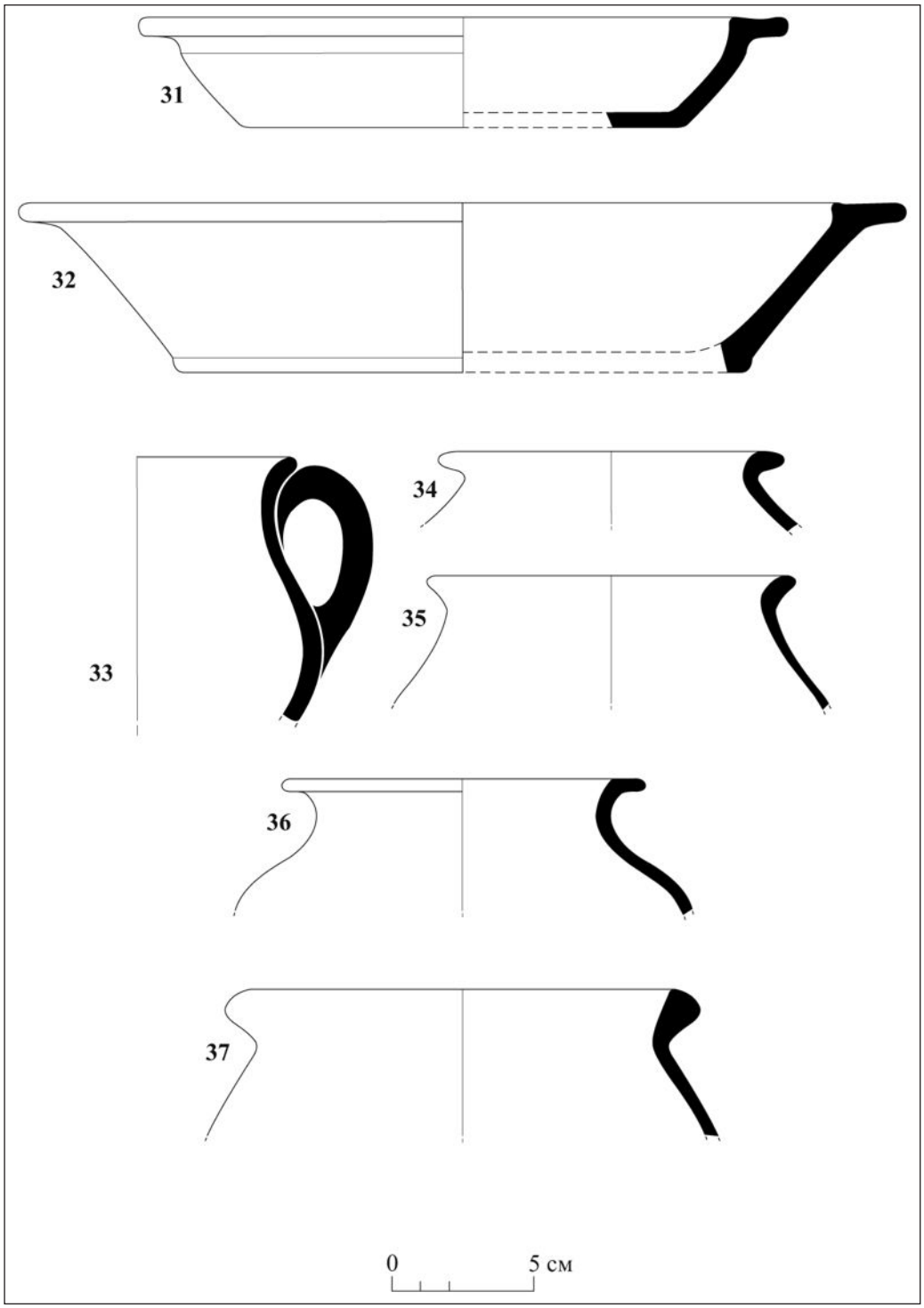

Обр. 5. Сиво-черна керамика.
Fig. 5. Grey-black pottery.

Обр. 6. Глинена еднофитилна лампа от помещение „D“.
Fig. 6. Clay one-wick oil lamp from room “D”.

Обр. 7. Строителна керамика.
Fig. 7. Ceramic building material.

Обр. 8. Строителна керамика.
Fig. 8. Ceramic building material.

Обр. 9. Строителна керамика.
Fig. 9. Ceramic building material.

II.6
ПРЕДМЕТИ ОТ БИТА HOUSEHOLD ITEMS

В канала до басейна са открити изключително разнообразни и интересни предмети. Това са костни игли, костен гребен, златно мънисто и фрагмент от керамичен антропоморфен балсамарий на бог Пан (Обр. 1–6). Цялостно запазената костна игла (acus crinalis) притежава тилна част, оформена като пиниева шишарка. Този тип игли се появяват в римските провинции в края на II в. и са особенно популярни в епохата на Северите през III в. (Владкова 2006, 271; Vladkova 2012, 211–249). Датировката на костния предмет се вписва в датировката на най-късните бронзови монети, открити в канала – началото на III в. Съдейки по характера на споменатите по-горе находки, можем да предположим, че те са попаднали в зидания с тухли канал от съседно на басейна помещение, приспособено за ползване от жени. Твърде е възможно то да е басейн само за жени. Известно е, че именно по времето на император Марк Аврелий е забранено ползването на смесени бани от мъже и жени (Бояджиев 2006, 42).

Отделно в други сондажи са открити бронзов пръстен – ключ и

Extremely diverse and interesting items were found in the channel at the pool. These are bone pins, a bone comb, a gold bead and a fragment of ceramic anthropomorphic balsamarium of god Pan (Fig. 1–6). The entirely preserved bone pin (acus crinalis) has a terminal part shaped like a pine cone. This type of pins appeared in the Roman provinces at the end of the 2nd century and were especially popular in the era of the Severus dynasty in the 3rd century (Владкова 2006, 271; Vladkova 2012, 211–249). The dating of this bone object corresponds to the dating of most of the later bronze coins found in channels – the beginning of the 3rd century. Judging by the nature of the above-mentioned finds we can assume that they had fallen into the brick channel from a room adjacent to the bathing pool and adapted to be used by women. It is fairly possible that the pool was only for women. It is known that during the reign of Marcus Aurelius mixed bathing by men and women was prohibited (Бояджиев 2006, 42).

Separately, in other ditches a

теракотена фрагментирана глава на женско божество (Обр. 9).

Заслужава да споменем и една случайна находка на керамична детска играчка с изображение на орел, открита при строителството на стопанска сграда в района на станцията (Обр. 7–8). Липсата на други предмети, различни от монетите и керамиката, се обяснява с характера на разкритите структури – преобладават вкопани подземни помещения под жилищни нива и басейн, зидове в субструция.

bronze ring – key was found as well as a fragmented terracotta head of a female deity (Fig. 9).

Worth mentioning is the ceramic toy with the image of an eagle found during construction of an outbuilding in the area of the station (Fig. 7–8). The absence of objects other than coins and ceramics could be explained with the nature of the revealed structures, most of which were dug-in underground premises beneath residential floors, a pool and walls in substruction.

Обр. 1. Фрагмент от костен гребен.
Fig. 1. A bone comb fragment.

Обр. 2. Костни игли от канала до басейна.
Fig. 2. Bone pins from the channel at the pool.

Обр. 3. Цялостно запазена игла.
Fig. 3. An entirely preserved pin.

Обр. 4, 5. Фрагмент от антропоморфен балсамарий.
Fig. 4, 5. A fragment of an anthropomorphic balsamarium.

Обр. 6. Златно мънисто от канала до басейна.
Fig. 6. A gold bead from the channel at the pool.

Обр. 7, 8. Керамична играчка с формата на орел, открита случайно в помещение „B“.
Fig. 7, 8. An eagle-shaped ceramic toy found by chance in room „B“.

Обр. 9. Фрагмент от теракотена фигура, открита в помещение „E“.
Fig. 9. A fragment of terracotta figure found in room „E“.

III

АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ТАБЕРНА ЮЖНО ОТ ПРЕТОРИУМА

ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATION OF THE TABERNA SOUTH OF THE PRAETORIUM

През месец август 2014 г. стартира втория етап от експедицията за проучване на крайпътната станция. Той беше съпроводен с решение на Общинския съвет на гр. Троян за закупуване на имота, в който са разположени основните помещения на станцията. Последваха разкопки в южната периферия на комплекса. Разкопките продължиха чрез разкопаването на 8 квадрата в земеделски имот, собственост също на г-н Ненко Димитров. Самият имот е ситуиран на 20 м. южно от проучваната станция. В резултат на разкопките бе открита голяма постройка с най-малко три верижно подредени помещения. Въпреки големите поражения от съвременна обработка на земята, бе документирана постройка с дължина не по-малка от 25 м. В средата на постройката е бил построен канал за отичане на вода. Широк е 0,40 м. Не е в симетрия със зидове-

In August 2014, we started the 2nd stage of the expedition investigating the roadside station. It was preceded by a decision of the Municipal Council of Troyan to purchase the private property in which the main premises of the station were located and to start excavations in the southern periphery of the complex. The excavations continued with setting 8 squares in the arable plot also owned by Nenko Dimitrov. The property was situated 20 m south of the explored station. As a result of the excavations a large building with at least three chain arranged rooms was revealed. Despite the damages caused by modern cultivation, a structure with a length of less than 25 m was registered. In the middle of the building there was a 0,40 m wide drainage channel. It was not in symmetry with the wall of the building and its function was unclear. How-

те на сградата и не е ясна фунцията му. Все пак в него са открити голямо количество фрагменти от червенолакова керамика (Обр. 1–7).

Зидовете на постройката са с широчина 0,60 м, изградени с ломени камъни и оскъдно използване на хоросан. Северно от тази постройка се простирал портик от две масивни бази за дървени колони и жилищни помещения, ограничени на изток с масивен зид (Обр. 8–10). Постаментите са на 3 м. дистанция един от друг. Те са размери 0,90 х 0,80 м и са запазени на височина едва 0,15–0,20 м.

До една от базите е бил построен кладенец с диаметър 1 м, запазен на ходово ниво в открития двор. На север се развиват други зидове и навеси, покрити с тегули и имбрикес. Самият кладенец намира точен паралел с кладенеца, открит в крайпътната станция Дорионес (околностите на ловешкото село Слатина) (Обр. 11).

Стратиграфските наблюдения и анализът на открития монетен и керамичен материал позволяват да отнесем описаните накратко структури за втората половина на II до средата на III в. Най-ранните монети са от времето на Антонин Пий – Комод, а най-късните от времето на Филип Араб. По всяка вероятност разкритата източна част на голямата постройка с навеси от север трябва да се интепретира като таберна (хан), приютявал търговци и обикновени пътници по пътя Ескус – Филипополис.

В най-южните квадрати (11–12) и сондаж №7 бяха открити в дълбочина до 1,20 м отглагания и разбити

ever, a large quantity of fragments of red-gloss ceramics was found in it (Fig. 1–7)

The walls of the building were 0, 60 m wide and masoned from broken stones and scanty use of mortar. North of this building there was a portico of two massive bases for wooden columns and premises bounded on the east by a massive wall (Fig. 8–10). Their pedestals were at a distance of 3 m from the first. They were sized 0,90 x 0,80 m and preserved to a height of only 0,15–0,20 m.

Near one of the bases a well was built with a diameter of 1 m, surviving at the walkway level in the outdoor courtyard. Other walls and sheds covered with tegulae and imbrices developed northwards. The well itself has an exact parallel with the well found in the road station of Doriones (near the Lovech village of Slatina) (Fig. 11).

The stratigraphic observations and analysis of the retrieved coin and ceramic materials allow associating the briefly described structures with the period from the second half of the 2nd until the middle of the 3rd century. The earliest coins are from the time of Antoninus Pius – Commodus, and the latest from the time of Philip the Arab. Most probably the uncovered eastern part of the large edifice with sheds from the north should be interpreted as a taberna (inn) that sheltered traders and the Oescus – Philippopolis road travelers.

In the southernmost squares (11–12) and test pit №7 depositions and broken residential structures from the second half of the 2nd century were

жилищни структури от втората половина на II в. Интерес предизвиква открита пещ за битова керамика в кв. 12. Камерата ѝ е вкопана в околния терен с дълбочина 0,70 м и има кръгла форма с диаметър 1 м. Фурниумът е с дължина 0,60 м и широчина 0,50 м. Облицован е с камъни. Цялото съоръжение е изградено от кирпич с дебелина на стените 0,08 м. В средата на камерата е запазена долната част от носеща глинена тръба. Източно непосредствено до камерата на пещта бе открит канал, изграден от подредени в посока север-юг глинени стандартни римски керемиди (Обр. 12–14).

Разкритата пещ може да се причисли към типа на полувкопаните пещи, с кръгла или елипсовидна скара и един подпорен стълб. Тя спада към тип I-б по класификацията на Богдан Султов от откритите керамични пещи в Бутово и Хотница (Sultov 1985, 39, T. X, 2б) и е една от най-разпространените типове пещи в керамичните центрове, открити в България. Най-близкият по географски, а и по типов признак, паралел на пещта е тази, проучена през 2003 г. източно от светилището на Тракийския конник (Обр. 15). За разлика от последния случай, пещта до светилището се датира за началото на III в.

Пещта, както и източното разклонение на зидания канал до басейна, маркират периферията на използвания терен на станцията през II–III в.

uncovered at a depth up to 1,20 m. Interesting is also the pottery kiln in square 12. Its chamber was dug into the surrounding terrain to a depth of 0,70 m and was round-shaped with a diameter of 1 m. The furnium was 0,60 long and 0,50 m wide and was stone-faced. The entire facility was made of mud bricks and walls 0,08 m thick. In the middle of the chamber the lower part of supporting clay pipe was preserved. East and adjacent to the chamber of the furnace a channel was uncovered, built with standard Roman clay tiles arranged in north-south direction (Fig. 12–14).

The uncovered furnace can be assigned to the type of half-hidden furnaces, with round or oval grill and a prop. According to the classification of Bogdan Sultov (Sultov 1985, 39, T. X, 2b) it belongs to type I-b of the ceramic furnaces discovered in Butovo and Hotnitsa and is one of the most common types of furnaces in the ceramic centres found in Bulgaria. The nearest parallel of this furnace in geographical and typological terms was the one investigated in 2003 east of the sanctuary of the Thracian Horseman (Fig. 15). Unlike the latter case, the furnace at the sanctuary dates back to the early 3rd century.

The furnace and the eastern branch of the masoned channel near the pool mark the periphery of the station area used in the 2nd–3rd century.

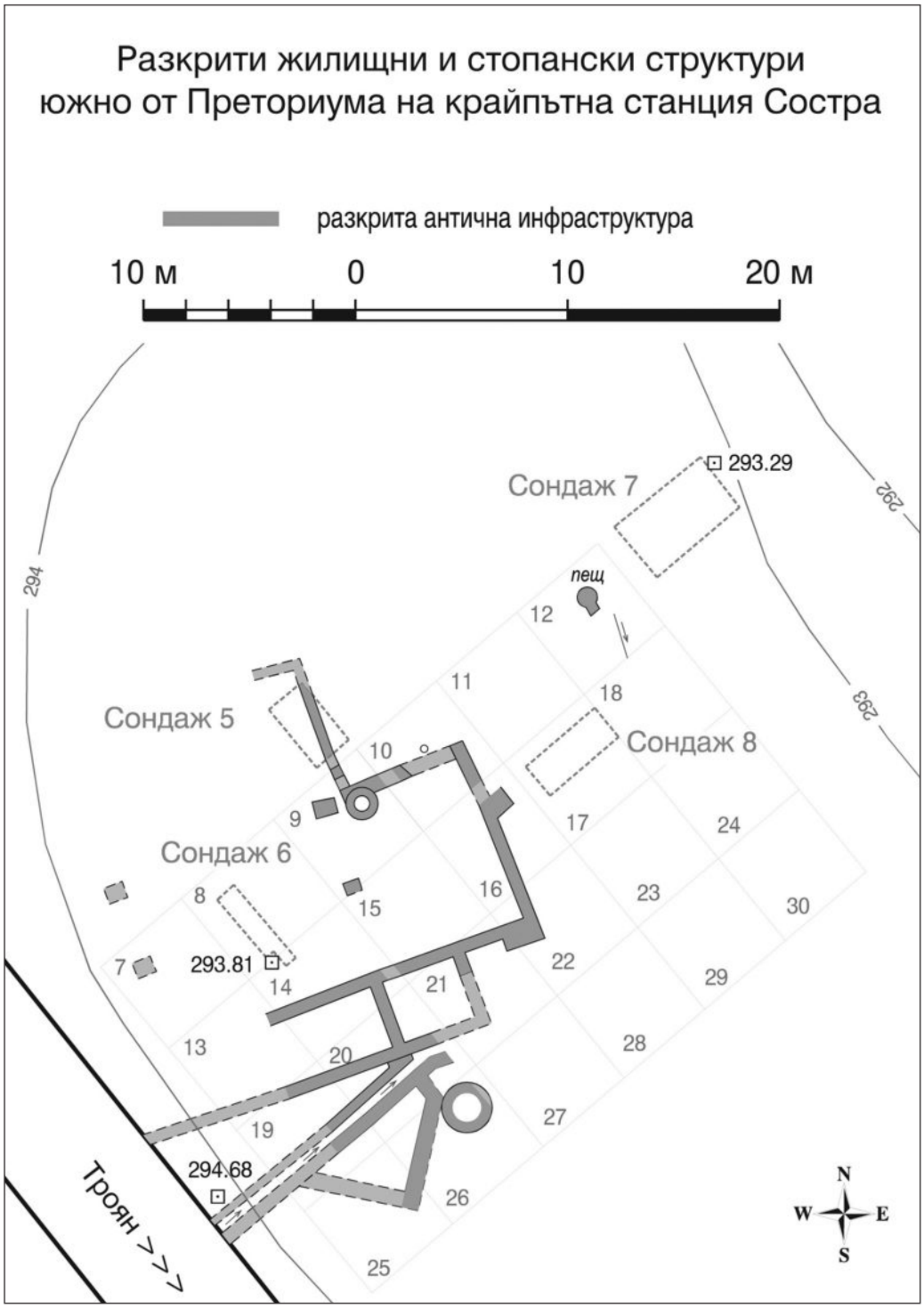

Обр. 1. План на разкрити структури в южната зона на проучвания през 2014 г.
Fig. 1. Layout of revealed structures in the southern area of the investigations in 2014.

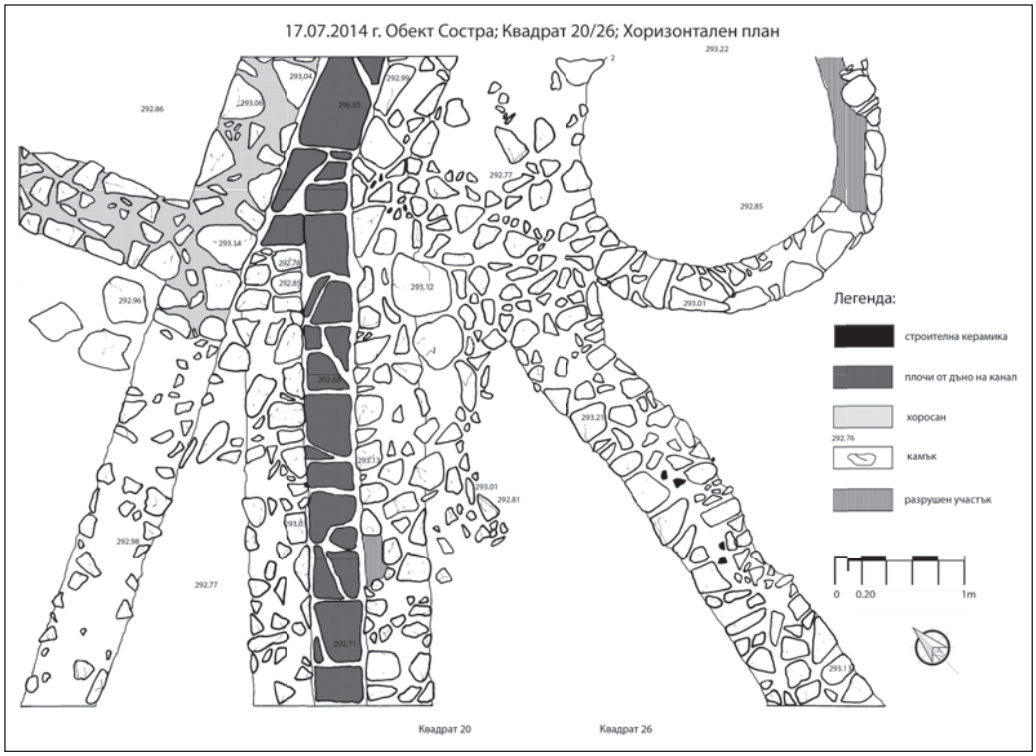

Обр. 2–4. Основи на на т.нар. таберна.
Fig. 2–4. The foundations of the assumed taberna.

Обр. 5, 6. Канал в средата на таберната.
Fig. 5, 6. The channel in the middle of the taberna.

Обр. 7. Структури в кв. 26.
Fig. 7. Structures in quarter 26.

Обр. 8. Каменна база за дървена колона.
Fig. 8. Stone base of a wooden column.

Обр. 9. Зидан кладенец в таберната.
Fig. 9. Brick-built well in the taberna.

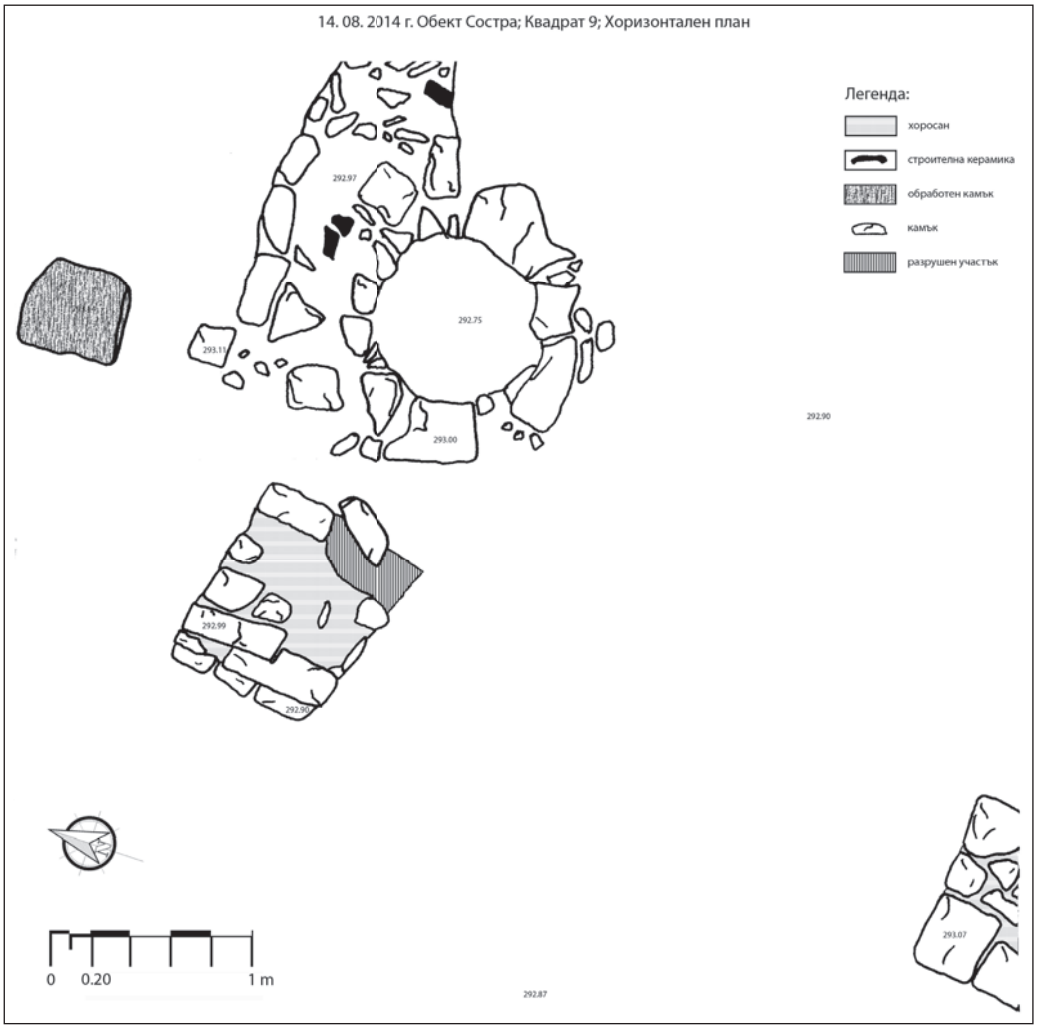

Обр. 9а. Зидан кладенец в таберната.
Fig. 9a. Brick-built well in the taberna.

Обр. 10. Основи на зид в северната част на таберната.
Fig. 10. Foundations of a wall in the north part of the taberna.

Обр. 11. Зидан кладенец в крайпътната станция до с. Слатина, Ловешко.
Fig. 11. Brick-built well in the roadside station near the village of Slatina, Lovech region

Обр. 13, 14. Пещ за битова керамика от II в. в източната периферия на таберната.
Fig. 13, 14. Pottery kiln from the 2nd c. in the east periphery of the taberna.

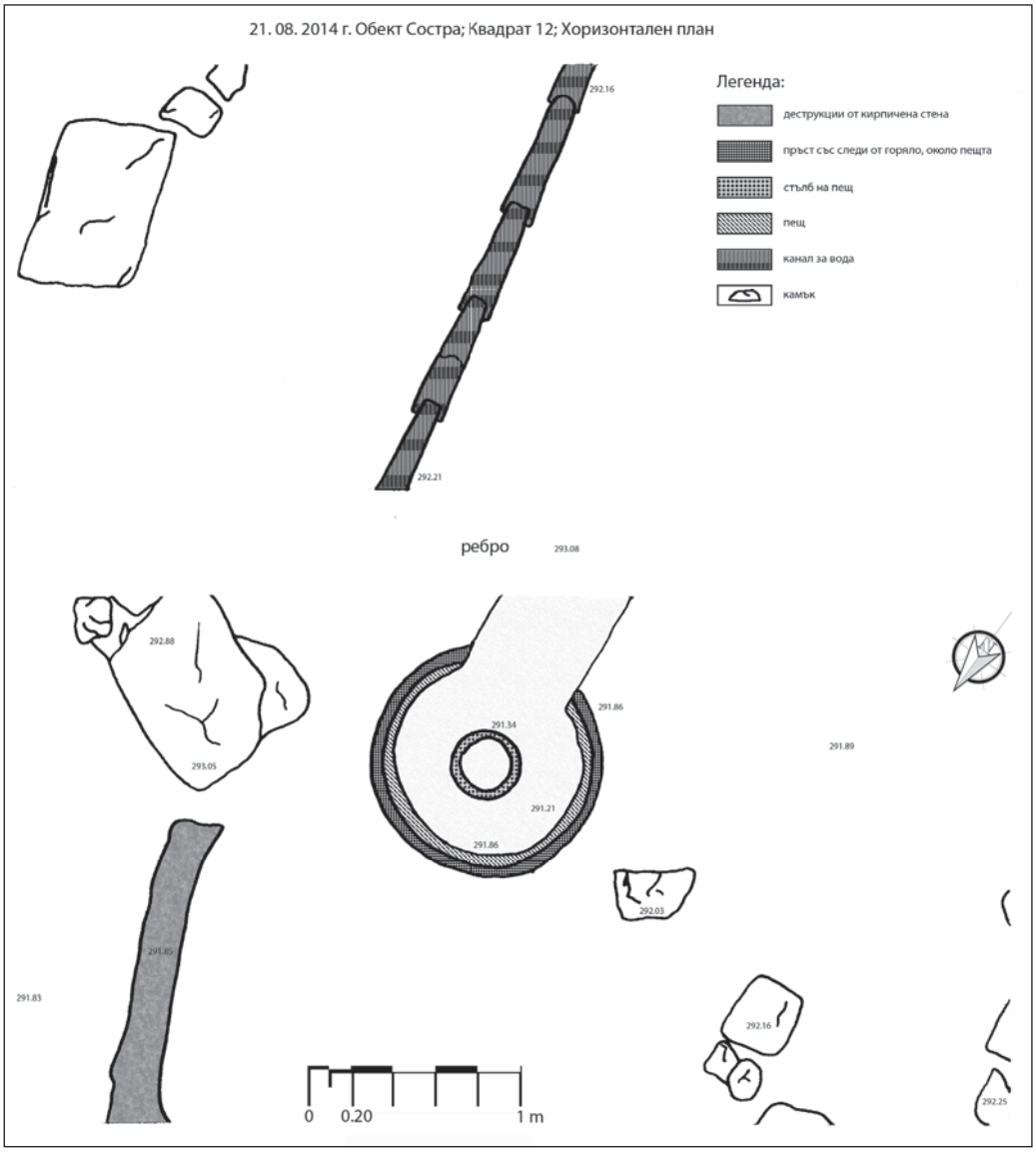

Обр. 12, 12а. Пещ за битова керамика от II в. в източната периферия на таберната.
Fig. 12, 12a. Pottery kiln from the 2nd c. in the east periphery of the taberna.

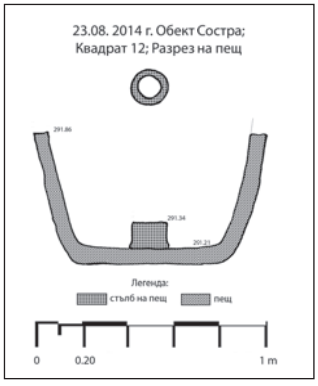

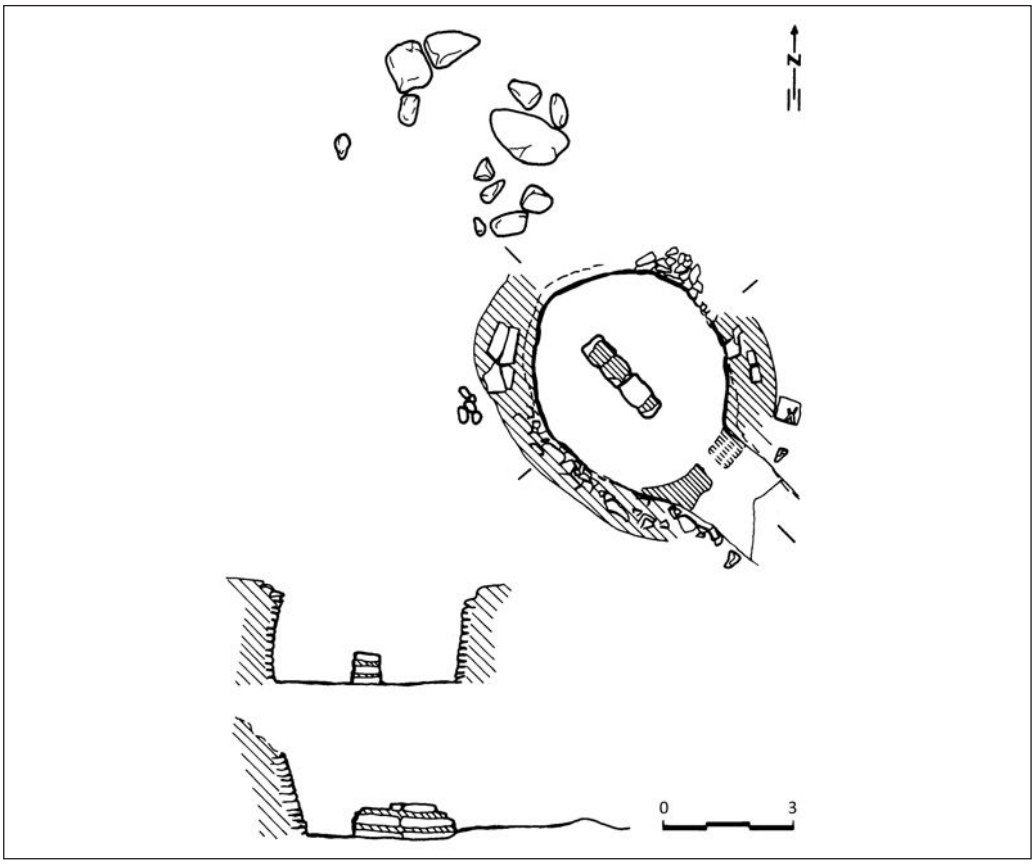

Обр. 15. План на пещ от началото на III в. в м. „Калугерското“ – североизточна периферия на крайпътен комплекс Состра.
Fig. 15. Layout of a furnace from the early 3rd c. in the „Kalugerskoto“ locality – northeast periphery of the roadside complex of Sostra.

III.2

МОНЕТНА ЦИРКУЛАЦИЯ

COIN CIRCULATION

При разкопките, проведени южно от преториума на Сострa, са открити общо 32 монети, от които 4 са сребърни (3 денария и един антониан).

Най-ранните монети са бронзови монети с различни номинали, отсечени при управлението на императорите Хадриан и Антонин Пий. Бронзовата монета (ас) на Хадриан в случая е силно износена и не може да бъде използвана за terminus ante qvem. Показател за датиране на най-ранните пластове в района са дребните монетни номинали, отсечени във Филипополис при управлението на Антонин Пий. Те именно се откриват над стерилния пласт в квадратите със силно разрушени структури от II в.

Хронологически следват монетите на император Комод и императрица Криспина.

Династията на Северите е представена с монети, отсечени при управлението на Септимий Север, Каракала, Гета, Макрин, Юлия Соемия, Елагабал и Александър Север.

Като възможност на определяне terminus post qvem на разкритите ар-

During the excavations conducted to the south of the praetorium of Sostra 32 coins were found, of which 4 were silver (3 denarii and 1 antonianius).

The earliest coins were bronze coins of various denominations minted during the reigns of Emperor Hadrian and Antoninus Pius. The bronze coin (as) of Hadrian was heavily worn and inappropriate to be used as terminus ante quem. The small coin denominations minted in Philippopolis in the reign of Antoninus Pius can serve as dating indicator of the earliest layers in the region. The coins were found above the sterile layer in the squares with heavily damaged structures from the 2nd century.

The coins of Emperor Commodus and Empress Crispina were the next in the chronological sequence.

The Severan dynasty was represented by coins issued during the reign of Septimius Severus, Caracalla, Geta, Macrinus, Julia Soaemias, Elagabalus and Alexander Severus.

The coins with the image of Gordian III and Philip the Arab can

хеологически структури може да се използват монетите, отсечени с лика на Гордиан Трети и Филип Араб. Вероятно те бележат времето на готските нашествия в средата на III в. в Долна мизия и в частност района на дн. Трояски проход.

Най-късната монета е бронзова, с лика на император Константин Велики, но тя е открита на повърхността в изследвания район и едва ли може да се отнесе към историята на унищожените сгради при готските нашествия.

Както и при проучвания участък от преториума, и тук забелязваме сравнително голямо разнообразие на монетарници: Никополис ад Иструм, Никея, Пауталия, Филипополис, Марцианоапол, Виминациум и Адрианопол.

be used as a possible way to determine the terminus post quem of the revealed archaeological structures. Perhaps they mark the time of the Gothic raids in the middle of the 3rd century in Moesia Inferior and particularly in the area of today's Troyan Pass.

The latest was a bronze coin depicting Emperor Constantine the Great, but it was found on the surface of the investigated area and can hardly be associated with the history of the buildings destroyed during the Gothic invasion.

As in the researched sector of the praetorium here we identified a comparatively wide variety of mints: Nicopolis ad Istrum, Nicaea, Pautalia, Philippopolis, Marcianopolis, Viminacium and Hadrianopolis.

Обр. 1. Бронзова монета на император Хадриан, централно монетосечене (117–138 г.), диаметър 2.8 см, тегло 17.7 гр.
Fig. 1. Bronze coin of Emperor Hadrian, central coinage.

Обр. 2. Бронзова монета на император Антонин Пий, провинциално монетосечене (138–161 г.), диаметър 1.6 см, тегло 4.5 гр.
Fig. 2. Bronze coin of Emperor Antoninus Pius, provincial coinage.

1:2

Обр. 3. Сребърен денарий на император Марк Аврелий (161–180 г.), диаметър 1.6 см, тегло 2.9 гр.
Fig. 3. Silver denarius of Emperor Marcus Aurelius.

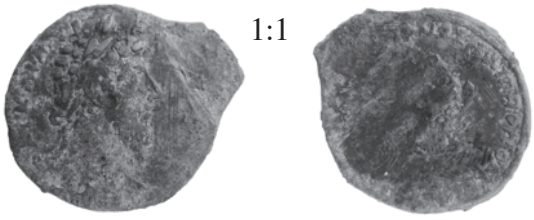
1:1

Обр. 4. Бронзова монета на император Комод, отсечена във Филипопол (180–192 г.), диаметър 2.8 см, тегло 12.9 гр.
Fig. 4. Bronze coin of Emperor Commodus minted in Philippopolis.

1:2

Обр. 5. Сребърна монета на императрица Криспина (от юли 178 г. като съимператрица; от 18 март 180 г. като пълновластна императрица – 182 г.), диаметър 1.8 см, тегло 3.0 гр.
Fig. 5. Silver coin of Empress Crispina.

1:2

Обр. 6. Бронзова монета на император Септимий Север, отсечена в Никополис ад Иструм (193–211 г.), диаметър 1.6 см, тегло 2.8 гр.
Fig. 6. Bronze coin of Emperor Septimius Severus minted in Nicopolis ad Istrum.

1:2

Обр. 7. Бронзова монета на император Септимий Север, отсечена в Никополис ад Иструм (193–211 г.), диаметър 1.6 см, тегло 3.4 гр.
Fig. 7. Bronze coin of Emperor Septimius Severus minted in Nicopolis ad Istrum.

1:2

Обр. 8. Сребърен денарий на императрица Юлия Домна (от 14 април 193 г. съимператрица; от февруари 197 г. единствена императрица; от април 202 г. старша императрица – 4 февруари 127 г.), диаметър 1.9 см, тегло 3.0 гр.
Fig. 8. Silver denarius of Empress Julia Domna.

1:1

Обр. 9. Бронзова монета на императрица Юлия Домна отсечена в Пауталия (от 14 април 193 г. съимператрица; от февруари 197 г. единствена императрица; от април 202 старша императрица – 4 февруари 127 г.), диаметър 2.3 см, тегло 7.4 гр.
Fig. 9. Bronze coin of Empress Julia Domna minted in Pautalia.

1:2

Обр. 10. Бронзова монета на императрица Юлия Домна – провинциално монетосечене (от 14 април 193 г. съимператрица; от февруари 197 г. единствена императрица; от април 202 г. старша императрица – 4 февруари 127 г.), диаметър 1.5 см, тегло 2.6 гр.
Fig. 10. Bronze coin of Empress Julia Domna – provincial coinage.

1:2

Обр. 11. Медна монета на император Гета (211–212 г.), диаметър 1.8 см, тегло 2.3 гр.
Fig. 11. Copper coin of the Emperor Geta.

1:1

Обр. 12. Бронзова монета на император Каракала, отсечена в Никополис ад Иструм (211–217 г.), диаметър 2.6 см, тегло 13.3 гр.
Fig. 12. Bronze coin of Emperor Caracalla minted in Nicopolis ad Istrum.

1:1

Обр. 13. Бронзова монета на император Каракала, отсечена в Никея с контрамарка (211–217 г.), диаметър 2.5 см, тегло 10.1 гр.
Fig. 13. Bronze coin of Emperor Caracalla minted in Nicaea, with a countermark.

1:1

Обр. 14. Бронзова монета на император Каракала, отсечена Пауталия (211–217 г.), диаметър 3.0 см, тегло 17.3 гр.
Fig. 14. Bronze coin of Emperor Caracalla minted Pautalia.

1:1

Обр. 15. Бронзова монета на император Макрин, отсечена в Никополис ад Иструм (217–218 г.), диаметър 2.4 см, тегло 12.7 гр.
Fig. 15. Bronze coin of Emperor Macrinus minted in Nicopolis ad Istrum.

1:1

Обр. 16. Бронзова монета на император Елагабал, отсечена в Маркианопол (218–222 г.), диаметър 2.4 см, тегло 11.7 гр.
Fig. 16. Bronze coin of Emperor Elagabalus minted in Marcianopolis.

1:2

Обр. 17. Сребърна монета – денар на императрица Юлия Соемия (218–222 г.), диаметър 1.8 см, тегло 2.8 гр.
Fig. 17. Silver coin – a denarius of Empress Julia Soaemias.

1:2

Обр. 18. Бронзова монета на император Александър Север, отсечена в Никея (222–235 г.), диаметър 2.0 см, тегло 5.4 гр.
Fig. 18. Bronze coin of Emperor Alexander Severus minted in Nicaea.

1:2

Обр. 19. Бронзова монета на император Александър Север, отсечена в Никея (222–235 г.), диаметър 2.0 см, тегло 3.4 гр.
Fig. 19. Bronze coin of Emperor Alexander Severus minted in Nicaea.

1:1

Обр. 20. Бронзова монета на император Гордиан III, отсечена във Филипополис (238–244 г.), диаметър 2.8 см, тегло 17.1 гр.
Fig. 20. Bronze coin of Emperor Gordian III minted in Philippopolis.

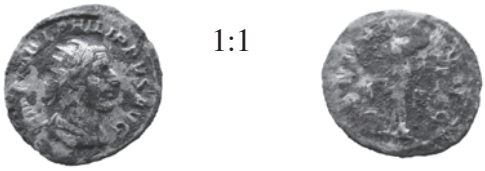

1:1

Обр. 21. Сребърен антониан на император Филип I Араб (244–249 г.), диаметър 2.1 см, тегло 3.6 гр.
Fig. 21. Silver antonianius of Emperor Philip I the Arab.

III.3

КЕРАМИКА CERAMIC ASSEMBLAGE

Керамичният комплекс от проучванията на пътната станция Состра (от месец август) е представен от 1113 фрагмента, принадлежащи към различни категории съдове – трапезна керамика (подноси, купи, паници, кани и чаши), кухненска керамика (гърнета и похлупаци), и амбалажна керамика (амфори). Според технологията на изработване керамичният материал се разпределя в следните основни групи:
75% – червенолаковата керамика
15% – червена обикновена керамика
5% – груба керамика със сиво-черна повърхност.

Импортната червенолакова керамика е представена от един екземпляр с източен произход. Той представлява изработена на калъп дръжка за патера, оформена като глава на овен, копираща точно образци от бронз. Според Дж. Хейс този тип керамични продукти са произвеждани на о. Книдос в Егейско море през II в. сл. Хр. (Hayes 1997, 72). Местната червенолакова керамика намира точни паралели с образци от грънцарниците на територията на Никополис ад Ис-

The ceramic assemblage from the excavations in the road station of Sostra (since August) includes 1113 fragments belonging to different types of vessels – tableware (trays, bowls, dishes, jugs and cups), kitchen ceramics (pots and lids) and storage pottery (amphorae). According to the technology of production, the ceramic assemblage is distributed in the following groups:
75% – red-gloss pottery
15% – red ordinary pottery
5% – coarse pottery with gray-black surface.

The import red-gloss ceramics is represented by a single item of eastern origin. It is a mould-made patera handle shaped like the head of a ram, an exact replica of some bronze samples. According to J. Hayes this type of pottery was produced on the island of Knidos in the Aegean Sea in the 2nd century AD (Hayes 1997, 72). The local red-gloss ceramics has exact parallels with samples from the pottery workshops in the territory of Nicopolis ad Istrum and roadside sites along the entire road

трум и крайпътни обекти по цялото трасе на пътя за Флипополис (виж например обекта при. с. Тученица, Плевенско и др.) Тази група, както и грубо изработената, принадлежат към характерната за Долна Мизия провинциална керамика, която се датира най-общо от втората половина на II в. до към средата на III в.

Примерът с обекта при с. Тученица, Плевенско, е особено подходящ. При археологически сезон 2004 г. са проведени разкопки в пределите на викус, разположен в североизточните околности на плевенското село. Селището е разположено на пътя Storgosia – Dorionebus (с. Слатина, Ловешко). Твърде вероятна е и връзката на селището с близко разположената крайпътна станция и укреплението при с. Пелишат (ант. Geridava). При разкопките са открити античен плосък некропол, основи на сгради от III в., част от малка селищна единица с перманетно неукрепено обитаване и с домакинска субструктура (Христов 2005, 48–70). Интерес в контекста на разглежданата тема предизвиква и откритото депо за битова керамика върху склон над приток на р. Тученишка. Откритита фрагментирана керамика илюстрира целия репертоар на съдове, използвани не само в селището, но и в централната част на провинция Долна Мизия (гърнета, съдове с барботинна украса, релефни подноси, паници, глинени лампи, дори и иструменти за украса на керамични изделия). Почти е сигурно, че в пределите на регистрираното селище е функционирал малък керамичен център, чиято продукция

to Philippopolis (cf. the site near the village of Tuchenitsa, Pleven region and etc.). This group as well as the coarse pottery belong to the typical to Moesia Inferior provincial pottery that is generally dated from the second half of the 2nd to the middle of the 3rd century.

The case with the site at Tuchenitsa village in the Pleven region is particularly suitable for comparison. During the archaeological season in 2004, the excavations were conducted within a vicus situated in the northeast environs of the village. The settlement is situated on the road Storgosia – Dorionebus (village of Slatina, Lovech region). Quite possible is also its connection with the closely located roadside station and the fortification near Pelishat village (ancient Geridava) During the excavations, an antique flat necropolis, foundations of 3rd century buildings part of a small unfortified settlement unit with permanent habitation and household substructure were revealed (Христов 2005, 48–70). Interesting in the context of the subject matter is the domestic pottery depot on a slope above a tributary of the Tuchenitsa River. The retrieved fragmented pottery illustrates the entire repertoire of vessels used not only in the settlement but also in the central part of the province of Moesia Inferior (pots, vessels with barbotine decoration, relief trays, bowls, clay lamps, and even instruments for decoration of ceramic products). It is almost certain that a small ceramic centre functioned within the registered area, whose production was at

е била на високо технологично ниво по подобие на известните керамични центрове около сегашните села Бутово и Хотница. Разцветът на викуса при с. Тученица може да бъде датират по подобие на станцията Состра от средата на II до средата на III в.

Споменатият пример подсказва идеята, че не винаги керамичните съдове, открити в пределите на крайпътния комплекс, са довнесени в бита на населението на Состра. Откриването на вече втора пещ за производство на битова керамика в периферията на комплекса е предпоставка да се търсят и други работилници, а наличието на подходяща глина в района на Предбалкана допълнително засилва хипотезата, че част от откриваната червенолакава керамика е произвеждана на място (за производство на местна художествена керамика виж. Димитрова – Милчева 1999, 238–246).

high technological level similar to the famous ceramic centres around the modern villages Butovo and Hotnitsa. The flourish of the vicus near the village of Tuchenitsa can be dated back to midd–2nd up to mid–3rd century as is the case with the station of Sostra.

The example suggests the idea that the pottery found within the roadside complex was not in all cases imported into the life of the population in Sostra. The discovery of a second kiln for production of pottery in the periphery of the complex is a prerequisite to seek other workshops, and the availability of proper clay in the area of the Sub-Balkan region further strengthens the hypothesis that part of the red-gloss pottery was produced on the spot (On the production of local pottery cf. Complex 1999, 238–246).

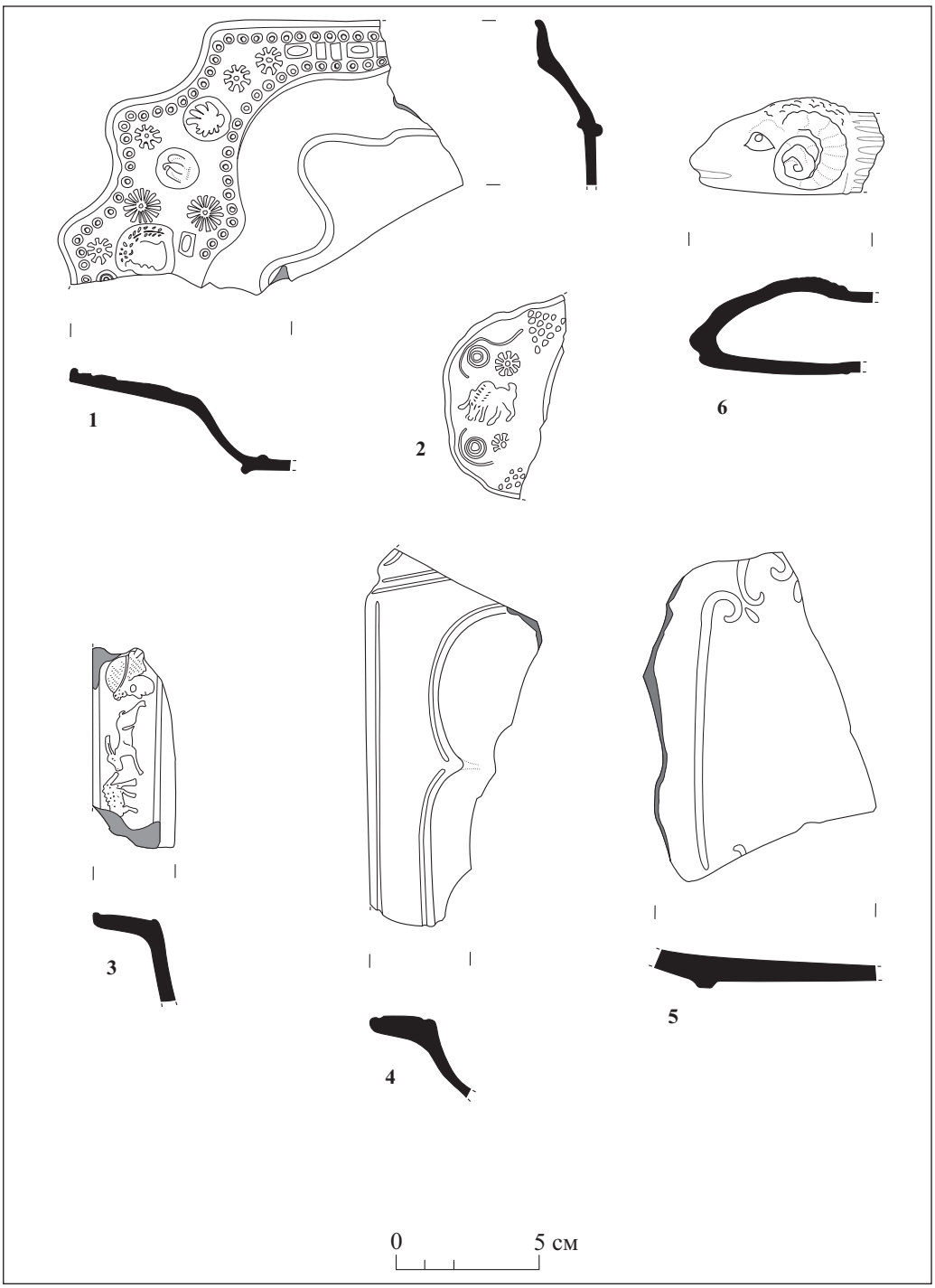

Обр. 1. Фрагменти от подноси с релефни, геометрични, растителни, животински и човешки изображения върху горната плоска част на устието. Фрагмент от дръжката на патера.
Fig. 1. Fragments of trays with embossed geometric, plant, animal and human images on the flat upper part of the mouth. Fragment of the handle of a patera.

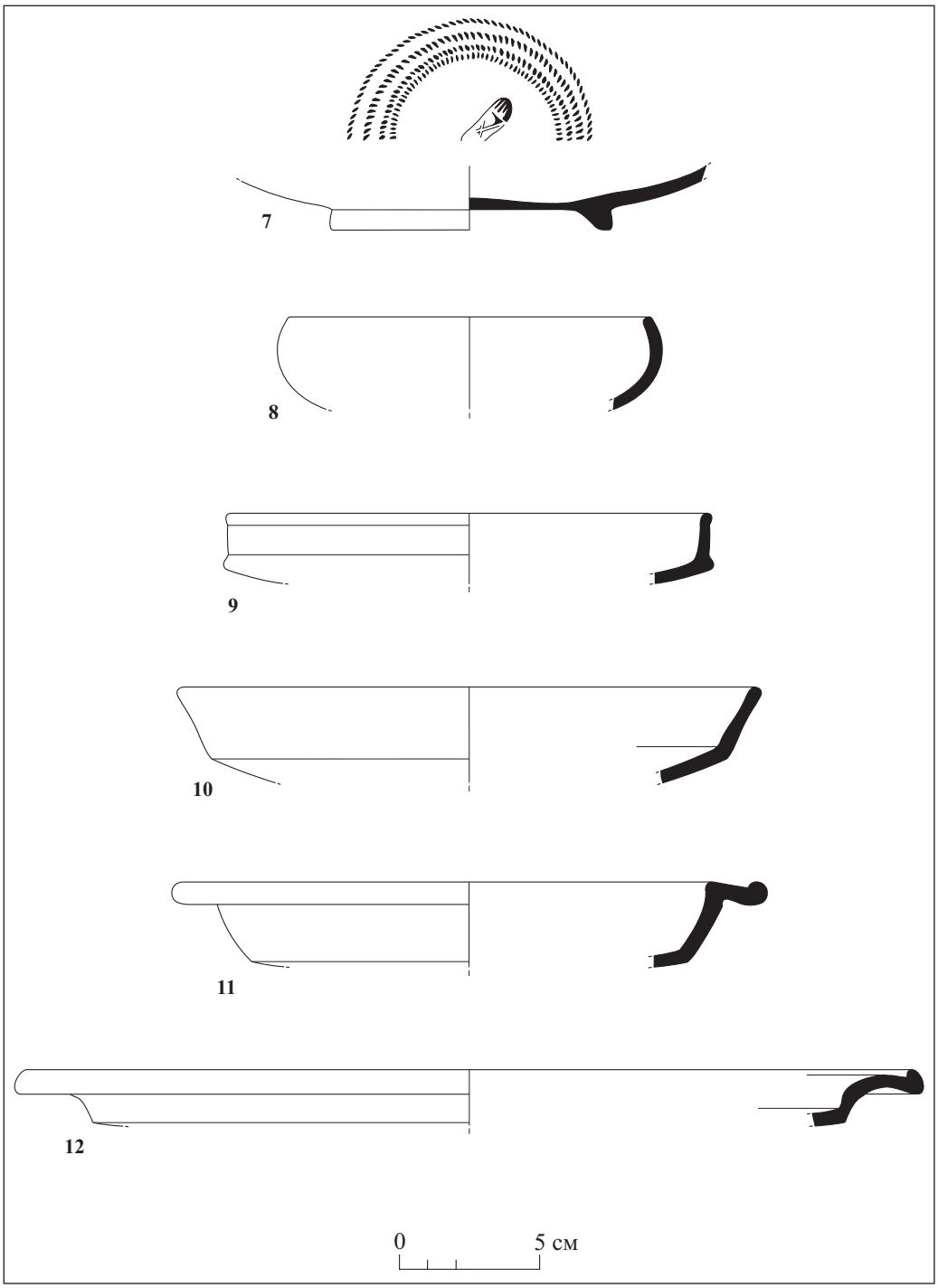

Обр. 2. Фрагменти от купи.
Fig. 2. Fragments of bowls.

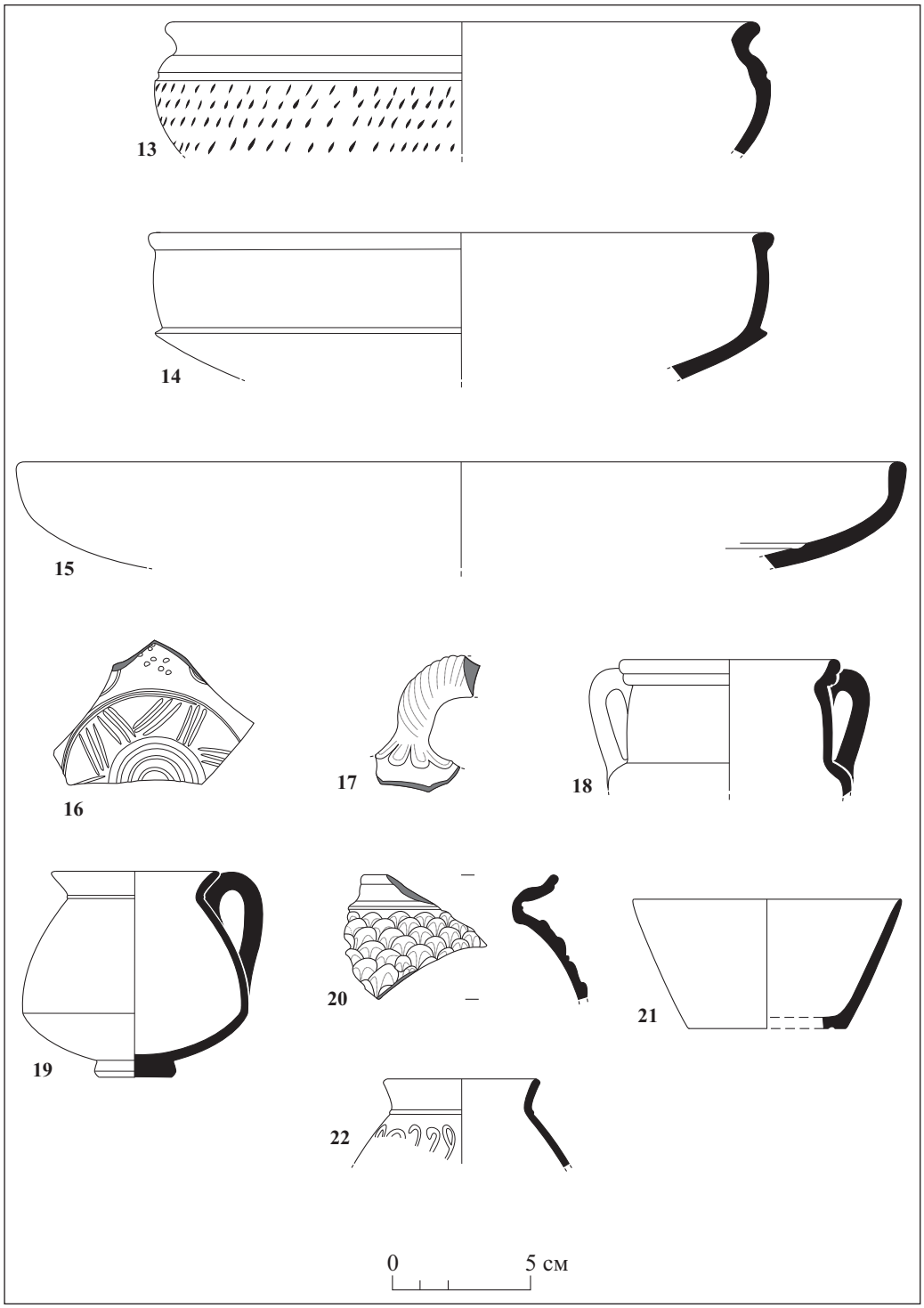

Обр. 3. Фрагменти от купи, дръжка на съд и чаши.
Fig. 3. Fragments of bowls, handle of a vessel and cups.

III.4

ПРЕДМЕТИ ОТ БИТА HOUSEHOLD ITEMS

При разкопките са открити изключително малко предмети, изработени от метал. Заслужава да спомена две кръгли медни пластини с отвор в средата, 6 бронзови пластини от пластинчата ризница, апликация към ризница с ажурна украса и следи от посребряване, както и бронзова фигура на ловно куче (Обр. 1–5). Сравнително точно са датирани бронзовите пластини от ризница тип lorica squamata (lorica plumata). Този тип ризница, носена от римските войници, има източен произход (Обр. 6). Състои се от малки правоъгълни бронзови пластини със заострени краища и дължина 4 см. В горната си част имат по няколко дупки, които определят начина на захващане. Според Евг. Генчева през тези дупки са прокарвани халки или тел. Към тялото на боеца е следвала груба тъкън или кожа, която е играела ролята на подплата (Генчева 2004, 136–137; Gencheva 2012, 89–91). Страничните дупки са служели за свързване на отделните пластини една към друга. В случая вероятно отделните редове са се застъпвали и разминавали като люспи на риба и по този начин

During the excavations very few metal objects were found. It is worth mentioning two round copper plates with an opening in the middle, six bronze plates from a scale armour, an appliqué for a mail with openwork decoration and traces of silver, and a bronze statue of a hunting dog (Fig. 1–5). The bronze plates of the scale armour type lorica squamata (lorica plumata) are comparatively accurately dated. This type of armour worn by the Roman soldiers has Eastern origin (Fig. 6). It consists of small rectangular bronze plates with pointed ends and a length of 4 cm. There are several holes in the upper part of the plates that determine the way they were laced together. According to Evg. Gencheva rings or wire were passed through these holes. The body of the fighter was covered by coarse fabric or skin that played the role of fabric backing (Генчева 2004, 136–137; Gencheva 2012, 89–91). The holes at each side served for wiring the plate to the next one in the row. In this case, the individual plates were probably arranged in overlapping rows resembling the scales of a fish and thus

са образували плътна метална броня, която е била пластична и не е затруднявала движението на войника. Приема се, че описаният тип ризница се появява на въоръжение през втората четвърт на I в. Lorica squamata е използвана от помощните военни части на империята през целия II и III в. Най-близките паралели логично е да се посочат с находки в близко разположения укрепен лагер. Пластини от ризници са откривани както в принципите (разкопки С. Торбатов – непубликувани), така и в района на първия ред войнишки бараки покрай източната крепостна стена.

Предметите сами по себе си потвърждават едно ранно присъствие на военни лица в района източно от кастела. Те са открити в квадратите източно от стопанската и жилищна сграда и се отнасят към вече разбити структури в древносттта.

В контекста на изказаните мисли за ранното военно присъствие в Сострa ще опиша наскоро открит при неясни обстоятелства интересен епиграфски паметник в района на светилището на Тракийския конник (м. „Калугерското“, землище на с. Лешница, Ловешко). Местността „Калугерското“ е разположена на 750 м северно от кастела Сострa, на пътя Ескус – Филипополис. Представлява широка равнинна местност, дълга около 2 км и широка от 500 до 800 м, заключена между коритото на р. Осъм и западните склонове на масива Сулашкото.

Паметникът представлява бронзова пластина с приблизителни размери 12 х 13 см. Всъщност това е военна диплома на войник от II Матиакска кохорта – военна част, тясно

made the thick metal armour plastic and not impeding the soldier's movements. It is assumed that the described type of armour appeared in the army equipment in the second quarter of the 1st century. Lorica squamata was used by the auxiliary troops of the empire throughout the second and third century. It is reasonable to look for the closest parallels among the finds from the nearby fortified camp. Plates from armours were found both in the principia (С. Торбатов, unpublished excavations) and in the area of the first row of soldiers' barracks along the eastern wall.

The items themselves maintain the assumption of an early presence of military personnel in the region east of the castellum. They were found in the squares east of the residential and ancillary buildings and are associated with the already destroyed structures in ancient times.

In the context of the expressed thoughts of early military presence in Sostra I shall describe an interesting epigraphic monument newly discovered under unclear circumstances in the area of the Thracian Horseman sanctuary ("Kalugerskoto" locality in the village lands of Leshnitsa, Lovech region.) The site called "Kalugerskoto" is located 750 m north of the castellum Sostra on the Oescus – Philippopolis road. It is a wide flat area, 2 km long and 500–800 m wide, locked between the river bed of Osam and the western slopes of the massif of Sulashkoto.

The monument is a bronze plate sized approximately 12 x 13 cm. The plate is actually a Roman military di-

свързана с историята на крайпътния комплекс Состра (Обр. 7–8).

Изписана е двулицево с латински букви. На първата страница се четат имената на консулите, при които е издадена дипломата, името на водещия командир на кохортата и името на войника. [1]

На втората страница са изписани имената на свидетелите, които потвърждават „пенсионирането на войника".

Всъщност в случая имаме втората част на диплома, върху която разчитаме имената на двамата консули – Q. Voconius **Saxa** Fides и Q. Ummidius Quadratus Annianus **Verus.** Оказва се, че и двамата са суфекти, заместващи. Следователно трябва да датираме дипломата 146 г., 11 октомври.

През 146 г. Втора Матиакска кохорта е прехвърлена в провинция Тракия (в конкретния случай Состра!) от провинция Долна Мизия, където за последно през 145 г. тя е в Сексагинта Приста (Торбатов 2012, 133–143). Резюмирайки всички налични данни за кохортата, С. Торбатов счита, че хронологически фиксираните репери за дислокацията на cohors II Mattiacorum по време на документално засвидетелствания й престой на територията на Долна Мизия и Тракия, са само три:

– 145 г. – Sexaginta Prista;

– 145–161 г. – Sostra;

– 20 юли 198 г. – Sostra.

Всъщност именно войниците от тази военна част започват строи-

ploma (diploma militaris) issued to a soldier from Cohors II Mattiacorum, a unit closely connected with the history of the roadside complex of Sostra (Fig. 7–8)

The text is written on each side in Latin. On the outer side are the names of the consuls in whose consulship the diploma was issued, the name of the cohort commander and the soldier's name.

On the inner side are the names of the witnesses who confirmed the "soldier's retirement".

In this case we have actually only the second plate of the diploma, on which we identify the names of the two consuls: – Q. Voconius Saxa Fides and Q. Ummidius Quadratus Annianus Verus. It turns out that both were suffect consuls. Therefore the diploma should be dated from the year 146, 11 October.

In 146, Cohors II Mattiacorum was transferred to a province of Thracia (in this case Sostra!) from Moesia Inferior, where it was in Sexaginta Prista for the last time in 145 (Торбатов 2012, 133–143). Summarizing all available data on the cohort, Torbatov assumes that there are only three chronologically fixed benchmarks for the dislocation of cohors II Mattiacorum during its documented stay in Moesia Inferior and Thracia:

– The year 145 – Sexaginta Prista;

– The year 145–161 – Sostra;

– 20 July 198 – Sostra.

Actually precisely the soldiers from this military unit started the construction of the castellum and until the time the cohort was recruited,

1 Благодаря на доц. д-р Сергей Торбатов и гл. ас. д-р Калин Стоев за консултациите относно текста на военната диплома. Предстои подробна публикация от Иван Христов и Калин Стоев.

телството на кастела и докато тя е рекрутирана в кастела, се построява и описаната в текста крайпътна станция (Христов 2011, 61–64). Войникът Тит Флавий Луп е изкарал времето на отбиване на военната си повинност именно в Состра, и съдейки по местонамирането й, вероятно е получил като ветеран земеделски имот в равнината зона около р. Осъм. Бил е родом от Едеса – дн. Воден, Северна Гърция (тук погрешно изписана като Medesa).

Както е известно, след изтичане на срока на военната служба на почетно уволнените войници били връчвани военни дипломи. Тогава те получавали известни права на римски граждани. Текстът на императорския указ, в който са изброени имената на войниците, е бил издълбаван върху бронзови плочки. В конкретния случай липсва тази официална първа част от дипломата. Плочките са били съхранявани в храма на Минерва или на жертвеника на Юлиевия род в Капитолия. Преписи от тези постановления са били изпращани до легионите или помощните военни части (али и кохорти) и били връчвани официално на всеки един войник поотделно. Върху бронзовите плочки са изброявани имената на уволнените войници, а в дипломите е изписано само името на този, за когото е предназначен преписът. През две дупки в средата на плочката както личи от приложените фотоси е минавала тройна усукана бронзова тел, която е затваряла дипломата.

От дипломата научаваме и името на командващия офицер на кохортата (вероятно префект) П. Елий Александър.

the roadside station mentioned in the text was built in the castellum (Христов 2011, 61–64). The soldier Titus Flavius Lupus spent the years of his military service namely in Sostra and judging by the provenance of the diploma, probably was granted as a veteran an arable plot in the plain area around the river Osam. He was a native of Edessa – today Voden, Northern Greece (here incorrectly written as Medesa).

As is known after the expiry of military service, the honourably discharged soldiers were awarded military diplomas. Then they were also granted certain rights as Roman citizens. The text of the imperial decree, which listed the names of the soldiers, was carved on the bronze plate. In our case, this official first part of the diploma is missing. The originals of the diplomas were stored in the temple of Minerva or the altar of the Julii family on the Capitoline Hill. Copies of the emperor's decrees were sent to the legions or auxiliary units (alae and cohortes) and were officially handed individually to each soldier. The names of the dismissed soldiers were engraved on the bronze plates and the diplomata contained only the name of the soldier to whom the copy was intended.

A triple twisted bronze wire, which was closing the diploma, was passed through two holes in the middle of the plate as shown by the attached photos.

The diploma provides also the name of the commanding officer of the cohort (probably prefect) – P. Aelius Alexander.

Обр. 1. Бронзова фигура на ловно куче.
Fig. 1. Bronze figure of a hunting dog.

Обр. 2. Кръгли бронзови пластини с отвор в средата.
Fig. 2. Round bronze plates with a hole in the middle.

Обр. 3. Бронзова пластина.
Fig. 3. Bronze plate.

Обр. 4, 5. Бронзова апликация с ажурна украса.
Fig. 4, 5. Bronze appliqués with open-work decoration.

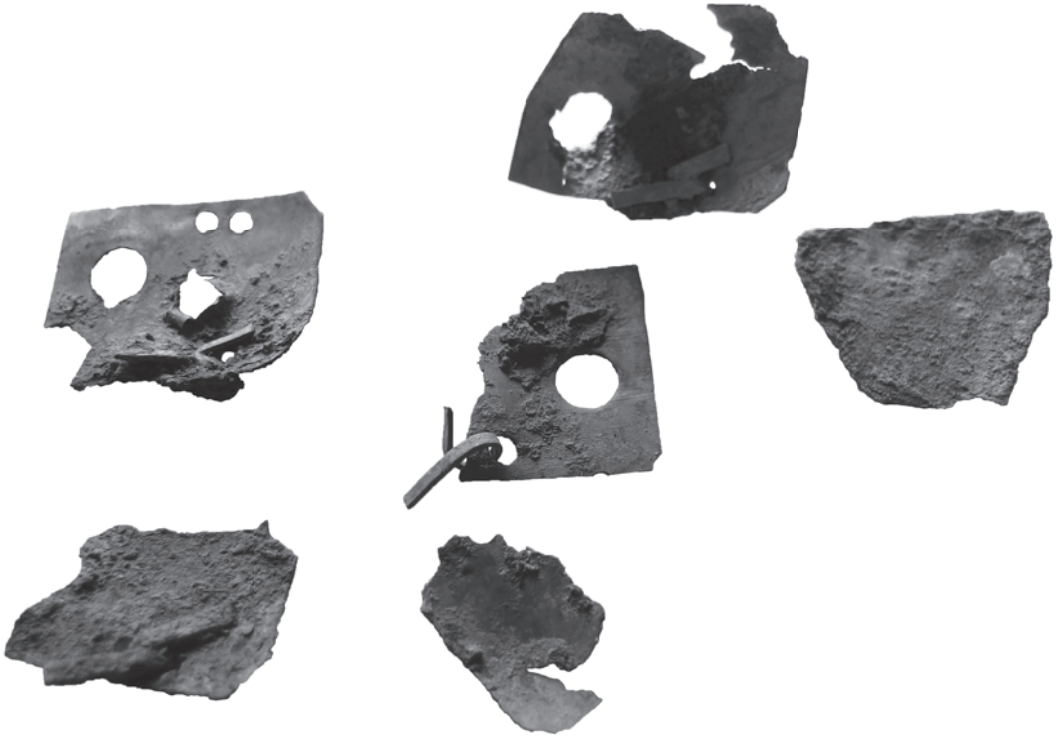

Обр. 6. Бронзови пластини от ризница тип lorica squamata.
Fig. 6. Bronze plates of an armour, type lorica squamata.

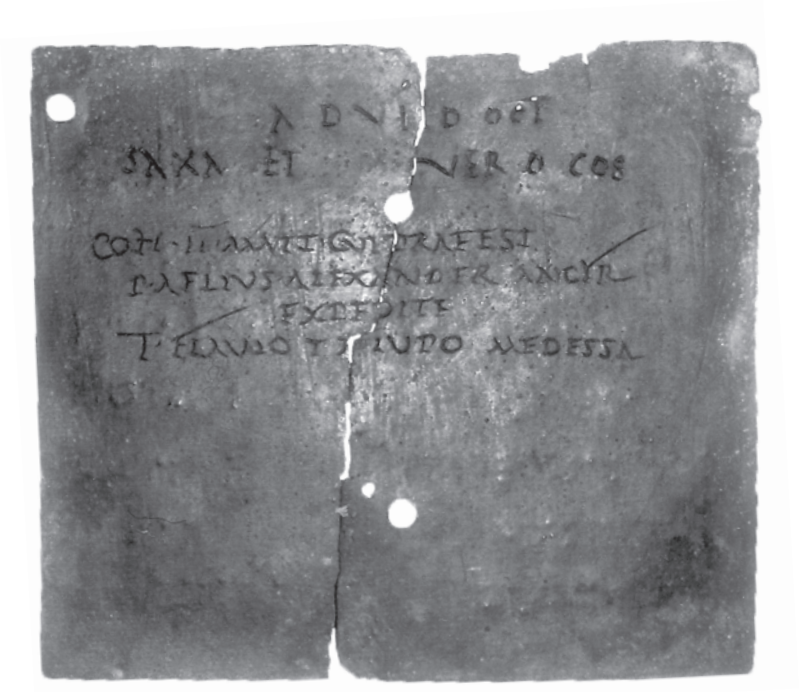

Обр. 7. Бронзова диплома – лице.
Fig. 7. Bronze military diploma, face.

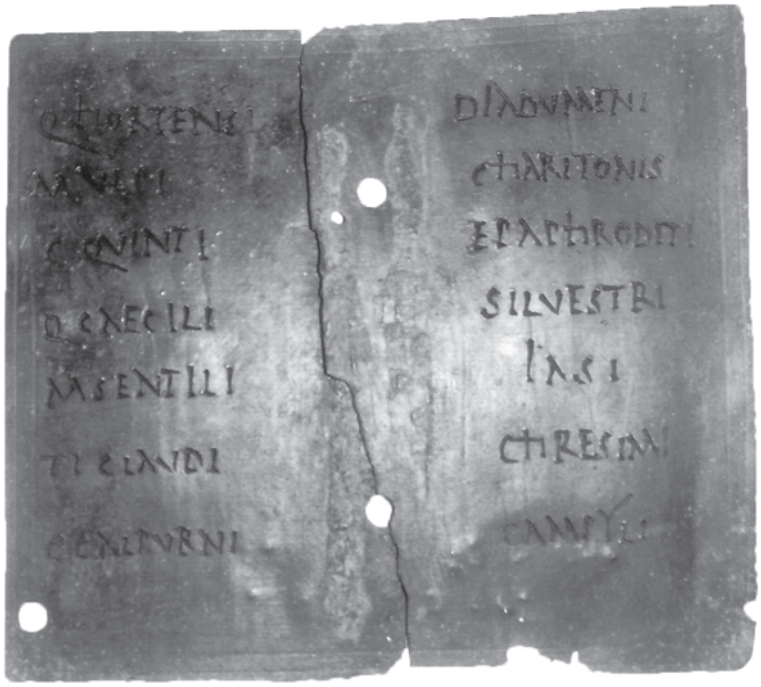

Обр. 8. Бронзова диплома – гръб.
Fig. 8. Bronze military diploma, back.

IV

ОБОЩЕНИЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИТЕ ПРОУЧВАНИЯ. ИНТЕРПРЕТАЦИЯ НА РАЗКРИТИТЕ СТРУКТУРИ

SUMMARY OF THE ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATION. INTERPRETATION OF THE REVEALED STRUCTURES

Тук следва да обобщя, че откритите зидове и структури в северната зона на разкопките обособяват около 12 помещения с различни функции, които са част от луксозната част (praetorium) на крайпътната станция, свързана с обслужването на римската държавна поща (cursus publicus) и високопоставени особи, преминаващи по пътя Ескус – Филипополис (Обр. 1). Въпреки различните тълкувания на термина преториум тук приемам тълкуването на С. Торбатов, който вижда в преториумите луксозно обзаведени места за кратковременна почивка на висши чиновници в империята. По правило още през Ранния Принципат преториумите са разположени както край градовете, така и около важни пътища (виж: Cagnat 1877, 640–642; Isaak 1990, 172–173; Arce 1997, 19; Торбатов 2004, 81).

I should briefly resume here that the uncovered walls and structures in the northern zone of the excavations differentiate about 12 rooms with different functions, which were part of the luxury area (praetorium) of the roadside station servicing the highly developed Roman state postal system (cursus publicus) and the high ranking officials travelling along the Oescus – Philippopolis route (Fig. 1). Despite the different interpretations of the term praetorium I rely here on the interpretation of S. Torbatov who understands the praetoria as luxuriously furnished places for short-term break of the senior officials in the empire. As a rule, even in the early Principate the praetoria were located not only near the cities but also at major roads (Cf: Cagnat 1877, 640–642; Isaak 1990, 172–173; Arce 1997, 19; Торбатов 2004, 81).

По принцип преториумите са важна част и от укрепените легионни или ауксиални лагери в римската република и империя и преставляват удобна къща или вила от типа на италийските, в която резидира команващия офицер (Иванов 1999, 216–217).

Епиграфски терминът е засвидетелстван в четири надписа от 61 г., открити в провинция Тракия (Михилци, Ихтиман, Белозем и Бучино – виж Торбатов 2004, 81–82). Така например в надписа на Нерон, открит в станция Виамата (дн. с. Михилци, Карловско), се чете следното:

„Нерон Клавдий Цезар Август Германик, син на божествения Клавдий, внук на Германик Цезар, правнук на Тиберий Цезар Август, правнук на божествения Август, главен жрец, с трибунска власт за осми път, император за осми път, консул за четвърти път, баща на отечеството, заповяда да се построят таберни и преториуми по военните пътища чрез прокуратора на провинция Тракия Тит Юлий Уст.“.

Използването на термина преториум е оправдано поради факта, че то е използвано и след управлението на император Нерон. Тук възниква въпроса защо терминът не се споменава в надписа от времето на Марк Аврелий (175 г. до 27 ноември 176 г.), открит отново при Виамата. В него изрично пише, че владетелят „възстанови из основи рухналите от старост стабули (stabulum)“. Под стабули трябва да разбираме крайпътни странопримници за всички категории пътници (Торба-

Essentially, praetoria were an important part of the fortified legionary or auxiliary camps in the Roman Republic and Empire and represented a comfortable house or villa of the type of the Italic villas, in which the commanding officer resided (Иванов 1999, 216–217).

Epigraphically, the term is recorded in four inscriptions from the 61 AD, found in the province of Thracia (Mihiltsi, Ihtiman, Belozem and Buchino – cf. Торбатов 2004, 81–82). For example, the inscription of Nero, found in the station of Viamata (today's Mihiltsi, Karlovo region) reads as follows:

"Nero Claudius Caesar Augustus Germanicus, son of the divine Claudius, grandson of Germanicus Caesar, grandson of Tiberius Caesar Augustus, great-grandson of the divine Augustus, high priest, with tribunicial power for the eighth time, Emperor for the eighth time, consul for the fourth time, father of the fatherland commanded the construction of tabernae and praetoria along the military roads through the procurator of the province of Thracia Titus Julius Ust".

The use of the term praetorium is justified because of the fact it was used also after the reign of Emperor Nero. Here the question arises why the term is not mentioned in the inscription from the time of Marcus Aurelius (175 – November, 27, 176) found again in Viamata. It explicitly says that the ruler "restored fundamentally the stabula ruined by age" Under stabula we should understand roadside inns for all categories of pas-

тов 2004, 82). В този смисъл лично аз не виждам как за 100 години ще рухнат до основи масивни представителни постройки, поддържани от империята. Вероятно надписът от II в. визира ремонта на друг вид крайпътни съоръжения, различни от преториумите.

Тук трябва да припомня, че евентуалното построяване на станцията при управлението на император Марк Аврелий се вписва сполучливо в цялостната строителна дейност на владетеля в провинция Тракия.

Освен за пътищата, Марк Аврелий се погрижил и за укрепването на множеството римски градове в днешните български земи.

Пак благодарение на един надпис от 167 г., намерен в Пловдив, научаваме, че отново с лични средства на императора били възстановени крепостните стени на Филипополис предвид надвисналата заплаха от маркоманите. Краят на 60-те години на II в. минал в разместванията на някои военни части по Долен Дунав, както и в ремонта на крепостните стени на множество укрепления. Както споменах, крепостните стени на Филипополис, пък и ремонта на пътя за Ескус, били извършени със средства от императорската каса. Това може да се обясни с факта, че по време на маркоманските войни финансовите средства на империята били на привършване. Изворите сочат, че за да избегне пълния фалит на държавата, император Марк Аврелий прибегнал до крайната мярка да разпродава дворцови скъпоценности. Много крепости в застрашените

sengers (Торбатов 2004, 82). In this sense, I personally do not see how the foundations of the massive representative buildings maintained by the empire would collapse to the ground within a hundred years. Probably the inscription from the 2nd century refers to the repair of roadside facilities other than the praetoria.

I should repeat here that the eventual construction of the station in the reign of Emperor Marcus Aurelius aptly fits into the overall construction activity of the ruler in the province of Thracia. Except for the roads, Marcus Aurelius also took care of the strengthening the large number of Roman cities in the present Bulgarian lands. Thanks to another inscription from 167, found in Plovdiv, we know that again with the Emperor's personal funds the fortress walls of Philippopolis were reconstructed, given the looming threat of the Marcomanni. The late 60s of the 2nd century were passed in shifting of some troops on the Lower Danube and repairing the walls of numerous fortifications.

As mentioned before, the walls of Philippopolis, and even the repairs of the road to Oescus were carried out with funds from the emperor's personal treasury, the fiscus. This can be explained by the fact that the financial resources of the empire were running low because of the Marcomannic Wars. The written sources suggest that to avoid complete bankruptcy of the state, Emperor Marcus Aurelius resorted to the extreme measure to sell out palace valuables. Many castles in the endangered Roman provinces were restored with the labour of

римски провинции били възстановени с труда на самите войници.

Във връзка с нашествията на маркомани и костобоки през 170 г. били възстановени и стените на далматинския град Салона и крепостта Аквилея. Между 172 и 175 г. били издигнати стените на гр. Калатис.

Други примери за крепостно строителство при Марк Аврелий може да се посочат с Августа Траяна, Сердика и Пауталия (виж обощение по темата Христов 2011б).

В контекста на горенаписаното ще припомня съдържанието на един слабо познат фрагментиран надпис от съседната на Состра станция Ад радицес, изсечен при Марк Аврелий или неговия наследник Комод (Обр. 2) (Христов 2012, 22). Съдържанието на надписа е следното:

....ONIN…..
X IMP VI..
..P P ..
TEN..
..VMN…
(Ant)onin(nus)…..
X Imp(erator) VI
....P(ater) P(atriae)
...TEN (?)
...VMN (?)

С името Антонин и шеста акламация има само две вероятности – Марк Аврелий или Комод (който до 191 г. се казва M. Aurelius Commodus Antoninus). Ако преди императорската титла се вижда част от X, което трябва да е част от трибунската власт на императора – в такъв случай дори е по-вероятно да е Комод, тъй като ще има засечка на trib. pot. IX

the soldiers themselves.

In connection with the invasion of the Marcomanni and Costoboci in the year 170, the walls of the Dalmatian town of Salon, and the fortress of Aquileia were also restored. Between 172 and 175, the walls of the town of Callatis were erected. Other examples of fortress construction in the reign of Marcus Aurelius are those in Augusta Traiana, Serdica and Pautalia (cf. a summary on the subject by Христов 2011b).

In the context of the above, I shall recall the contents of a poorly known fragmentary inscription from the neighbouring of Sostra station Ad radices, carved in the reign of Marcus Aurelius or his successor Commodus (Fig. 2) (Христов 2012, 22). The content of the inscription is as follows:

.... ONIN ... ..
X IMP VI ..
..P P ..
TEN ..
..VMN ...
(Ant) onin (nus) ... ..
X Imp (erator) VI
.... P (ater) P (atriae)
... TEN (?)
... VMN (?)

The name Antoninus and the sixth acclamation allow only two probabilities – Marcus Aurelius or Commodus (who until 191 was called M. Aurelius Commodus Antoninus). If before the imperial title some of an X is seen, which should be part of the emperor's tribunicial power – then it is even more likely to be Commodus, as there will be a correspondence of

imp VI в 184 г.[1] Описаният надпис е потвърждение за определена строителна дейност в станция Ад радицес във времето, когато приключва строителството на преториума на Состра.

Да се върна отново на случая Состра. Напълно е реалистично крайпътната станция в нейния североизточен край да е построена с подчертан римски лукс малко след първото настаняване на Втора кохорта на Матиакците в средата на II в. в съседния кастел (тоест около 20 години след 146 г. – виж Торбатов 2012, 133–143). Разбира се, тук не игнорирам епиграфските сведения за функционирането на пътя през I в., както и възможността да се открият стопански постройки преди Антонините, характерни за крайпътните станции изобщо. На този етап на проучванията обаче категорично може да се заключи, че по-ранни градежи от времето на император Антонин Пий засега в долината около Состра не са открити.

Целият монетният материал, както и фрагментираната керамика, очертава нормалното функциониране на станцията до към средата на III в. Ясно очертаващият се хиатус в монетната среда, обхващащ времето от края на управлението на Филип I Араб до това на Галиен, съвпада с масираните готски нашествия от средата на III в., които чувствително засягат и този район. Вероятно в средата на III в. временно е престанал да функционира и военният лагер Состра, както и светилището на Тра-

trib. pot. IX imp VI with the year 184. The commented inscription evidences certain building activity in the station Ad radices at the time when the construction of the praetorium of Sostra was completed.

But let go back to the case of Sostra. Completely realistic is that the roadside station in its northeast end to have been built in a strong Roman luxury shortly after the first accommodation of the Cohors II Mattiacorum in the middle of the 2nd century in the neighbouring castellum (i.e. about 20 years after 147 – cf. Торбатов 2012, 133–143). Of course, I do not here ignore the epigraphic information on the operation of the road in the 1st century and the opportunity the typical of the roadside stations outbuildings from the time before the Antonines to be discovered. At this stage of the investigation, however, it can be definitely concluded that constructions earlier than those of Emperor Antoninus Pius have not yet been found in the valley around Sostra.

The entire coin material and fragmented pottery indicate the normal functioning of the station up to the middle of the 3rd century. The clearly outlining hiatus in the monetary environment, covering the period from the end of the reign of Philip I the Arab to this of Galliano coincides with the massive Gothic invasion from the middle of the 3rd century, which significantly affected this area. Probably in the middle of the 3rd century the military camp of Sostra temporarily stopped functioning as well as the sanctuary of the Thracian Horseman (Христов, Торбатов, Иванова, Ива-

1 Благодаря на гл. ас. д-р Калин Стоев (БАН) за оказаната консултация при разчитане на надписа от Ад радицес.

кийския конник (Христов, Торбатов, Иванова, Иванов, Нинов 2013). Друг е въпроса каква е съдбата на преториума през втората половина на III и целия IV в.? Тук мога да спомена, че в горни пластове, характерни с тъмен цвят вследствите на опожарявания над басейна, бяха открити медни монети от края на IV в., както и два солида на император Хонорий, които се отнасят за времето на хунските опустошения в Долна Мизия. Контекстът на откриване на предметите ясно показва, че в края на IV–V в. станцията с представителната си архитектурна част отдавна не е съществувала. Трагична е и съдбата на близко разположения кастел, който след готските нашествия в края на IV в. представа да съществува като военен обект. Има сериозни податки да се приеме, че дори трасето на римския път между станцията и кастела е нарушено, временно неизползвано. Така например в кв. X-20 в сектор 3 от план-квадратната мрежа на кастела е документирано пропадане и отнемане на плочи от банкета на пътя, както и вкопаване на яма, датирана с фрагменти от керамични съдове от касноантичната епоха и медна монета на император Валенс (Христов 2011a, 293–295).

Най-близък географски паралел на луксозната част на станцията може да се посочи с преториума на близко разположения кастел Состра. То е разположено южно от хореума и първоначално е определено като преториум (Христов 2006, 35). На практика той представлява луксозно жилище на командир на пехотно подразделение от кохортите, раз-

нов, Нинов 2013). Another issue is the fate of the praetorium in the second half of the 3rd and the entire 4th century. Here I should mention that copper coins from the end of the 4th century were found in the upper layers characterized by dark colour due to pillages above the bathing pool as well as two solidi of Emperor Honorius, which refer to the time of the devastations committed by the Huns in Moesia Inferior. The context of the objects clearly indicates that at the end of the 4th–5th centuries, the station with its representative architectural part no longer existed. Tragic was also the fate of the adjacent castellum, which after the Gothic raids at the end of the 4th century ceased to exist as a military site. There are strong clues to assume that even the route of the Roman road between the station and the castellum was breached and temporarily unused. For example, in square X-20 sector 3 on the square grid plan of the castellum, a collapse and removal of plates from the shoulder of the road were recorded, as well as a dug-in pit, dated with fragments of pottery from the Late Antiquity and a copper coin of Emperor Valens (Христов 2011, 293–295).

The nearest geographical parallel to the luxurious part of the station is provided by the praetorium of the adjacent castellum of Sostra. It is located south of the horreum and was originally defined as a praetorium (Христов 2006, 35). Actually, it was the luxury residence of the commander of the infantry unit of the cohorts stationed in Sostra (Fig. 3–4–5).

The building was investigated in

квартирувани в Состра (Обр. 3–4–5).

Сградата е проучвана през лятото на 2005 г. В нея са открити основите на 5 помещения, взаимно свързани и изградени с хоросан и на места с тухли, отоплявани чрез хипокауст. Помещенията са разположени в западния край на сектор №3. В суперструкция зидовете са запазени до 0,45 м. Помещенията да разкрити на дълбочина 0,80 м от околния терен в силно компрометиран пласт от иманярска интервенция. Цялостната ориентацията на сградата е условно запад – изток със същия градус на отклонение на североизток както принципията и хореума.

Широчината на сградата е 16 м. На юг следват 7 м. улична настилка (via sagularis) до южната крепостна стена. Предполагаемата дължина е около 25 м. Не е изяснена ситуацията на изток поради големите иманярски изкопи и по-късни разрушения. Твърде проблемни ще останат на този етап проучванията на южните помещения на преториума отново заради големите иманярски изкопи. Жилището на центуриона намира паралели със сходни обекти при кастелите в Chesters и Valkenburg (Jonson, A. 1987: 19, abb 127).

На юг примери на луксозни комплекси в границите на крайпътните станции в широкия смисъл на това понятие са преториумите на съседните станции при Суб радицес (с. Христо Даново, Карловско) и Виамата при с. Михилци, Карловско. (Маджаров 2004).

Така например преториумът на Суб радицес включва 14 помещения, едно от което е с полукръгла абси-

the summer of 2005. The foundations of five premises heated by hypocaust were revealed interconnected and masoned from mortar and in places from bricks. The premises were located in the west end of sector №3. In superstructure, the walls were preserved to 0,45 m. The premises were uncovered to a depth of 0,80 m below the surrounding terrain in a layer highly compromised by treasure hunters' intervention. The overall orientation of the building was conditionally west-east with the same degree of deviation to the northeast as the principia and the horreum.

The building is 16 m wide. To the south, a 7 m pavement (via sagularis) went to the south wall. The assumed length was about 25 m. The situation in the east is not clarified because of the large treasure hunters' diggings and later devastations. At this stage, the exploration of the southern areas of the praetorium remains rather problematic because of the mentioned diggings. The residence of the centurion has parallels with similar structures in the castella in Chesters and Valkenburg (Jonson, A. 1987: 19, abb 127).

To the south, examples of luxury complexes within the roadside stations in the broad sense of the term are the praetoria of the neighbouring stations Sub radices (Hristo Danovo village, Karlovo region) and Viamata near Mihiltsi, Karlovo region (Маджаров 2004).

For example the praetorium of Sub radices includes 14 rooms, one of which with a semicircular apse and a bath in the northeast part of the complex. Its dimensions are 49 x 28 m.

да и баня в североизточната част на комплекса. Той е с размери 49 х 28 м. Извън тази постройка, която проучвателят датира като използване през IV в., в пределите на крайпътния комплекс са съществували отделни терми, които очевидно са обслужвали по-голям брой цивилно или военно население (Маджаров 2004, 76–78).

При съседната станция, също разположена на пътя за Филипополис Виамата, претериумът заема площ 36 х 22 м. Включва вътрешен двор, 10 помещения около него и два малки коридора. За съжаление сградата е запазена в субструкция и е изключително трудно да се определят функциите на отделните помещения, както и стратиграфията на културните напластявяния. Проучвателят М. Маджаров датира тази сграда за II–III в. въз основа преди всичко на фрагменти битова керамика, открита при разкопките (Обр. 6).

Претериум вероятно е съществувал и при съседната на Состра станция Ад радицес, разположена в местността „Камен мост“ – „Попина лъка“ южно от съвременния град Троян (Христов 2012, 17–35). Въпреки че археологически разкопки не са провеждани, благодарение на т.нар. фитологични показатели (cropmarks) – аномалии в растителността, дължащи се на присъствието на затрупани основи на сгради, може да се открои периметъра на масивна сграда, разположена в средата на група от други отделни постройки, пострадали в различна степен от иманярски интервенция. Тя е забелязана през 60-те години на XX в., когато жители от околните махали откриват аномалии

Outside this building whose usage the investigator attributes to the 4th century, separate thermae existed within the roadside complex, which obviously served a larger number of civilian and military population (Маджаров 2004, 76–78).

In the neighbouring station of Viamata also located on the road to Philippopolis, the praetorium occupies an area of 36 x 22 m. It includes an inner courtyard, ten rooms around it and two small corridors. Unfortunately the building is preserved in substructure and it is extremely difficult to define the functions of the different rooms, and the stratigraphy of the cultural layers. M. Madzharov dates this building from the 2nd–3rd century based primarily on the pottery assemblage retrieved from the excavated area (Fig. 6).

A praetorium probably existed also in the neighbouring to Sostra station of Ad radices situated in the “Kamen most” – “Popina laka” locality south of the modern town of Troyan (Христов 2012, 17–35). Although no archaeological excavations were conducted there thanks to the crop marks – anomalies in vegetation due to the presence of buried foundations of buildings, we could outline the perimeter of the massive edifice, located in the middle of a group of other detached buildings, affected in varying degrees by the treasure hunters’ diggings. It was noticed in the 60s of the 20th century, when the inhabitants of the surrounding neighbourhoods became aware of certain anomalies in the growth of the corn due to sub-surface structures. The building

в растежа на посятата царевица, дължащи се на затрупани субструкции. Отчасти разкопаната през 2000 г. сграда е заемала централно място в селището. Заради очертаната на североизток абсида местността е наречена „Църквата“. Тя е заемала площ от около 200 кв.м. Външните й стени са били дебели до 0,80 м. Сградата е била отоплявана с хипокауст. В нейните предели са открити медицински инструменти, луксозна червенолакова керамика, фрагменти от стъклени съдове, както и споменатите по-горе фрагменти от епиграфски паметник, саркофаг и жертвеник.

Ще припомня отново и за наличието на останки от голяма, за щастие неразкопана, сграда, разположена в най-източния края на станцията Ад радицес. Един-единствен изкоп в нейните предели показва наличието на дебел водоустойчив под от „хоросан със счукана тухла“ – вероятно suspensura. Съобщава се за открити случайно глинени тръби, част от хипокауст. Вероятно тази сграда е била поредната представителна постройка от комплекса или баня – често срещан елемент от римските селища (Христов 2012, 25–26).

Като паралел на станцията на Состра може да се посочи и частично проученият голям архитектурен комплекс в околностите на гр. Плевен (Обр. 7). При разкопките през далечните 1911–1912 г. е установено наличието на голяма представителна жилищна сграда с вътрешен двор, около който са били наредени различни помещения, някои с екседри и басейн. Въпреки че в някои публикации комплексът е назован „вила

partly excavated in 2000 occupied a central place in the settlement. Because of the outlined northeast apse the place was called “the Church.” It covered an area of about 200 sq. m. The outer walls reached a thickness up to 0,80 m. The building was heated with a hypocaust. Medical instruments, luxurious red-gloss pottery and fragments of glass vessels were found within the building, as well as the above-mentioned fragment of an epigraphic monument, a sarcophagus and altar.

I will mention again the remains of a large building located in the easternmost end of the station Ad radices fortunately not yet disturbed by looters. A single trench within its confines indicates the presence of thick waterproof floor of “mortar with crushed brick” – probably the suspensura. Reported are accidentally discovered clay pipes of a hypocaust. Probably this edifice was another representative building of the complex or a bath – a common element of the Roman settlements (Христов 2012, 25–26).

A partially explored large architectural complex in the vicinity of the town of Pleven provides a parallel to the station of Sostra (Fig. 7). The excavations in the distant 1911–1912 established the existence of a large representative residential building with a courtyard surrounded by different premises some of them with an exedra and pool. Although the complex is called in some publications “villa rustica near Pleven” it should be specified that we are talking about buildings situated in the suburbs of the late antiquity roadside

рустика край Плевен“, трябва да се уточни, че става въпрос за постройки, ситуирани в предградията на късноантична крайпътна станция Сторгозия. В. Динчев допуска, че в случая се касае за жилище на висш администратор, резидирал в Строгозия, разположена именно на пътя Ескус – Филипополис. Основание за това са особеностите на публикувания план на комплекса – наличието на зала с полукръгла абсида, баня и др. (виж Динчев 1997, 94).

Крайпътен луксозен комплекс, но далеч по-представителен, с подчертан имперски вид е и късноримската резиденция Scretisca край гр. Костинброд (Динчев 2003) (Обр. 8–9–11).

Друг по-далечен паралел е луксозният комплекс на крайпътната станция Idimum, разположена на римския път Horreum Margi (Обр. 10) (Cuprja, Сърбия) – Viminacium (Vasic, Milocevic 2000).

В редица случаи крайпътните комплекси се разделят на често срещани терми mansio и постройки, определени като bath house. Има се предвид, че в западните провинции на империята баните често са отделени като отделен компонент в крайпътните комплекси. За провинция Тракия С. Торбатов посочва подобен пример с надписа за изграждането на тържището Пизос от 202 г. (Торбатов 2004, 82). Според него близко разположената станция е имала поне три основни компонента praetorium statio (полицейски пост за охраната на пътя) и balneum (баня).

Що се отнася до разкритата сграда в южната зона на разкопките на Состра, тя веротно е от типа на

station of Storgosia. V. Dinchev assumes that in this case it comes to a residence of a senior administrator who lived in Storgosia also located on the Oescus–Philippopolis road. This assumptions is based on the specifics of the published layout of the complex – the presence of a hall with a semicircular recess, a bath, etc. (cf. Динчев 1997, 94);

The late Roman residence of Scretisca near the town of Kostinbrod is also a roadside luxury complex but far more representative and with strong imperial appearance (Динчев 2003) (Fig. 8–9–11).

Another more distant parallel is the luxury complex of the roadside station of Idimum located on the Roman road Horreum Margi (Fig. 10; Cuprja, Serbia) – Viminacium (Vasic, Milocevic 2000).

In many cases, the roadside complexes comprise buildings denoted by the common term mansio and buildings referred to as bath houses. It is meant that in the western provinces of the Empire the baths were often detached as a separate component of the roadside complexes. As to the province of Thracia, S. Torbatov provides a similar example referring to the building inscription of the trading centre of Pisa from 202 (Торбатов 2004, 82). According to him the station situated nearby had at least three major components: praetorium, statio (police post guarding the road) and balneum (bath).

As for the building uncovered in the southern zone of excavations in Sostra, it probably belonged to the type of the so called tabernae, which

т.нар. таберни, които не блестят с лукс за гостите си, но определено са свързани с обслужване трафика по римския път. Таберната е разделена от преториума посредством малка улица, която се е насочвала към главната порта на кастела. Другият термин, с който можем да обозначим разкритата структура, е stabulum. Както споменах по-горе, той се среща в надписа при Виамата от времето на император Марк Аврелий, и в него се влага смисъл на място, което приютява не само пътници, но и ездитни и впретани животни (Маджаров 2004, 94–96). Разбира се, в края на тази книга трябва да направя уговорката, че при бъдещи проучвания в долината на р. Осъм е възможно да се открият основи и на други сгради, свързани с обслужването на търговския трафик по пътя Ескус – Филиполис. Податки за съществуването на такива вече се появиха в земеделски имоти южно от зоната на описаните разкопки и източно от шосето Ловеч – Троян.

Представените накратко резултати от спасителните археологически проучвания през лятото на 2014 г. са съществено допълнение към историята на важния крайпътен комплекс Сострa, разположен на един от най-важните римски пътища в дн. България.

did not shine with luxury for the guests but were definitely attending the traffic on the Roman road. The taberna was separated from the praetorium by a small street, which ran to the main gate of the castellum. The other term by which we may designate the revealed structure is the stabulum. As mentioned above, it occurs in the inscription at Viamata from the time of Emperor Marcus Aurelius and it is assumed to have denoted a place which housed not only passengers but also riding and draft animals (Маджаров 2004, 94–96). Of course at the end of this book I should make the proviso that the researchers' future investigations in the valley of Osam would possibly uncover the foundations of other buildings associated with the attendance of the commercial traffic on Oescus – Philippopolis road. Clues to the existence of such structures have already appeared in the farm estates to the south of the excavations area and to the east of the road Lovech – Troyan.

The briefly commented results of the rescue archaeological investigation in the summer of 2014 add significant information on the history of the important roadside complex of Sostra, located on one of the most important Roman roads in present day Bulgaria.

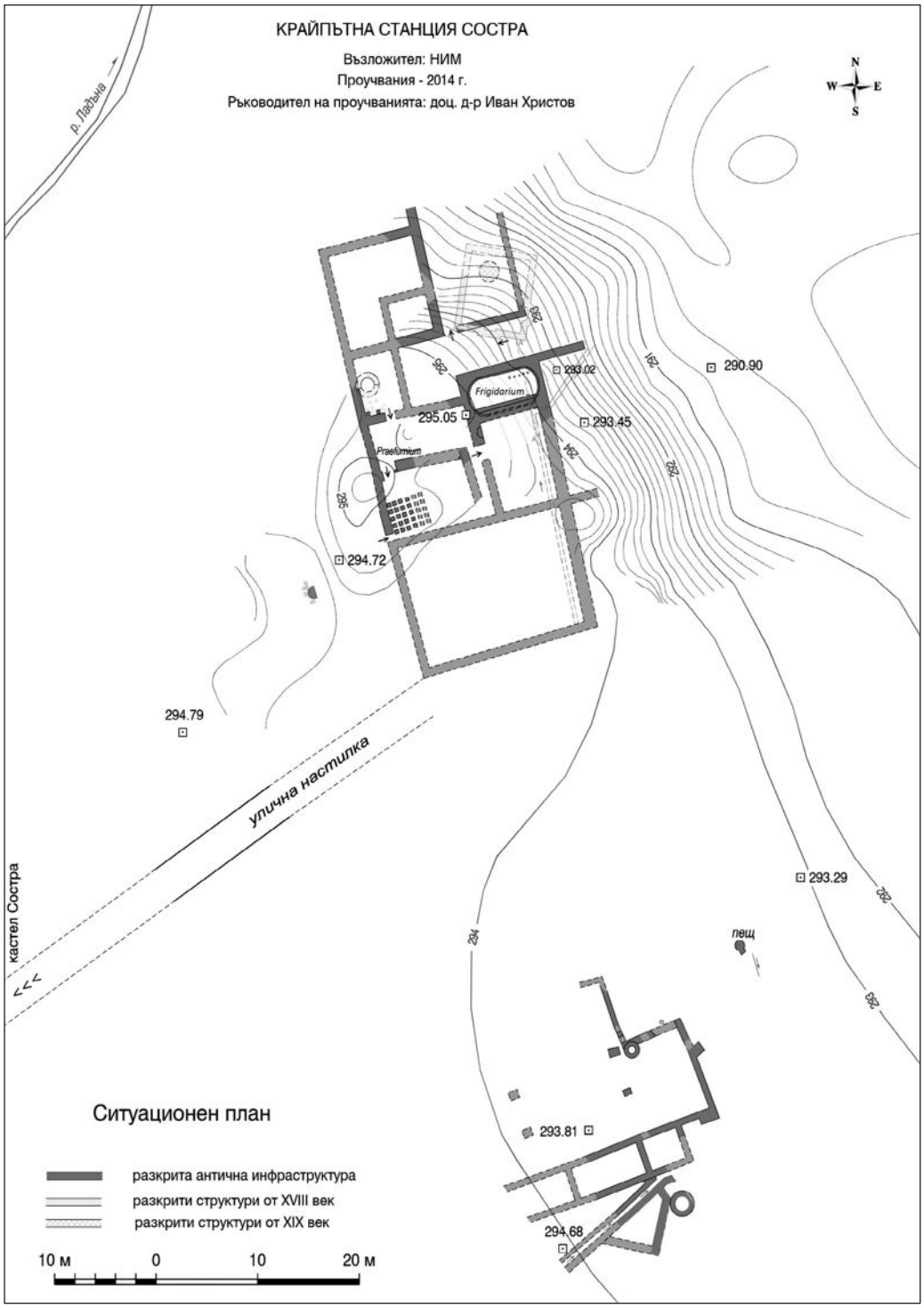

Обр. 1. Общ план на станция Сострa.
Fig. 1. General layout of the station of Sostra.

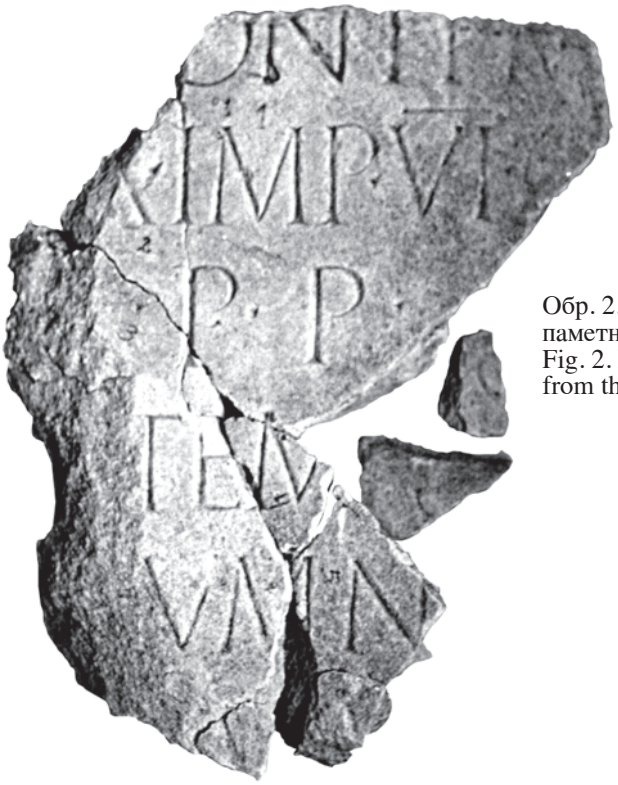

Обр. 2. Фрагментиран епиграфски паметник от станция Ад радицес.
Fig. 2. Fragmented epigraphic monument from the station of Ad radices.

Обр. 3–5. Детайли от преториума (жилище на висш офицер) в кастела Состра – проучвания 2005 г.
Fig. 3–5. Details of the praetorium (residence of a senior officer) in the castellum of Sostra – fieldwork, 2005.

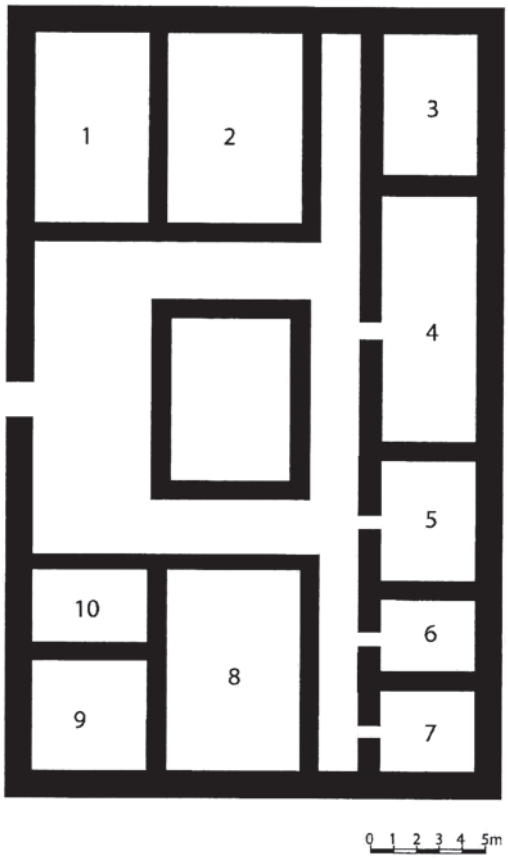

Обр. 6. План на преториума на станция Виамата (по М. Маджаров).
Fig. 6. Layout of the praetorium of the station of Viamata (in M. Madjarov).

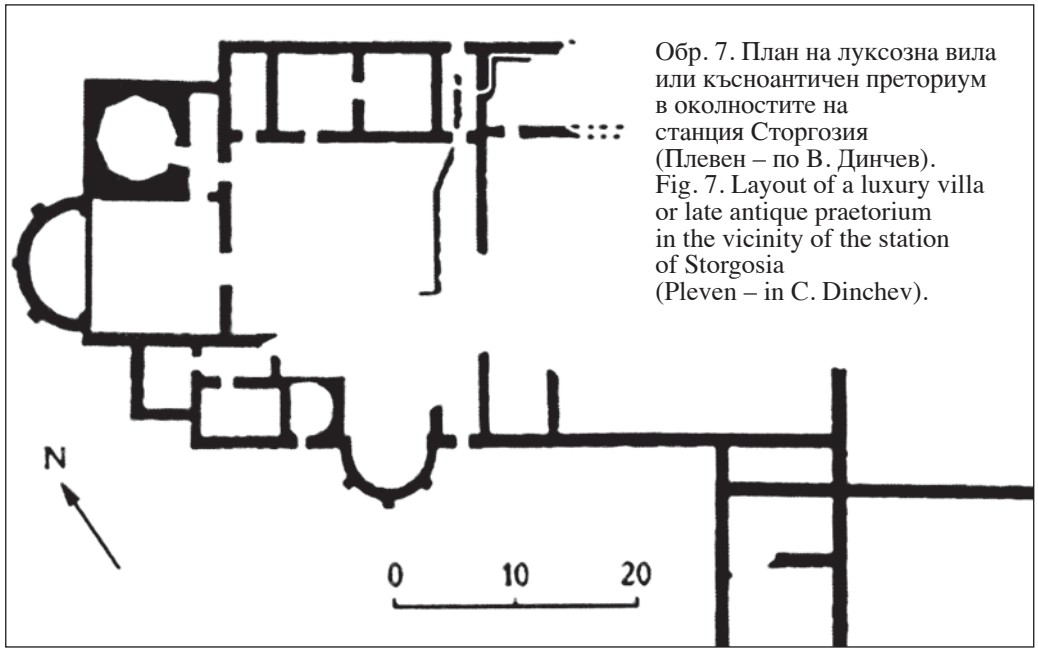

Обр. 7. План на луксозна вила или късноантичен преториум в околностите на станция Сторгозия (Плевен – по В. Динчев).
Fig. 7. Layout of a luxury villa or late antique praetorium in the vicinity of the station of Storgosia (Pleven – in C. Dinchev).

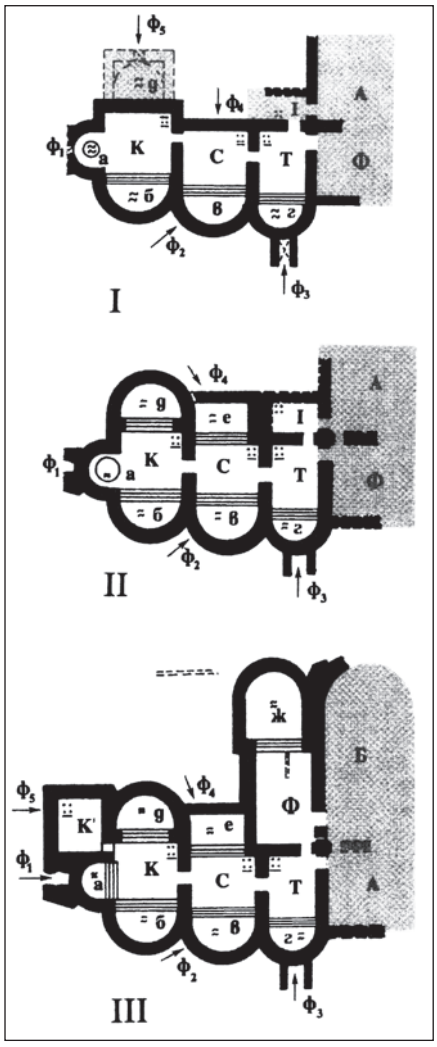

Обр. 8. Обществени бански комплекси от канабите на Дуросторум (по П. Доневски).
Fig. 8. Public bath complexes in the canabae of Durostorum (in P. Donevski).

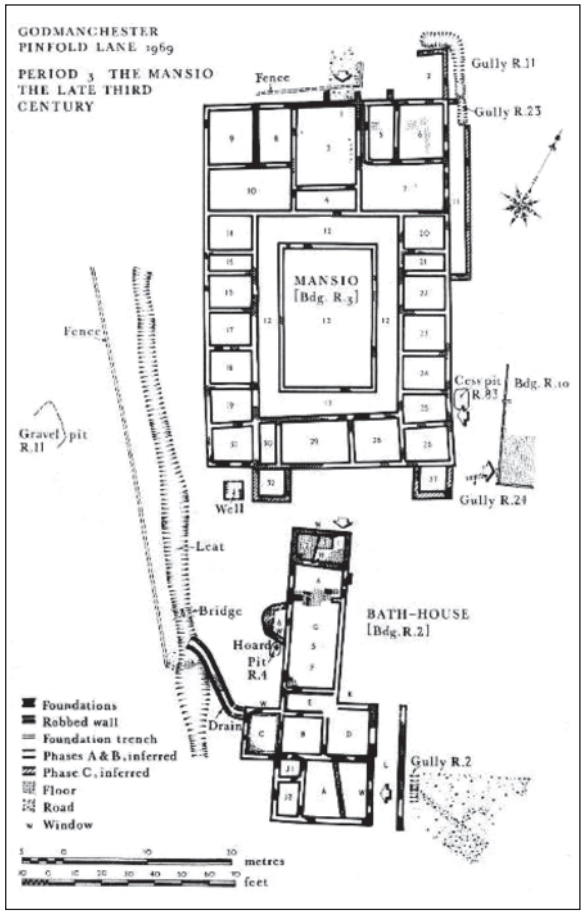

Обр. 9. План на крайпътната станция в Godmanchester – Великобритания.
Fig. 9. Layout of the roadside station in Godmanchester – Great Britain.

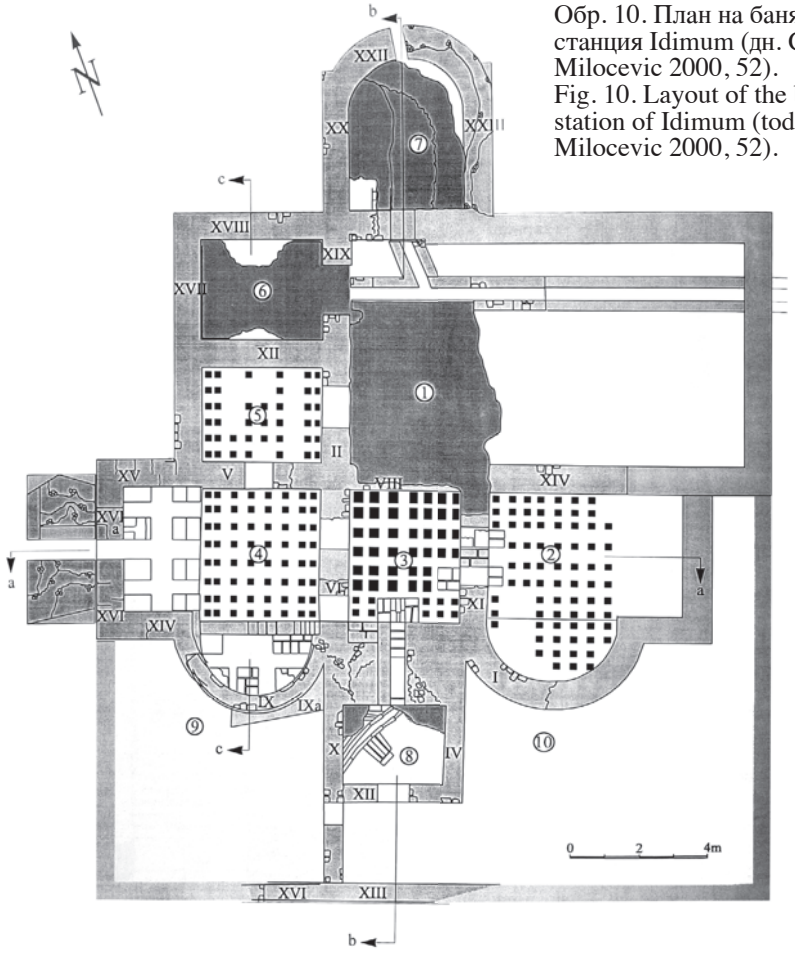

Обр. 10. План на банята на крайпътна станция Idimum (дн. Сърбия – по Vasic, Milocevic 2000, 52).
Fig. 10. Layout of the bath in the roadside station of Idimum (today. Serbia – in Vasic, Milocevic 2000, 52).

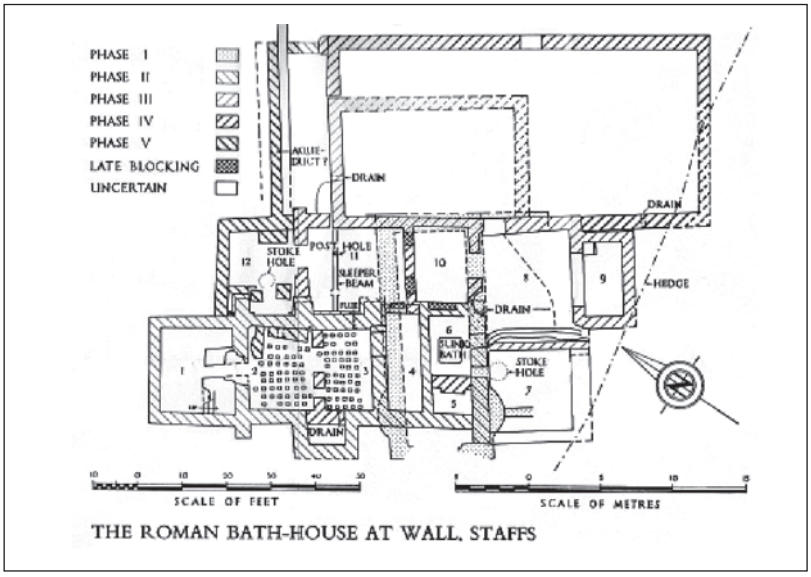

Обр. 11. План на римска къща с баня при Letocetum.
Fig. 11. Layout of a Roman house with a bath at Letocetum.

Обр. 12. Кастелът Виндоланда и крайпътни съоръжения извън крепостните стени.
Fig. 12. Kastell Vindolanda.

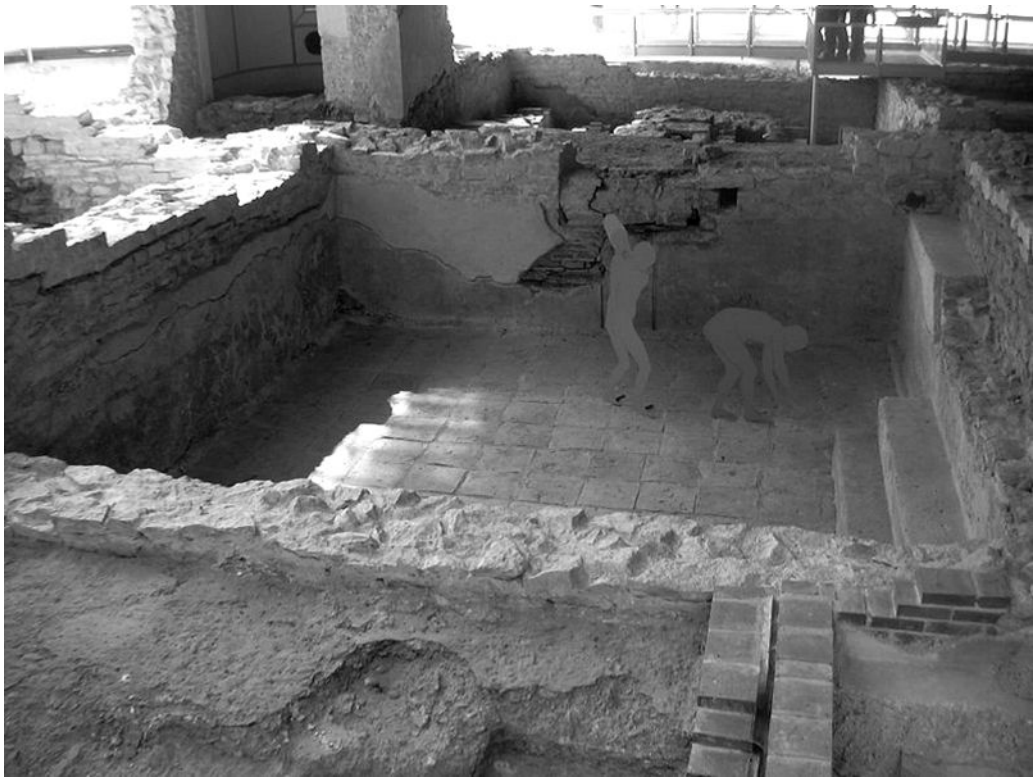

Обр. 13. Баня от римския лагер във Вайсенбург, Германия (ант. Biriciana).
Fig. 13. The Bath at kastell Waisenburg.

ЛИТЕРАТУРА LITERATURE

Adam 1995: Adam, J. P. La construction Romaine. Materiaux et techniqes. Paris, 1995.

Arce 1997 – Otium et negotium: The Great estates 4–7 century, in L. Webster, M. Brown (eds), The transformation of the Roman Word, AD 400–900, London, 1997, 19–32

Hayes 1997: Hayes, J. Handbook of Mediterranean Roman Pottery. Oklahoma, 1997.

Cagnat 1877: Cagnat, R. Praetorium – Dictionnaire des antiquites grecques et Romaines: d'après les textes et les monuments. C. Darenberg, E. Saglio, 1877, 640–642.

Destchew 1957: Destchew, D. Die thrakischen sprachreste. Wien, 1957.

Gencheva 2012: Gencheva, E. Roman military equipment from the Bulgarian Lands (1st–3rd c. AD). – The Lower Danube Roman Limes (1st–6th c. AD). Sofia 2012, 89-120.

Hristov 2015 in print: Hristov, I. SOSTRA Roman Castellum, Roadside Station and Settlements on the Road Oescus (Ulpia Oescus) – Philippopolis 2nd–5th c. – Corpus of Ancient and Medieval Settlements in Modern Bulgaria, Volume II, Thracian, Greek, Roman and Medieval Cities, Residences and Garrisons. Sofia, 2015 – in print, 279–340.

Isaac 1990: Isaac, B. The Limits of Empire. The Roman Army in the East. Oxford, 1990.

Johnson 1987: Johnson, A. Romishe Kastelle des I. Und 2 Jahrhunderts n. Chr. in Britannien und in den germanischen Provinzen des Römerreiches. Mainz am Rhein, 1987.

Kanitz 1882: Kanitz, F. Donau – Bulgarien und der Balkan. II Band, Leipzig, 1882.

Miller 1916: Miler, K. Itineraria Romana. Romische Reisauege an der Hand der Tabula Peutengeriana. Stuttgart, 1916.

Sultov 1985: Sultov, B. Ceramic production on the territory of Nicopolis ad

Istrum (2nd–4th century). – TAB, I, 1985

Tomaschek 1980: Tomaschek, W. Die alten Thraker. Eine ethnologische Untersuchung. Wien, 1980.

Vasic, Milocevic 2000: Vasic, M., G. Milocevic. Mansio Idimum. Rimska postanska i putna stanica kod medvede. Beograd, 2000

Vladkova 2012: Vladkova, P. On the working of Bone and Horn in Novae – The Lower Danube Roman Limes (1st–6th c. AD). Sofia 2012, 211–250.

Аврамов 1914: В. Аврамов. Траяновият път от Карпатите до Пловдив, – ИБАД, IV, 1914; 227–237.

Бояджиев 2006: Ст. Бояджиев. Римските терим на територията на България II–III в. Археология на българските земи, том II, София, 2006, 37–79.

Велков 1959: В. Велков. Градът в Тракия и Дакия през късната античност. София, 1959.

Владкова 2006: П. Владкова. Обработка на кост и рог в съвременните български земи през римската епоха и късната античност (историография, извори, терминология, работилници, технология, класификация) – Археология на българските земи, том II, София, 2006, 245–287.

Генчева 2004: Евг. Генчева. Въоръжението на римската армия през времето на принципата. – Археология на българските земи, том I, София, 2004, 137–153.

Димитрова–Милчева 1999: А. Димитрова–Милчева. Местна художествена керамика от Тракия и Мизия (I–IV в.) – Поселищен живот в Древна Тракия. Ямбол, 1999, 238–246.

Динчев 2000: В. Динчев. Селските викуси в днешните български земи през римската епоха (I – края на III в.) – Известия на Националния исторически музей, Т.XI, 2000, 185–220

Динчев 2003: В. Динчев. Късноримската резиденция Scretisca и ранновизантийското селище Кратискара (археологическите проучвания в м. Градището край гр. Костинброд през 1990–1994 г.) – Разкопки и проучвания, книга XXX, София, 2003.

Динчев 1999: В. Динчев.Основни понятия в селищното изследване и конкретното им приложение – примерът с античните градове. Старини. Списание за балканска археология., кн. 1, 1999, 63–68.

Доневски 2006: П. Доневски. Канаби на XI Клавдиев легион – Античният Дуросторум. История на Силистра, том I. София 2006, 186–227.

Иванов 2006: Р. Иванов. Канализация в Тракия и Мизия (Горна иДолна Мизия) – Археология на българските земи, том II, София, 2006, 33–34.

Иванов 1999: Р. Иванов. Долнодунавската отбранителна система между Дортикум и Дуросторум от Август до Маврикий. София, 1999

Иванов, Христов 2009: Р. Иванов, Ив. Христов. За военното присъствие в Состра през принципата – Известия на специализирания музей за резбарско и зографско изкуство. Т. II, 2009, 78–85

Иванов, Христов 2013: Р. Иванов, Ив. Христов. Постамент на статуя на Галиен от кастела Состра. – Сборник в памет на академик Д. П. Димитров. София, 2013, 424–428

Йосифова 1998: М. Йосифова. Новооткрит паметник на ислямската култова архитектура в Калиакра. – Мюсюлманската култура по българските земи. София, 1998, 568–590.

Китов 2003: Г. Китов. Некрополите на Состра – Состра. Проучване наримската крайпътна станция и кастел на пътя Ескус – Филипополис. том I, В. Търново 2003, 72–140

Ковачев 1992: Ковачев, Н. Турските завоевания в Ловешкия край според топонимията. – Турските завоевания и съдбата на балканските народи отразени в исторически и литературни паметници от XIV–XVIII в. В. Търново, 1992, 454–457.

Лаков 1989: Лаков, Л. Учебен факсимилие – атлас. Картографиране на българските земи до XVIII в. – СУ ГГФ, София, 1989.

Маджаров 2004: М. Маджаров. Римският път Ескус – Филипополис. Пътни станции и селища. Пловдив, 2004.

Маджаров 1990: М. Маджаров, Пътят Ескус – Филипопол I–IV в. – Археология, кн. 1, 1990, 18–29.

Маджаров 2009: М. Маджаров, Римски пътища в България. Принос в развитието на римската пътна система в провинциите Мизия и Тракия.В. Търново, 2009.

Мушмов 1912: Н. Мушмов. Античните монети на Балканския полуостров и монетите на българските царе. София, 1912.

Мушмов 1924: Н. Мушмов. Античните монети на Пловдив. – Годишник на Народната библиотека в Пловдив, 1924, 181–287.

Мушмов 1926: Н. Мушмов. Монетите и монетарниците на Сердика. София, 1926.

Петрунова 2005: Б. Петрунова. Ранни паметници на османската култо-

ва архитектура в българските земи. София, 2005.

Стоев, Христов 2015: К. Стоев, Ив. Христов. Надгробен паметник на Флавия Фронтина от 178 г. открит в землището на с. Градница, Севлиевско. – Известия на Национален исторически музей, том XXVII, под печат

Торбатов 2004: С. Торбатов. Пътна мрежа в Тракия и Мизия (I–III в.) – Археология на българските земи, том I, София, 2004, 76–95.

Торбатов 2012: С. Торбатов. Гарнизонът на Сексагинта Приста през I–III в. – Известия на Регионален исторически музей Русе, том XV, 2012, 111–161.

Торбатов, Иванова, Иванов 2014: С. Торбатов, Б. Иванова, Ст. Иванов. Принципиите на римския военен лагер Состра – АОР през 2013, София 2014, 333–335.

Торбатов, Христов 2003: С. Торбатов, Ив. Христов.Археологически проучвания на римския кастел Состра край с. Ломец,Троянско през 2002 г. – АОР през 2002 г. София, 2003, 77–79.

Тотевски 1994: Т. Тотевски. Шеста римска станция Состра по Трояновият път при с. Ломец,Троянско. – АОР през 1992–1993 г. В. Търново, 1994, 73–75.

Тотевски 1995: Т. Тоевски. Римската пътна станция Состра при с. Ломец, Троянско. – АОР през 1994. Смолян, 1995, 103–104.

Тотевски 1996: Т. Тотевски. Шеста римска пътна станция по Траяновия път Состра при с. Ломец, Троянско – АОР през1995. София 1996, 70–71.

Траките в Ловешки окръг. 1980: Траките в Ловешки окръг. Каталог на изложба, София, 1980.

Христов 2002: Ив. Христов. Пътища и крайпътни съоръжения в Хемус. Принос към историческата география на древна Тракия., В. Търново, 2002.

Христов 2003: Ив. Христов. История на изворите и проучванията на Состра – Состра. том I. Проучване на римската крайпътна станция и кастел на пътя Ескус – Филипополис, В. Търново, 2003, 9–17

Христов 2005: Ив. Христов. Проучване на викус (vicus) от римската епоха в околностите на с. Тученица, Плевенско. – Известия на Национален исторически музей, том XVI, 2005,48–70

Христов 2008: Ив. Христов. Крепостта Состра, император Галиен и кохортата на „възвращенците“. В. Търново, 2008.

Христов 2011: Ив. Христов. Кастелът Состра на пътя Ескус – Филипополис. Строителни периоди в изграждането на укрепения лагер и неговото развитие от II–V в. – Известия на Национален исторически музей, том 23, 2011, 60–81.

Христов 2011а: Ив. Христов. Археологическа експедиция „Состра 2010“ – АОР през 2010, София 2011, 293–295

Христов 2011б: Римските императори в Тракия (27 г. пр. Хр. – 610 г. сл. Хр.) Хроника на пътувания, строителства и битки. София, 2011.

Христов 2012: Ив. Христов. Ад радицес. Римска крайпътна станция на пътя Ескус – Филипополис. София, 2012.

Христов 2012: Ив. Христов. Ad radices. Римска крайпътна станция на пътя Ескус – Филипополис. София , 2012.

Христов, Ив. 2006: Ив. Христов. Проучване на римската крайпътна станция и кастел на пътя Ескус–Филипополис, Том II, В. Търново, 2006.

Христов, Ив., Г. Китов, М. Иванова. Состра. Проучване на римската крайпътна станция и кастел на пътя Ескус–Филипополис, Том 1, В. Търново, 2003;

Христов, Торбатов, Иванова, Иванов, Нинов 2013: Ив. Христов, С. Торбатов, Б. Иванова, Ст. Иванов, Л. Нинов. Светилище на тракийския конник край Состра. София, 2013, 1–264.

Христов, Маркова–Камишева, Стойнов 2004: Ив. Христов, М. Камишева, П. Стойнов. Римски крайпътни станции на пътя Ескус – Филипополис. Ад радицес – Монтемно – Суб радицес. В. Търново, 2004.

Юрукова 1992: Й. Юрукова. Монетни съкровища от българските земи. Монетите на тракийските племена и владетели. София, 1992.